

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
Τμήμα Οικονομικών
Επιστημών

**MSc law &
economics**

DEPARTMENT of ECONOMICS,
UNIVERSITY of MACEDONIA
and SCHOOL of LAW,
ARISTOTLE UNIVERSITY of THESSALONIKI

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Νομική Σχολή

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Διπλωματική Εργασία

ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ: ΑΙΤΙΕΣ, ΕΚΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Της

ΠΟΥΣΚΟΥΛΑ-ΓΕΩΡΓΟΥΣΗ ΜΑΡΙΑΣ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος
Ειδίκευσης Δίκαιο και Οικονομικά

Νοέμβριος 2018

Αφιερώνεται στους γονείς μου..

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο ορίζεται ως «εγκληματικότητα» και αποτελεί ουσιαστικά το σύνολο των ποινικά αποδοκιμαζόμενων πράξεων στη ζωή κάθε κοινωνίας. Η εγκληματικότητα μπορεί να θεωρηθεί ως «εθνικό προϊόν» εφόσον αντικατοπτρίζει τα ιδιαίτερα νομικά, πολιτικά, πολιτιστικά, θρησκευτικά, ηθικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά κάθε πολιτείας. Ενδεικτικό για αυτή την άποψη είναι το διάσημο ευφρολόγημα του Alexander Lacassange, διαπρεπούς εκπροσώπου της Γαλλικής Εγκληματολογικής Κοινωνιολογικής Σχολής, «Οι κοινωνίες έχουν τους εγκληματίες εκείνους για τους οποίους είναι άξιες» («Societies have the criminals they deserve»), στηριζόμενο στην παραδοχή ότι το περιβάλλον είναι το γόνιμο έδαφος της εγκληματικότητας. (Πιτσελά 2010, σελ. 57). Το ελληνικό περιβάλλον έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα πρόσφορο για τη γένεση και την άνθηση του οικονομικού εγκλήματος. Ως οικονομικό έγκλημα τυποποιείται η αξιόποινη πράξη που τελείται με εκμετάλλευση των δυνατοτήτων του οικονομικού συστήματος, προσβάλλοντας την καλή λειτουργία της οικονομίας και αποσκοπεί στην επαύξηση της περιουσίας του δράστη ή άλλου, ζημιώνοντας κατά κανόνα την περιουσία του Δημοσίου, τα οικονομικά συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την εθνική οικονομία και το κοινωνικό σύνολο. Η ελληνική νομοθεσία έχει προβλέψει έναν κατάλογο οικονομικών εγκλημάτων ανάμεσα στα οποία εξέχουσα θέση έχει το έγκλημα της φοροδιαφυγής.

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται εκτενώς το έγκλημα της φοροδιαφυγής, τόσο από οικονομική όσο και από νομική άποψη. Πρωταρχικός σκοπός της είναι η κατανόηση του φαινομένου και η ανάδειξη της σημασίας του για την ελληνική κοινωνία. Βασικός στόχος είναι, πέρα από την κατανόηση της έννοιας της φοροδιαφυγής, η αναζήτηση των βασικών αιτιών που καθορίζουν την επιλογή των φορολογούμενων για απόκρυψη των εισοδημάτων τους από τις φορολογικές αρχές, η ανάδειξη της δυσκολίας μέτρησης της έκτασης της φοροδιαφυγής και φυσικά η παρουσίαση της ποινικής αντιμετώπισης του συγκεκριμένου εγκλήματος από την ελληνική έννομη τάξη. Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων πραγματοποιήθηκε δευτερογενής έρευνα με εκτεταμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση εγχώριων και μη πηγών και μελέτη των απόψεων Ελλήνων και ξένων συγγραφέων πάνω στο ζήτημα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ.....	4
1.1 Ορισμός της Φοροδιαφυγής.....	4
1.2 Διάκριση της φοροδιαφυγής από συναφείς έννοιες.....	5
1.2.1 Φοροδιαφυγή και φοροαποφυγή.....	5
1.2.2 Φοροδιαφυγή και παραοικονομία.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΑΙΤΙΕΣ ΠΟΥ ΠΡΟΚΑΛΟΥΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ.....	8
2.1 Ύψος φορολογικού βάρους.....	8
2.2 Πολυνομία και Γραφειοκρατία.....	12
2.3 Φορολογική Ηθική.....	15
2.4 Αντίληψη των πολιτών σχετικά με την κρατική λειτουργία.....	17
2.5 Σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτών.....	19
2.6 Μορφωτικό επίπεδο της κοινωνίας.....	20
2.7 Πιθανότητα εντοπισμού και επιβολή ποινής.....	21
2.8 Διάρθρωση της οικονομίας και του φορολογικού συστήματός της.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΜΕΘΟΔΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΚΑΙ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ.....	27
3.1 Τρόποι μέτρησης της φοροδιαφυγής.....	27
3.2 Μελέτες εκτίμησης του μεγέθους της φοροδιαφυγής.....	30
3.2.1 Η φοροδιαφυγή σε παγκόσμια κλίμακα.....	30
3.2.2 Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα.....	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : Η ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΩΣ ΠΟΙΝΙΚΟ ΑΔΙΚΗΜΑ.....	38
4.1 Η ανάγκη για ποινική αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής.....	38
4.2 Η εξέλιξη του νομοθετικού πλαισίου για πράξεις φοροδιαφυγής.....	39

4.2.1 Ο νόμος 2523/1997	39
4.2.2 Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ)	42
4.3 Άρθρο 66 ΚΦΔ «Εγκλήματα Φοροδιαφυγής»	44
4.3.1 Ουσιαστικά αδικήματα φοροδιαφυγής (Άρθρο 66 παρ.1-4).....	44
4.3.2 Τυπικά/λογιστικά αδικήματα φοροδιαφυγής (Άρθρο 66 παρ.5).....	57
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	67
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	70
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	77
ΠΙΝΑΚΕΣ.....	77
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	79

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1 Κλίμακες Φορολογίας Εισοδήματος Φυσικών Προσώπων.....	77
Πίνακας 3.1 Μέγεθος και εξέλιξη της φοροδιαφυγής ως ποσοστό του ΑΕΠ σε 38 χώρες του ΟΟΣΑ λόγω αυτοαπασχόλησης.....	78

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 2.1 Έσοδα από ΦΕΦΠ ως ποσοστό του ΑΕΠ.....	79
Διάγραμμα 2.2 Ποσοστό αυτοαπασχόλησης στην ΕΕ το έτος 2016.....	80
Διάγραμμα 3.1 Μέγεθος και εξέλιξη της φοροδιαφυγής σε επιλεγμένες χώρες (1999-2010).....	81

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα από τα πιο κρίσιμα προβλήματα με το οποίο έρχονται αντιμέτωπες πολλές κυβερνήσεις ανεπτυγμένων χωρών, ανάμεσα στις οποίες ανήκει και η Ελλάδα, είναι η φοροδιαφυγή ή διαφορετικά η φορολογική παραβατικότητα. Ιδίως για τη χώρα μας, η οποία βρίσκεται ακόμη εν μέσω μιας μεγάλης οικονομικής κρίσης, τα πολύ υψηλά επίπεδα φοροδιαφυγής λειτουργούν ως τροχοπέδη στην προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης για δημοσιονομική εξυγίανση, δημιουργώντας επιπλέον τεράστια προβλήματα στη συνοχή της κοινωνίας και στην απονομή δικαιοσύνης. Η φοροδιαφυγή αποτελεί ουσιαστικά μια μορφή κοινωνικής αδικίας. Το βασικό ερώτημα που ανακύπτει στο σημείο αυτό είναι το γιατί. Γιατί οι Έλληνες πολίτες προσπαθούν ολοένα και περισσότερο να αποκρύψουν τα εισοδήματά τους από τις φορολογικές αρχές και σε ποιο βαθμό τελικά το επιτυγχάνουν; Πρόκειται για απότοκο της κρίσης που βιώνει η χώρα μας ή μήπως είναι σημείο των καιρών; Η παροχή μιας ικανοποιητικής απάντησης στα ερωτήματα αυτά, καθώς και η ανάλυση της προσπάθειας καταστολής του φαινομένου από την οπτική του Έλληνα νομοθέτη, αποτελούν το βασικό σκοπό δημιουργίας της παρούσας εργασίας.

Η δομή της εργασίας απαρτίζεται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο «Η έννοια της φοροδιαφυγής», γίνεται μια προσπάθεια αποσαφήνισης του ορισμού του φαινομένου. Για την κατανόηση της υπόλοιπης ανάλυσης είναι πολύ σημαντικό ο αναγνώστης να μπορεί να αντιληφθεί τον ορισμό της φοροδιαφυγής και να μπορεί να τη διαχωρίσει από άλλα παρεμφερή φαινόμενα, όπως είναι η φοροαποφυγή και η παραοικονομία.

Το δεύτερο κεφάλαιο έχει ως τίτλο «Αιτίες που προκαλούν και παράγοντες που επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή». Στο κεφάλαιο αυτό δίνεται ουσιαστικά η απάντηση στο ερώτημα γιατί οι φορολογούμενοι πολίτες επιλέγουν την απόκρυψη των εισοδημάτων τους, παρά το γεγονός ότι η μείωση των εσόδων του κράτους που προκαλείται οδηγεί με τη σειρά της σε μείωση των δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών που οι ίδιοι απολαμβάνουν. Η προφανής απάντηση είναι το ύψος του φορολογικού βάρους που τους επιβάλλεται. Πράγματι, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, οι πολίτες προτιμούν μια άμεση αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματός τους σε σχέση με μια αβέβαιη μελλοντική παροχή κάποιου δημοσίου αγαθού ή υπηρεσίας. Σε αυτή την επιλογή συμβάλλει επιπλέον και η έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στην κυβέρνηση και στις υποσχέσεις

της. Η ασυνέπεια και η ανειλικρίνεια των κυβερνώντων δημιουργεί έναν κρατικό μηχανισμό ο οποίος δεν μπορεί να πείσει ότι λειτουργεί με διαφάνεια και αξιοκρατία και ότι αξιοποιεί τα φορολογικά έσοδα με δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο. Έτσι, το ίδιο το κράτος γεννά πολίτες χαμηλής φορολογικής συνείδησης και ηθικής, οι οποίοι επιλέγουν τη χρήση αθέμιτων μέσων για την επίτευξη του μέγιστου προσωπικού οικονομικού οφέλους τους. Την απόφασή τους αυτή ωστόσο επηρεάζουν και άλλοι εξίσου σημαντικοί παράγοντες, όπως είναι η τάση μίμησης της συμπεριφοράς των υπολοίπων, το επίπεδο μόρφωσης των πολιτών της χώρας, η προσπάθεια για αποφυγή των δαιδαλωδών γραφειοκρατικών διαδικασιών του ελληνικού κράτους, η αποτυχία των συστημάτων ελέγχου και επιβολής ποινών και τέλος, η ίδια η φύση και οργάνωση του ελληνικού φορολογικού συστήματος. Οι προαναφερθείσες αιτίες και παράγοντες αναλύονται εκτενώς στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας.

Το τρίτο κεφάλαιο, με τίτλο «Μέτρηση της φοροδιαφυγής», αφορά τις προσπάθειες που έχουν γίνει έως σήμερα για τη μέτρηση της έκτασης του φαινομένου της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα. Είναι γεγονός ότι η μέτρηση του φαινομένου αποτελεί μια εξαιρετικά δύσκολη επιδίωξη κυρίως λόγω της πολυδιάστατης και περίπλοκης φύσης του. Για το λόγο αυτό απαιτείται συστηματική ερευνητική προσπάθεια και πρόσβαση σε ένα μεγάλο όγκο προσωπικών κυρίως πληροφοριών. Είναι συνεπώς αναμενόμενο, οι έρευνες πάνω στο ζήτημα να είναι περιορισμένες και να εστιάζουν σε συγκεκριμένες διαστάσεις του φαινομένου, ιδίως στην εκτίμηση της φοροδιαφυγής του φόρου εισοδήματος. Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, λοιπόν, παρουσιάζονται δυο τέτοιες έρευνες, οι οποίες αφορούν την ελληνική πραγματικότητα και έχουν ως σκοπό την εκτίμηση της έκτασης της φοροδιαφυγής στο εισόδημα.

Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας αντιμετωπίζει το φαινόμενο της φοροδιαφυγής από νομική οπτική. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι τελευταίες νομοθετικές εξελίξεις σχετικά με την ποινική αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και αναλύεται το ισχύον νομικό πλαίσιο. Ο τίτλος του κεφαλαίου «Η φοροδιαφυγή ως ποινικό αδίκημα», υπενθυμίζει στους αναγνώστες την κρισιμότητα του φαινομένου και υποδεικνύει πως η βλαπτικότητα των επιπτώσεών του μπορεί να είναι τέτοια ώστε να χρήζει, όχι απλά διοικητικής, αλλά ποινικής αντιμετώπισης.

Τέλος, στην ενότητα των συμπερασμάτων συνοψίζονται οι βασικές παραδοχές της παρούσας εργασίας και τονίζεται η ανάγκη λήψης μέτρων για την καταπολέμηση τόσο

του φαινομένου από τη ρίζα του όσο και των συνεπειών που ήδη έχει προκαλέσει στην ελληνική κοινωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

1.1 Ορισμός της Φοροδιαφυγής

Ο όρος φοροδιαφυγή (tax evasion) μπορεί να ορισθεί ως η παράνομη ενέργεια της ηθελημένης απόκρυψης φορολογητέου εισοδήματος και άλλων φορολογικών αντικειμένων κατά τη δήλωση και τον υπολογισμό του οφειλόμενου φόρου, συμπεριλαμβάνοντας και τη μη απόδοση του οφειλόμενου φόρου στις αρμόδιες κρατικές αρχές (Βασαρδάνη 2011, σελ. 15). Ο ορισμός αυτός, ωστόσο, παρατηρείται ότι εστιάζει κυρίως στη διαδικασία υποβολής φορολογικών δηλώσεων, αγνοώντας άλλου είδους πράξεις, όπως η μη έκδοση φορολογικών στοιχείων, που δεν σχετίζονται άμεσα με την υποβολή δηλώσεων φόρου, έχουν όμως ως απώτερο σκοπό τη μείωση της σχετικής φορολογικής υποχρέωσης. Έτσι, ορθότερα η έννοια της φοροδιαφυγής ορίζεται ως η κάθε παράνομη πράξη ή παράλειψη του φορολογουμένου, με την οποία επιδιώκεται η μείωση της νόμιμης φορολογικής του υποχρέωσης ή η αποφυγή καταβολής βεβαιωμένων φόρων (Βαβούρας και et al 2006, σελ 289 και Τάτσος 2001, σελ. 16).

Από οικονομική άποψη, η φοροδιαφυγή σχετίζεται με τη διαφορά μεταξύ του συνολικού ποσού του φόρου που προκύπτει από τα εκουσίως¹ δηλούμενα μεγέθη και καταβάλλεται στο δημόσιο ταμείο εντός ενός φορολογικού έτους, και του επακριβούς ποσού του φόρου το οποίο οφειλόταν να καταβληθεί την ίδια περίοδο, λαμβάνοντας υπόψη τα πραγματικά μεγέθη και την ισχύουσα νομοθεσία (Κανελλόπουλος 2002, σελ. 9)

Από νομική άποψη, η φοροδιαφυγή ορίζεται ως η επίτευξη του φορολογικού πλεονεκτήματος, με την έννοια της μείωσης, εξάλειψης ή αναβολής της φορολογικής υποχρέωσης, κατά τρόπο παράνομο (Φινοκαλιώτης 2015, σελ. 706). Ειδικότερα, ο φορολογούμενος ψεύδεται ή σιωπά κατά τρόπο αθέμιτο ενώπιον των αρμόδιων φορολογικών αρχών σε σχέση με συντρέχοντα φορολογικά κρίσιμα πραγματικά περιστατικά επιχειρώντας να επιτύχει είτε το μη καταλογισμό φορολογικής οφειλής είτε

¹ Η λέξη «εκουσίως» χρησιμοποιείται για να αποσαφηνίσει ότι αναφερόμαστε σε όσα έχουν δηλώσει οι φορολογούμενοι στις φορολογικές τους δηλώσεις, και όχι σε όσα έχουν προκύψει έπειτα από φορολογικούς ελέγχους.

τον καταλογισμό οφειλής σε ύψος μικρότερο από το νόμιμα προβλεπόμενο (Παρακυριάκου 2005, σελ. 12)

Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, δεν υπάρχει ένας σαφής και γενικά αποδεκτός ορισμός της φοροδιαφυγής. Η έννοια δεν είναι εύκολο να καθορισθεί, καθώς προκύπτουν διαφορετικοί τρόποι φοροδιαφυγής λόγω του μεγάλου όγκου των φόρων που επιβάλλεται και των ιδιαιτεροτήτων του καθενός από αυτούς ενώ παράλληλα προκύπτουν και διαφορετικές ευκαιρίες για φοροδιαφυγή ανάλογα με την επαγγελματική ιδιότητα και τις ιδιαίτερες συνθήκες του κάθε φορολογούμενου (Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών 1993, σελ.23). Ωστόσο, παρατηρείται μια σύμπτωση των συγγραφέων ως προς τον χαρακτηρισμό της φοροδιαφυγής ως παράνομης και έντονα αντικοινωνικής συμπεριφοράς, η οποία οδηγεί σε μείωση τόσο των δημοσίων εσόδων όσο και των κοινωνικών παροχών, δημιουργώντας παράλληλα φορολογική ανισότητα μεταξύ των φορολογουμένων.

1.2 Διάκριση της φοροδιαφυγής από συναφείς έννοιες

1.2.1 Φοροδιαφυγή και φοροαποφυγή

Η φοροαποφυγή (tax avoidance) ή διαφορετικά «νόμιμη φοροδιαφυγή» είναι η μη καταβολή ή μερική καταβολή φόρων μέσω της εκμετάλλευσης των κενών της νομοθεσίας με πρόθεση την εξάλειψη ή τη μείωση της φορολογικής υποχρέωσης του φορολογούμενου. Ο τελευταίος, δηλαδή, εκμεταλλεύεται νομοθετικά «παράθυρα», ασάφειες και ειδικές ρυθμίσεις ενώ παράλληλα κάνει επιθετικό φορολογικό σχεδιασμό (tax planning) με σκοπό τη διαχρονική ελαχιστοποίηση των φόρων που καταβάλλει παραβαίνοντας κατά κύριο λόγο το πνεύμα αλλά όχι το γράμμα του νόμου. Το γεγονός αυτό αποτελεί τη βασική διαφορά της φοροαποφυγής από τη φοροδιαφυγή, καθώς στη δεύτερη περίπτωση γίνεται καταστρατήγηση και του πνεύματος αλλά και του γράμματος του νόμου. Η φοροδιαφυγή αποτελεί, συνεπώς, παράνομη πράξη λόγω της κατά ευθεία παράβασης των φορολογικών διατάξεων, ενώ η φοροαποφυγή, ούσα μια πράξη εντός του νομοθετικού πλαισίου, δεν επιφέρει νομικές κυρώσεις και για το λόγο αυτό χαρακτηρίζεται και ως «νόμιμη φοροδιαφυγή».

Οδηγό για τη διάκριση μεταξύ της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής στο ελληνικό δίκαιο αποτελεί η γενική διάταξη κατά της φοροαποφυγής (Άρθρο 38 του Ν. 4174/2013). Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, πρακτική φοροαποφυγής αποτελεί κάθε τεχνητή διευθέτηση, ή σειρά διευθετήσεων, που αποβλέπει σε αποφυγή της φορολόγησης και οδηγεί σε φορολογικό πλεονέκτημα, το οποίο προκύπτει από τη σύγκριση του οφειλόμενου φόρου, ως συνέπεια της εν λόγω διευθέτησης, με το ποσό που θα όφειλε ο ίδιος φορολογούμενος, υπό τις ίδιες συνθήκες, χωρίς τη διευθέτηση. Ο στόχος μιας διευθέτησης, ή σειράς διευθετήσεων, συνίσταται στην αποφυγή της φορολόγησης, εφόσον, ανεξαρτήτως των υποκειμενικών προθέσεων του φορολογουμένου, αντίκειται στο αντικείμενο, στο πνεύμα και στο σκοπό των φορολογικών διατάξεων που θα ίσχυαν σε άλλη περίπτωση (Ernst & Young 2016, σελ 7).

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι οι δυο έννοιες διαφέρουν στην ουσία τους. Στην πράξη, ωστόσο, η διάκριση πολλές φορές δεν είναι ιδιαίτερα σαφής, διότι έχουν κοινά κίνητρα και κοινές συνέπειες: τόσο η φοροδιαφυγή όσο και η φοροαποφυγή έχουν ως κίνητρο την αποφυγή ή τη μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης και ως αποτέλεσμα τη μη καταβολή φόρων και συνεπώς τη στέρηση εσόδων από το Δημόσιο. Αξιοσημείωτος είναι εδώ ο όρος «tax avoidance» που εντοπίζεται στη βιβλιογραφία, ο οποίος αναφέρεται στη μη πληρωμή φόρου με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι ξεκάθαρο εάν πρόκειται για φοροδιαφυγή ή φοροαποφυγή και καταδεικνύει ακριβώς τη δυσκολία διάκρισης των δυο εννοιών.

1.2.2 Φοροδιαφυγή και παραοικονομία

Η παραοικονομία ως έννοια περιλαμβάνει στο σύνολό της τις οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες ενώ δημιουργούν εισοδήματα συντελεστών παραγωγής και επομένως θα έπρεπε να καταγράφονται στις στατιστικές εκτιμήσεις της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας, όπως είναι το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (GDP) ή το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (GNP), εξαιτίας της μερικής ή ολικής απόκρυψής τους από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, δεν συμπεριλαμβάνονται στις επίσημες εκτιμήσεις (Βαβούρας et al 2004, σελ 21). Θα μπορούσε, συνεπώς, να θεωρηθεί ότι η παραοικονομία αποτελεί τη διαφορά μεταξύ του πραγματικού και του δηλούμενου GDP και GNP, η οποία μπορεί να πηγάζει από τρεις διαφορετικές αιτίες. Η πρώτη αιτία απαντάται σε νομισματικούς λόγους, οι οποίοι συνίστανται στην αποφυγή πληρωμής

φόρων και κοινωνικών εισφορών και συνεπώς προκαλούν ηθελημένες ενέργειες απόκρυψης των οικονομικών δραστηριοτήτων από τις ίδιες τις οικονομικές μονάδες που τις πραγματοποιούν. Η δεύτερη αναφέρεται σε ρυθμιστικούς λόγους, όπως η αποφυγή της γραφειοκρατίας ή της γενικότερης επιβάρυνσης του ρυθμιστικού πλαισίου. Τέλος, η τρίτη σχετίζεται με θεσμικούς λόγους, οι οποίοι αφορούν την πλευρά του κρατικού μηχανισμού και την αδυναμία των ίδιων των κανόνων δικαίου ή την αδυναμία ή ανεπάρκεια επιβολής τους λόγω διαφθοράς των κυβερνώντων.

Η παραοικονομία μπορεί να ορισθεί ως η νόμιμη ή παράνομη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, που διέπεται από τους νόμους της αγοράς, αλλά διαφεύγει από την αποκάλυψη και καταγραφή της στο επίσημο ΑΕΠ (Smith 1994, σελ 4), ενώ ο λακωνικότερος και επικρατέστερος ορισμός θεωρεί ως παραοικονομία το τμήμα εκείνο της οικονομικής δραστηριότητας, το οποίο δεν καταγράφεται από τους εθνικούς λογαριασμούς, ενώ κανονικά θα έπρεπε να καταγράφεται (Κανελλόπουλος et al 1995).

Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω μπορεί να γίνει αντιληπτό ότι αν και η έννοια της παραοικονομίας δεν είναι σε καμία περίπτωση ταυτόσημη με την έννοια της φοροδιαφυγής, τα δυο φαινόμενα έχουν ισχυρά σημεία επαφής. Πράγματι, το μέγεθος της παραοικονομίας ενός κράτους συνδέεται στενά με το ύψος της φοροδιαφυγής, καθώς ένας από τους βασικούς λόγους ύπαρξης της παραοικονομίας είναι η αποφυγή πληρωμής φόρων. Εξάλλου, το γεγονός ότι οι δραστηριότητες στην ανεπίσημη οικονομία δεν καταγράφονται στους εθνικούς λογαριασμούς συνεπάγεται τη μη δήλωση της αντίστοιχης φορολογητέας ύλης στις φορολογικές αρχές και ακολούθως τη διαφυγή άμεσων ή έμμεσων φόρων και την αντίστοιχη απώλεια φορολογικών εσόδων.

Η παραοικονομία, λοιπόν, φαίνεται να αποτελεί, όπως και η φοροδιαφυγή, ένα σύνθετο φαινόμενο και μια πολύπλευρη έννοια, γεγονός το οποίο επιβεβαιώνεται και από την πληθώρα χαρακτηρισμών με την οποία συναντάται στην βιβλιογραφία. Ενδεικτικά, στην ελληνική βιβλιογραφία η παραοικονομία μπορεί να χαρακτηρίζεται ως άτυπη, ανεπίσημη, μαύρη, υπόγεια, παράλληλη, μη καταγεγραμμένη και κρυφή οικονομία, ενώ στην διεθνή βιβλιογραφία απαντάται ως *underground*, *hidden*, *grey*, *black*, *lack*, *cash*, *informal* ή *shadow economy*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΑΙΤΙΕΣ ΠΟΥ ΠΡΟΚΑΛΟΥΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ

Η φοροδιαφυγή, όπως αποδεικνύεται και από τις ποικίλες εκφάνσεις του ορισμού της, αποτελεί ένα φαινόμενο που μπορεί να εξεταστεί και να ερμηνευτεί από εναλλακτικές οπτικές. Αν και, ήδη με βάση την ετυμολογία της λέξης, ο πρωταρχικός χαρακτηρισμός της είναι ως οικονομικό φαινόμενο, η βιβλιογραφική έρευνα απέδειξε ότι πρόκειται για πολλά περισσότερα. Ως εκ τούτου, η αναζήτηση των αιτιών εμφάνισής της δεν πρέπει να περιοριστεί μόνο σε οικονομικούς και φορολογικούς παράγοντες, καθώς αποδεικνύεται πως τελικά η φοροδιαφυγή είναι και θέμα ηθικής και θέμα εμπιστοσύνης. Φυσικά, η βασική της αιτία είναι η αναμενόμενη, δηλαδή το υψηλό φορολογικό βάρος που υφίστανται οι πολίτες. Αυτό μαζί με την γραφειοκρατία και την πολυνομία παρέχουν ικανοποιητικά κίνητρα στους πολίτες ώστε να αρνηθούν τη φορολογική συμμόρφωση, ενώ σημαντικό αντικίνητρο αποτελεί η υψηλή πιθανότητα εντοπισμού και η επιβολή υψηλής ποινής. Ωστόσο, όπως θα αποδειχθεί και στη συνέχεια, η εμπιστοσύνη αφενός προς το κράτος και αφετέρου προς τους υπόλοιπους φορολογούμενους, το επίπεδο ηθικής και το επίπεδο μόρφωσης των πολιτών καθώς και ο γενικότερος τρόπος οργάνωσης και διάρθρωσης της οικονομίας επηρεάζουν σημαντικά την απόφαση περί φορολογικής συμμόρφωσης, την ικανότητα διάπραξης φοροδιαφυγής και συμβάλλουν ενεργά στην αυξομείωση των επιπέδων του φαινομένου.

2.1 Ύψος φορολογικού βάρους

Εάν ξεκινήσουμε αναλύοντας τα συνθετικά της λέξης «φοροδιαφυγή», παρατηρούμε ότι το πρώτο είναι η έννοια του φόρου. Ο φόρος ορίζεται ως η υποχρεωτική μονομερής μεταβίβαση πόρων από τους ιδιώτες προς το κράτος υπό μορφή οριστική και χωρίς άμεσο ειδικό αντάλλαγμα με σκοπό την κάλυψη των δημοσίων βαρών. Κατανοώντας συνεπώς τη συγκεκριμένη έννοια, μπορεί να γίνει αντιληπτό ότι το ύψος του φορολογικού βάρους που υφίστανται οι ιδιώτες αποτελεί την πρώτη και κυριότερη αιτία της φοροδιαφυγής.

Σύμφωνα με τη δημοσιονομική θεωρία της φοροδιαφυγής (Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών 1993, σελ. 199) , το άτομο χρειάζεται ένα συγκεκριμένο κίνητρο για να οδηγήσει τη συμπεριφορά του έξω από τα πλαίσια του φορολογούμενου τομέα. Ένα τέτοιο κίνητρο αποτελεί το υψηλό φορολογικό βάρος. Όταν δηλαδή το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης είναι υψηλότερο από αυτό που μπορεί να διαθέσει ή από αυτό που έχει συνηθίσει να διαθέτει ο πολίτης², δημιουργείται η τάση για απόκρυψη του εισοδήματός του, ώστε να μειώσει όσο το δυνατόν το φόρο που πληρώνει. Η τάση αυτή είναι εξάλλου αναμενόμενη, εφόσον ο αναγκαστικός χαρακτήρας του φόρου συνοδεύεται από μια άμεση αντιληπτή μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος και όχι από μια άμεσα αντιληπτή αντιπαροχή.

Το πραγματικό φορολογικό βάρος και η τάση του φορολογούμενου να το αποφύγει σχετίζονται άμεσα με την έννοια της χρησιμότητας³. Σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία, ο άνθρωπος έχει ως στόχο να μεγιστοποιήσει τη χρησιμότητα του εισοδήματός του. Ο φόρος είναι ένα χρηματικό ποσό το οποίο ουσιαστικά αποσπάται από το εισόδημα του πολίτη. Όταν δηλαδή ο πολίτης καταβάλλει φόρο, το διαθέσιμο εισόδημά του μειώνεται, μειώνοντας επακόλουθα και τη χρησιμότητά του. Με βάση αυτό το δεδομένο, εξηγείται η προσπάθεια των ατόμων να καταβάλουν όσο το δυνατόν λιγότερους φόρους με σκοπό να αποφύγουν την απώλεια της χρησιμότητάς που απολαμβάνουν.

Εμβραθύνοντας την ανάλυση σχετικά με το φορολογικό βάρος πρέπει να αναφερθεί ότι αυτό φυσικά καθορίζεται από το ύψος των φορολογικών συντελεστών. Είναι αυτονόητο ότι η σχέση φορολογικού συντελεστή και φορολογικού βάρους είναι ανάλογη. Όσο αυξάνεται ο πρώτος, τόσο μεγαλύτερο είναι το δεύτερο. Αντίθετα, η σχέση φορολογικού συντελεστή και διαθέσιμου εισοδήματος είναι αντιστρόφως ανάλογη. Όσο αυξάνεται ο φορολογικός συντελεστής, τόσο μειώνεται το διαθέσιμο εισόδημα ενώ

² Η έκφραση το φορολογικό βάρος «που έχει συνηθίσει να διαθέτει ο πολίτης» δεν αναφέρεται στο πραγματικό φορολογικό βάρος που υφίσταται ο πολίτης, αλλά παραπέμπει στην υποκειμενική του αντίληψη σχετικά με αυτό. Είναι σύνηθες οι πολίτες, ιδίως όσοι ανήκουν στην ομάδα των μεσαίων εισοδημάτων, να αισθάνονται ότι υφίστανται δυσανάλογα και υπερβολικά φορολογικά βάρη και συνεπώς να καταφεύγουν στη φοροδιαφυγή θεωρώντας την «δίκαιο» μέσο μείωσης της άδικης φορολογικής τους επιβάρυνσης. (D.J. Pyle 1990, σελ 234)

³ Η χρησιμότητα που απολαμβάνει ο πολίτης είναι συνάρτηση και άλλων παραγόντων, οι οποίοι σχετίζονται με τις παροχές του κράτους προς τους ιδιώτες και την έννοια της ανταποδοτικότητας των φόρων και αναλύονται σε επόμενη υποενοότητα του παρόντος κεφαλαίου. Το παρόν κομμάτι της εργασίας εστιάζει στην χρησιμότητα που απολαμβάνει ο πολίτης από το διαθέσιμο εισόδημά του, *ceteris paribus*.

ταυτόχρονα, βλέποντας την άλλη όψη του νομίσματος, όσο αυξάνεται ο φορολογικός συντελεστής τόσο αυξάνεται το χρηματικό ποσό που εξασφαλίζει ο φορολογούμενος με τη φοροδιαφυγή. Συνεπώς, είναι πιθανό σε ένα φορολογικό σύστημα με συνεχώς αυξανόμενους φορολογικούς συντελεστές, τα άτομα να επιδιώκουν τη φοροδιαφυγή. Σύμφωνα με τον Schneider, όσο υψηλότερες οι φορολογικές επιβαρύνσεις και όσο αυστηρότεροι οι νόμοι, τόσο αυξάνεται η φοροδιαφυγή, *ceteris paribus*.

Επικεντρώνοντας την ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου στην Ελλάδα, στη συνέχεια θα παρατεθούν στοιχεία σχετικά με τις φορολογικές επιβαρύνσεις στη χώρα τα τελευταία χρόνια.

Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία του ΟΟΣΑ⁴, στην Ελλάδα το 2016 σημειώθηκε η μεγαλύτερη αύξηση μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ του φορολογικού βάρους ως ποσοστό των φορολογικών εσόδων και των ασφαλιστικών εισφορών επί του ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, σημειώθηκε αύξηση της τάξεως του 2,2%, καθώς τα φορολογικά και ασφαλιστικά έσοδα το 2015 ανέρχονταν σε 36,4% του ΑΕΠ, ενώ το 2016 ανήρθαν σε ποσοστό 38,6%. Ο αντίστοιχος μέσος όρος των υπόλοιπων χωρών του ΟΟΣΑ αυξήθηκε από 33,99% το 2015 σε 34,26% το 2016, δηλαδή κατά 0,27%.

Ήδη κατά τα πρώτα χρόνια εμφάνισης της κρίσης, παρατηρήθηκε αύξηση της φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων, συρρίκνωση των κλιμακίων⁵ της φορολογικής κλίμακας από οκτώ το 2012 σε τρία το 2013 και κατάργηση του αφορολόγητου ορίου από το 2013 και έπειτα. Ωστόσο, τα έσοδα της Ελλάδας από το φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων παραμένουν χαμηλότερα από το μέσο όρο των υπόλοιπων χωρών του ΟΟΣΑ. Πιο συγκεκριμένα, το 2013 τα έσοδα της Ελλάδας από τη φορολόγηση του εισοδήματος των φυσικών προσώπων (ΦΕΦΠ) ανήλθαν σε 5,97% του ΑΕΠ, σημειώνοντας πτώση κατά σχεδόν 1 ποσοστιαία μονάδα σε σχέση με το 2012, οπότε το αντίστοιχο ποσοστό άγγιζε το 6,96% του ΑΕΠ⁶. Κατά συνέπεια, η σχέση που παρατηρείται ανάμεσα στην πορεία των φορολογικών συντελεστών και την πορεία των φορολογικών εσόδων είναι αρνητική· καθώς αυξάνεται ο φορολογικός

⁴ Revenue Statistics 1965-2016, OECD https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-1965-2016_9789264283183-en και <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm#indicator-chart>

⁵ Η κλίμακα για τον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων και οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν σε αυτήν τα τελευταία χρόνια παρατίθεται στο παράρτημα του παρόντος κεφαλαίου.

⁶ Πίνακας με την πορεία των εσόδων από τη φορολογία εισοδήματος παρατίθεται στο παράρτημα του παρόντος υποκεφαλαίου.

βάρος με την αύξηση των συντελεστών της φορολογικής κλίμακας, η φορολογική εισπραξιμότητα μειώνεται, γεγονός που αναδεικνύει την ύπαρξη της φοροδιαφυγής.

Ανάλογες ενδείξεις για την ύπαρξη φοροδιαφυγής προκύπτουν από τη μελέτη της διακύμανσης των συντελεστών ΦΠΑ στην Ελλάδα και των αντίστοιχων εισπραχθέντων φορολογικών εσόδων. Η Ελλάδα ανήκει στην ομάδα χωρών του ΟΟΣΑ με τους υψηλότερους συντελεστές ΦΠΑ. Ωστόσο, παρά το ύψος των συντελεστών που επιβάλλονται, η εισπραξιμότητα είναι αρκετά χαμηλή, δημιουργώντας σημαντικό έλλειμμα ΦΠΑ⁷. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το έτος 2010, κατά τη διάρκεια του οποίου ο συντελεστής ΦΠΑ υπέστη αύξηση δυο φορές. Η πρώτη πραγματοποιήθηκε στις 15 Μαρτίου, οπότε ο συντελεστής αυξήθηκε από 19% που ήταν τα προηγούμενα έτη σε 21% και στη συνέχεια αυξήθηκε και πάλι στη 1 Ιουλίου του ίδιου έτους από 21% σε 23%. Επιπλέον, το 2011 αυξήθηκε ο συντελεστής ΦΠΑ από 13% σε 23% στην εστίαση, η οποία θεωρείται μια από τις μεγαλύτερες πηγές εσόδων της Ελλάδας και ταυτόχρονα ένας από τους κλάδους με τη μεγαλύτερη φοροδιαφυγή. Οι αλληπαλλήλες αυτές αυξήσεις του συντελεστή ΦΠΑ οδήγησαν σε αύξηση του ελλείμματος ΦΠΑ από 31% το 2010 σε 34% το 2011, καταδεικνύοντας αντίδραση των πολιτών στις αυξήσεις του συντελεστή ΦΠΑ και προσπάθεια φοροδιαφυγής. Πιο πρόσφατη περίπτωση αύξησης του ελλείμματος ΦΠΑ συνέβη το 2015, έτος κατά το οποίο η Ελλάδα βρέθηκε να έχει το τρίτο μεγαλύτερο έλλειμμα ΦΠΑ ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετά τη Ρουμανία και τη Σλοβακία) με ποσοστό 28% έναντι 25% το 2014. Βασική αιτία της αύξησης του ελλείμματος αποτελεί η αύξηση ορισμένων φορολογικών συντελεστών (όπως ο ΦΠΑ στη διαμονή σε καταλύματα, σε ορισμένα τρόφιμα, λιπάσματα και η επιβολή συντελεστών ΦΠΑ της ηπειρωτικής χώρας σε πέντε ελληνικά νησιά) τον Ιούλιο του 2015.

Πολύ σημαντικό κρίνεται εδώ να σημειωθεί ότι η αύξηση του ελλείμματος ΦΠΑ οφείλεται κατά ένα σημαντικό μέρος, αλλά όχι κατά αποκλειστικότητα στη φοροδιαφυγή. Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, παράγοντες που δημιουργούν και επηρεάζουν το έλλειμμα ΦΠΑ είναι, πέρα από τη φορολογική συμμόρφωση, η νόμιμη φοροαποφυγή, η αναποτελεσματικότητα των κρατικών μηχανισμών, οι καθυστερημένες πληρωμές και τέλος τα στατιστικά σφάλματα.

⁷ Ως έλλειμμα ΦΠΑ (VAT GAP) ορίζεται η διαφορά ανάμεσα στα αναμενόμενα φορολογικά έσοδα από τον ΦΠΑ για ένα έτος και σε αυτά που πραγματικά εισπράττονται.

Ως γενικότερο συμπέρασμα της παραπάνω ανάλυσης θα μπορούσε να υιοθετηθεί η φράση του Αντόνιο Γκραμσί, Ιταλού φιλοσόφου, ο οποίος έχει δηλώσει ότι «ο φόρος σκοτώνει τον φόρο». Πράγματι, όπως αποδεικνύεται, ο φόρος είναι κάτι το οποίο οι πολίτες αποστρέφονται και ως εκ τούτου ψάχνουν τρόπους για να αποφύγουν, ιδιαίτερα όταν το ποσό το οποίο καλούνται να αποδώσουν είναι μεγάλο.

2.2 Πολυνομία και Γραφειοκρατία

Η επόμενη βασική αιτία η οποία συντελεί στην εμφάνιση της φοροδιαφυγής είναι η πολυνομία και η γραφειοκρατία που διέπουν τις κρατικές λειτουργίες. Τα δυο φαινόμενα συνδέονται μεταξύ τους, χωρίς όμως να ταυτίζονται. Η πρώτη έχει ως αποτέλεσμα, πέραν των υπολοίπων, τη διόγκωση της δεύτερης, ενώ και οι δυο από κοινού συντελούν στην αύξηση της φοροδιαφυγής. Η Ελλάδα αποτελεί πρόσφορο παράδειγμα για την ανάλυση της επίδρασης των δυο φαινομένων στα επίπεδα φοροδιαφυγής, καθώς είναι μια χώρα η οποία χαρακτηρίζεται ανέκαθεν από γραφειοκρατικές διαδικασίες στο δημόσιο τομέα και από συνεχείς μεταβολές του νομοθετικού πλαισίου, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια. Τα φαινόμενα αυτά επιδρούν τόσο στη συμπεριφορά των πολιτών όσο και των φορολογικών αρχών και ως επακόλουθο αποτελούν δυο από τις κυριότερες αιτίες της αυξανόμενης φοροδιαφυγής στη χώρα.

Σύμφωνα με έρευνα του Οργανισμού Έρευνας και Ανάλυσης «ΔιαΝΕΟσις»⁸, στην Ελλάδα από το 2002 έως το 2016 έχουν ψηφιστεί 37 αμιγώς φορολογικοί νόμοι, γεγονός που σημαίνει ότι κάθε χρόνο ψηφίζονταν περίπου πάνω από δυο φορολογικά νομοσχέδια. Υπήρξαν μάλιστα δυο χρονιές, κατά τη διάρκεια κάθε μιας από τις οποίες, ο αριθμός των νέων φορολογικού περιεχομένου νόμων που ψηφίστηκαν ανήρθε σε έξι⁹. Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία της ίδιας έρευνας, πέρα από τους αμιγώς φορολογικούς νόμους, ο εν λόγω τομέας στην Ελλάδα πλαισιώνεται και από έναν μεγάλο αριθμό διάσπαρτων νομοθετικών διατάξεων σε άλλους νόμους, γεγονός που δημιουργεί ακόμη μεγαλύτερο όγκο πληροφορίας για τους ενδιαφερόμενους.

⁸ Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης «ΔιαΝΕΟσις», «Πολυνομία, κακονομία και γραφειοκρατία στην Ελλάδα» των Δημήτρη Σωτηρόπουλου και Λεωνίδα Χριστόπουλου, 2017 https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2017/12/Polynomia_Main_UPD_41217.pdf

⁹ Η πρώτη χρονιά ήταν το 2010, κατά την οποία η Ελλάδα εντάχθηκε στο μνημόνιο και η δεύτερη ήταν το 2013, κατά την οποία άρχισε η υλοποίηση των βασικών μεταρρυθμίσεων του δεύτερου μνημονίου.

Οι φορολογούμενοι, λοιπόν, είτε είναι πολίτες είτε επιχειρήσεις, για να ανταποκρίνονται σωστά στις υποχρεώσεις τους, οφείλουν να είναι ενημερωμένοι για τις τροποποιήσεις και τις αλλαγές που γίνονται στο φορολογικό πλαίσιο. Ωστόσο, το εύρος τους και η συχνότητα με την οποία αυτές επέρχονται δημιουργεί ασάφεια και προκαλεί σύγχυση, καθιστώντας αδύνατο για τους ενδιαφερόμενους να παρακολουθήσουν, να κατανοήσουν και να συμμορφωθούν με όλες τις διαρκείς αλλαγές των νόμων του φορολογικού συστήματος. Όλες αυτές οι συνεχώς τροποποιούμενες και διάσπαρτες φορολογικές ρυθμίσεις εντείνουν ένα κλίμα αβεβαιότητας στην κοινωνία και δημιουργούν ανασφάλεια δικαίου, το φαινόμενο δηλαδή κατά το οποίο πολίτες, επιχειρήσεις και αρμόδιοι φορείς δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν τι ισχύει. Η ανασφάλεια αυτή, η οποία ενισχύεται κατά κύριο λόγο από την πολυνομία¹⁰ που επικρατεί στη χώρα, ενισχύει με τη σειρά της τη φοροδιαφυγή· οι μεν φορολογούμενοι δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις φορολογικές τους υποχρεώσεις, καθώς είναι αδύνατον να εφαρμόσουν νόμους, τις αλληπάλλληλες τροποποιήσεις των οποίων δεν μπορούν να παρακολουθήσουν· οι δε φορολογικές αρχές είναι υποχρεωμένες να γνωρίζουν και να διενεργούν ελέγχους με βάση έναν τεράστιο όγκο νομοθετημάτων που συνεχώς αλλάζει, καθιστώντας το έργο τους εξαιρετικά δύσκολο καθώς είναι σχεδόν αδύνατο να γνωρίζουν και να εφαρμόζουν τη φορολογική νομοθεσία όπως κάθε φορά ισχύει.

Επιπλέον, πέρα από τον αριθμό των νόμων που ψηφίζονται και αλλάζουν ανά τακτά πλέον χρονικά διαστήματα, αρνητικές επιπτώσεις φαίνεται να έχει και η πολυπλοκότητα της φορολογικής νομοθεσίας. Υπερβολικά μεγάλος αριθμός εγκυκλίων και οδηγιών για την ερμηνεία της, συνεχείς τροποποιήσεις, συμπληρώσεις και αντικαταστάσεις σε παραγράφους και εδάφια νόμων, και λίστες από υποπεριπτώσεις και εξαιρέσεις από συγκεκριμένους νόμους, είναι μερικά από τα παραδείγματα που συνθέτουν το σημερινό δαιδαλώδες φορολογικό σύστημα της Ελλάδας, το οποίο τροφοδοτεί τη φοροδιαφυγή στη χώρα. Από τη μεριά του ο πολίτης, σε περίπτωση που θέλει να συμμορφωθεί με την φορολογική νομοθεσία, είναι εξαιρετικά δύσκολο να παρακολουθήσει και να κατανοήσει όλες τις φορολογικές ρυθμίσεις που τον αφορούν,

¹⁰ Η πολυνομία, πέρα από τον όγκο πληροφορίας που δημιουργεί, οδηγεί και σε καθυστέρηση της υλοποίησης των μεταρρυθμίσεων που ψηφίζονται και σε καθυστέρηση της απονομής δικαιοσύνης από τα δικαστήρια. Το γεγονός αυτό δημιουργεί την αίσθηση στους πολίτες ότι οι νόμοι δεν εφαρμόζονται και διαβρώνει την εμπιστοσύνη τους απέναντι στο κράτος και στους θεσμούς, παράγοντας ο οποίος συντελεί επίσης στην αύξηση της φοροδιαφυγής.

και συνεπώς είναι λογικό να οδηγείται πολλές φορές σε ηθελημένες ή μη παρερμηνείες του νόμου, προς ίδιον όφελος. Από την άλλη πλευρά, το έργο των φορολογικών αρχών γίνεται εξαιρετικά δύσκολο, καθώς το πλήθος και η πολυπλοκότητα των νόμων είναι πολύ πιθανόν να τους οδηγήσουν επίσης σε παρερμηνείες αυτών, με αποτέλεσμα τη μειωμένη ικανότητά τους για εντοπισμό και περιορισμό της φοροδιαφυγής.

Τέλος, η πολυνομία, όπως αναφέρθηκε και στην αρχή της ανάλυσης, πέραν των υπόλοιπων προβλημάτων που δημιουργεί, αποτελεί και μια από τις γενεσιουργούς αιτίες της γραφειοκρατίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα έντονα γραφειοκρατικής κοινωνίας αποτελεί και πάλι το ελληνικό κράτος, το οποίο λειτουργεί ουσιαστικά ως ένας λαβύρινθος με χιλιάδες διοικητικές δομές, οι οποίες απλώνονται από τα υπουργεία έως τους δήμους, και χιλιάδες τυπικές διαδικασίες σε διαφορετικές υπηρεσίες. Όλη αυτή η τυπολατρική προσέγγιση της διοίκησης καθιστά αδύνατη τη γρήγορη εξυπηρέτηση του πολίτη και την άμεση λύση στα ζητήματά του. Συνεπώς, από τη μια δημιουργείται αίσθημα δυσπιστίας ως προς την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας των κρατικών δομών, και από την άλλη ο πολίτης, και στην προκειμένη περίπτωση ο φορολογούμενος πολίτης, ωθείται στο να επιλέξει την ευκολότερη για αυτόν λύση, η οποία είναι η παράκαμψη των γραφειοκρατικών διαδικασιών. Η επιλογή αυτή, στην οποία οδηγείται τελικά λόγω καθυστέρησης και ταλαιπωρίας σε περίπτωση που αποφασίσει να ακολουθήσει τη νόμιμη αλλά γραφειοκρατική οδό, συνιστά στην ουσία επιλογή μη συμμόρφωσης με τις φορολογικές του υποχρεώσεις συνιστά δηλαδή φοροδιαφυγή.

Έως αυτό το σημείο της ανάλυσης, έχει γίνει αναφορά σε δυο βασικά στοιχεία τα οποία γίνονται αίτια εκδήλωσης του φαινομένου της φοροδιαφυγής: το υψηλό φορολογικό βάρος που υφίστανται οι φορολογούμενοι και η γραφειοκρατία μαζί με την πολυνομία που διέπουν σχεδόν όλες τις δομές και τις λειτουργίες του ελληνικού κράτους. Ωστόσο πέρα από όσα συμβάλλουν στη γένεση του φαινομένου της φοροδιαφυγής, υπάρχουν και ορισμένοι άλλοι παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν την ένταση και την εξέλιξη αυτής, συντελώντας και αυτοί με τη σειρά τους στην απόφαση του φορολογούμενου να φοροδιαφύγει. Οι παράγοντες αυτοί, οι οποίοι σχετίζονται κατά κύριο λόγο με υποκειμενικά στοιχεία του κάθε εμπλεκόμενου, αναλύονται αμέσως παρακάτω.

2.3 Φορολογική Ηθική

Ο πρώτος και κυριότερος παράγοντας ο οποίος συντελεί στην απόφαση του ατόμου περί φοροδιαφυγής ή φορολογικής συμμόρφωσης και παράλληλα επηρεάζει ως ένα βαθμό και την ισχύ κάποιων άλλων παραγόντων, είναι η φορολογική ηθική.

Ως φορολογική ηθική (ή διαφορετικά *tax morale*) ορίζεται το ενδογενές κίνητρο για φορολογική συμμόρφωση το οποίο προκύπτει από την ηθική υποχρέωση που αισθάνονται τα άτομα να πληρώνουν τους φόρους που τους αναλογούν, θεωρώντας τη στάση αυτή ως μια συνεισφορά στην κοινωνία. Με άλλα λόγια, οι πολίτες συμμορφώνονται με τη φορολογική νομοθεσία επειδή θεωρούν καθήκον τους να πράξουν κατά αυτόν τον τρόπο, γεγονός το οποίο προσδίδει ένα ηθικό κόστος στη φοροδιαφυγή. Ισχύει ότι όσο χαμηλότερο επίπεδο φορολογικής ηθικής επιδεικνύουν οι πολίτες μιας χώρας, τόσο υψηλότερα είναι τα επίπεδα φοροδιαφυγής και παραοικονομίας που παρατηρούνται σε αυτή, *ceteris paribus*.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η φορολογική ηθική είναι μια υποκειμενική έννοια, η οποία διαμορφώνεται για το κάθε άτομο ξεχωριστά με βάση όμως ορισμένους αντικειμενικούς παράγοντες. Σύμφωνα με δεδομένα¹¹ από το World Values Survey¹², οι παράγοντες που επηρεάζουν την φορολογική ηθική μπορούν να ταξινομηθούν σε δυο κατηγορίες: σε κοινωνικοοικονομικούς και σε θεσμικούς. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει χαρακτηριστικά όπως η οικογενειακή κατάσταση, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, το επίπεδο μόρφωσης, η εργασιακή και η οικονομική κατάσταση των ατόμων. Έχει αποδειχθεί, για παράδειγμα, ότι άτομα με υψηλό επίπεδο μόρφωσης είναι σε θέση να αντιληφθούν καλύτερα τη σημασία των φόρων για την κοινωνία και επομένως είναι περισσότερο σύνηθες να επιδεικνύουν υψηλότερα επίπεδα φορολογικής ηθικής. Επίσης, σύμφωνα και πάλι με στοιχεία από το World Values Survey, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα φορολογικής ηθικής σε σχέση με όσους εργάζονται με πλήρη απασχόληση. Με ανάλογο σκεπτικό, χαμηλότερο επίπεδο φορολογικής ηθικής

¹¹ Τα δεδομένα από το World Values Survey και η ανάλυσή τους ανακτήθηκαν από το άρθρο :”What drives tax morale?” του OECD.

¹² Το World Values Survey είναι ένα παγκόσμιο δίκτυο αποτελούμενο από κοινωνικούς επιστήμονες, οι οποίοι μελετούν τις αλλαγές στις αξίες τις πεποιθήσεις των ανθρώπων και την επίδρασή τους στην κοινωνική και πολιτική ζωή.

διαμορφώνεται και σε πολίτες που ζουν αντιμετωπίζοντας δυσχερείς οικονομικές συνθήκες.

Η δεύτερη κατηγορία παραμέτρων, οι οποίοι όπως προαναφέρθηκε μπορούν να χαρακτηριστούν ως θεσμικοί, συνδέονται κυρίως με την άποψη των πολιτών για την κυβέρνηση και τον τρόπο λειτουργίας του κράτους¹³. Ξεκινώντας από ένα γενικότερο πλαίσιο, μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό ότι υποστηρικτές της δημοκρατίας, παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα φορολογικής ηθικής και συνεπώς χαμηλότερη τάση για φοροδιαφυγή. Το ίδιο συμβαίνει και με όσους θεωρούν ότι απαραίτητο χαρακτηριστικό της δημοκρατίας είναι η μεγαλύτερη επιβάρυνση των οικονομικά ισχυρότερων ώστε να προστατεύονται κατά κάποιο τρόπο οι οικονομικά ασθενέστεροι. Ένας βασικός θεσμικός παράγοντας που επίσης επηρεάζει τη φορολογική ηθική των ατόμων είναι η εμπιστοσύνη που δείχνουν προς την κυβέρνηση. Εάν θεωρούν ότι η διακυβέρνηση της χώρας είναι ορθή και ότι γίνεται χρηστή κατανομή και αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων, διαμορφώνουν ισχυρότερη φορολογική ηθική. Αντίθετα, σε περίπτωση που οι πολίτες δεν είναι ικανοποιημένοι από τις δημόσιες υπηρεσίες που παρέχει το κράτος και που πιστεύουν ότι τα δημόσια έσοδα δεν αξιοποιούνται προς όφελος των πολλών αλλά των λίγων, δεν αισθάνονται τη φορολογική συμμόρφωση ως υποχρέωση και συνεπώς φοροδιαφεύγουν ευκολότερα. Η περίπτωση αυτή αποτελεί ουσιαστικά έναν φαύλο κύκλο, καθώς τα έσοδα των κυβερνήσεων μειώνονται λόγω της φοροδιαφυγής και οι χαμηλής οικονομικής δυνατότητας κυβερνήσεις είναι φυσικό να μην μπορούν να ανταποκριθούν στις προσδοκίες των πολιτών τους, μειώνοντας ακόμη περισσότερο τα επίπεδα φορολογικής ηθικής τους και αυξάνοντας ακολούθως τα επίπεδα φοροδιαφυγής. Ωστόσο, αν και κατά κύριο λόγο οι φορολογούμενοι τείνουν να πληρώνουν ειλικρινώς τους φόρους τους όταν λαμβάνουν αξιόλογες δημόσιες υπηρεσίες, υπάρχει και το ενδεχόμενο να επιλέξουν να είναι ειλικρινείς ακόμα και σε περιπτώσεις όπου δεν ισχύει η αρχή του οφέλους από τη φορολογία (για παράδειγμα η απόφαση εφαρμογής αναδιανεμητικών πολιτικών), εάν πιστεύουν ότι οι πολιτικές αποφάσεις γίνονται με βάση δίκαιες διαδικασίες.

¹³ Η άποψη των πολιτών για το κράτος και τη λειτουργία του αναλύεται και ως αυτοτελές κομμάτι του παρόντος κεφαλαίου ως παράγοντας που επηρεάζει άμεσα την απόφαση των ατόμων για φοροδιαφυγή. Στο παρόν υποκεφάλαιο αναλύεται ως παράγοντας που έμμεσα επηρεάζει την απόφαση για φοροδιαφυγή, μέσα από την διαμόρφωση του επιπέδου φορολογικής ηθικής του κάθε ατόμου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αποτελέσματα μιας πρόσφατης έρευνας που διεξήχθη (Δρογαλάς et al, 2018) σχετικά με το επίπεδο φορολογικής ηθικής στην Ελλάδα. Το βασικό συμπέρασμα που εξάγεται από τη συγκεκριμένη μελέτη είναι η σύνδεση της φορολογικής ηθικής των πολιτών με τη δικαιοσύνη. Διαπιστώνεται πως οι Έλληνες τείνουν να έχουν ισχυρή φορολογική ηθική εάν αισθάνονται ότι υπάρχει δίκαιη κατανομή του πλούτου στη χώρα, ενώ εάν παρατηρούν αδικία και μη ορθή διαχείριση από μέρους της πολιτείας οι ηθικοί τους περιορισμοί εξασθενούν σημαντικά. Διαπιστώνεται εν κατακλείδι ότι οι Έλληνες πολίτες δεν φοροδιαφεύγουν τόσο εξαιτίας του πιθανού προσωπικού κέρδους που μπορούν να αποκομίσουν, όσο επειδή πιστεύουν ότι η κυβέρνηση της χώρας είναι ανίκανη για χρηστή κατανομή του δημοσίου χρήματος και ότι το τρέχον πολιτικό και φορολογικό σύστημα είναι αναποτελεσματικό και διεφθαρμένο.

Τέλος, καθώς η φορολογική ηθική κρύβει μέσα της τη λέξη ηθική, είναι φυσικό το κάθε άτομο να καθορίζει το βαθμό κατά τον οποίο αισθάνεται τη φορολογική συμμόρφωση ως καθήκον ανάλογα με την απλή ηθική του. Οι άγραφοι κανόνες, λοιπόν, με βάση τους οποίους ο καθένας διαμορφώνει τη συνείδησή του, δημιουργούν έναν προσωπικό περιορισμό και λειτουργούν ως μηχανισμοί καθορισμού της απόφασης περί συμμόρφωσης ή μη με την φορολογική νομοθεσία.

2.4 Αντίληψη των πολιτών σχετικά με την κρατική λειτουργία

Ένας άλλος παράγοντας, ο οποίος συνδέεται στενά με την έννοια της φορολογικής ηθικής, αλλά μπορεί και αυτοτελώς να λειτουργήσει ως κίνητρο για τη διάπραξη φοροδιαφυγής είναι η αντίληψη που έχουν οι πολίτες για το ήθος και την τιμιότητα της κυβέρνησης και ο βαθμός ικανοποίησης που αποκομίζουν από τις υπηρεσίες και τα αγαθά που αυτή τους παρέχει. Άτομα που ζουν σε δημοκρατικά πολιτεύματα είναι περισσότερο σύνηθες να αναγνωρίζουν την έμμεση σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στους φόρους που πληρώνουν και στα δημόσια αγαθά και υπηρεσίες που απολαμβάνουν. Έτσι συνειδητοποιούν ότι καθώς η σχέση ανάμεσα στα δυο προαναφερθέντα είναι ανάλογη, μια μείωση στους φόρους θα προκαλέσει επίσης μείωση σε όσα προσφέρονται στο κοινό (Wintrobe 2001, σελ 5-6). Εάν οι πολίτες εμπιστεύονται την κυβέρνηση και την θεωρούν τίμια και συνετή ως προς τη διαχείριση των φορολογικών εσόδων, αισθάνονται ότι η “θυσία” που κάνουν πληρώνοντας φόρους αντισταθμίζεται από το κοινωνικό όφελος που απολαμβάνουν και συνεπώς δεν

δημιουργείται έντονη τάση για φοροδιαφυγή. Βέβαια, στην πράξη η ειλικρίνεια και η τιμιότητα της κυβέρνησης δεν επαρκούν ώστε να αποτρέψουν τη φοροδιαφυγή, εάν δεν συνοδεύονται από υψηλό επίπεδο κρατικών υπηρεσιών. Το κίνητρο για φοροδιαφυγή μειώνεται πραγματικά όταν το κράτος λειτουργεί ανταποδοτικά παρέχοντας στους πολίτες του υψηλού επιπέδου αγαθά και υπηρεσίες, εξυπηρετώντας ικανοποιητικά τις ανάγκες τους.

Στη σημερινή πραγματικότητα ωστόσο, και ιδίως στην ελληνική σημερινή πραγματικότητα, η περίπτωση δεν είναι αυτή της προηγούμενης παραγράφου. Οι Έλληνες πολίτες φαίνεται και πως δεν εμπιστεύονται και πως δεν είναι ικανοποιημένοι με τις κρατικές υπηρεσίες που τους παρέχονται. Οι κυβερνώντες την χώρα θεωρούνται αναξιόπιστοι και διεφθαρμένοι και η γενικότερη αίσθηση που δημιουργείται είναι ότι η κατανομή και η διάθεση των φορολογικών εσόδων δεν είναι χρηστή και δίκαιη αλλά σπάταλη και άδικη. Οι φορολογούμενοι επομένως αισθάνονται ότι η “θυσία” που κάνουν πληρώνοντας ένα μέρος του εισοδήματός τους ως φόρο δεν εκτιμάται και ως εκ τούτου αρχίζουν να ψάχνουν τρόπους αποφυγής της πληρωμής των φόρων τους. Η τάση αυτή της ελληνικής κοινωνίας επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα έρευνας που διεξήγε το Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδος το 2011, κατά την οποία οι μισοί συμμετέχοντας εξέφρασαν την πεποίθηση ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί λύση σε ένα διεφθαρμένο κράτος. Ποσοστό μεγαλύτερο του 50% των ερωτηθέντων συμφώνησε με τη φράση «Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη όταν το μεγαλύτερο μέρος των φόρων που εισπράττει η πολιτεία το σπαταλά άσκοπα» ενώ περίπου ένας στους τρεις παραδέχτηκε ότι κατά την απόφαση σύνταξης φορολογικής δήλωσης επηρεάζεται από την έλλειψη διαφάνειας ως προς τη διαχείριση του δημόσιου χρήματος και τα οικονομικά σκάνδαλα που έχουν δημοσιοποιηθεί σε σχέση με αυτή. Τέλος, η αδικία που αισθάνονται οι Έλληνες πολίτες αντικατοπτρίζεται στο συντριπτικό ποσοστό (σχεδόν 90%) το οποίο συμφώνησε με τη φράση «Πιστεύω ότι η κυβέρνηση αντιμετωπίζει πιο ευνοϊκά έναν προνομιούχο ή πλούσιο φοροφυγά σε σύγκριση με ένα φτωχό ή μικρομεσαίο».

Παρόλα αυτά, έχει διαπιστωθεί ότι κίνητρο για φοροδιαφυγή μπορεί να βρεθεί ακόμη και αν δεν τίθεται θέμα έλλειψης εμπιστοσύνης ή απογοήτευσης από της στάση και τις πράξεις της κυβέρνησης. Πιο συγκεκριμένα, ακόμη και στην περίπτωση που οι πολίτες εμπιστεύονται απόλυτα την κυβέρνηση ότι θα παραδώσει στο κοινό όσα δικαιούται με βάση τα φορολογικά έσοδα που αυτή εισπράττει, ανακύπτει το πρόβλημα του ελεύθερου καβαλάρη (free rider) καθώς το κάθε άτομο μεμονωμένα μπορεί να

συνειδητοποιήσει ότι ακόμη και εάν ο ίδιος δεν πληρώσει φόρους, θα συνεχίσει να απολαμβάνει το ίδιο, ή ελάχιστα μειωμένο, επίπεδο δημόσιων υπηρεσιών, εφόσον όλοι οι υπόλοιποι ανταποκρίνονται κανονικά στις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Η διαπίστωση αυτή μπορεί να λειτουργήσει ως κίνητρο για τον φορολογούμενο να συμπεριφερθεί ως free rider και συνεπώς να γίνει κίνητρο για φοροδιαφυγή.

2.5 Σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτών

Ένας ακόμη παράγοντας που έχει αποδειχθεί με βάση τη βιβλιογραφία ότι επηρεάζει την απόφαση των πολιτών για συμμόρφωσή με την φορολογική νομοθεσία είναι η εμπιστοσύνη που οι ίδιοι δείχνουν στους συμπολίτες τους και η αντίληψη σχετικά με το αν οι υπόλοιποι φορολογούμενοι πληρώνουν τους φόρους τους ή όχι. Όσο περισσότερο οι πολίτες πιστεύουν ότι οι συμπολίτες τους ανταποκρίνονται στις φορολογικές τους υποχρεώσεις, τόσο πιο πιθανό είναι να ακολουθήσουν και οι ίδιοι αντίστοιχη συμπεριφορά, μειώνοντας έτσι το κίνητρο για φοροδιαφυγή. Αντίθετα, εάν υποθέτουν ότι οι υπόλοιποι ιδιώτες και επιχειρήσεις φοροδιαφεύγουν τείνουν να υιοθετήσουν και οι ίδιοι όμοια τακτική, αυξάνοντας έτσι το επίπεδο φοροδιαφυγής.

Άξιο αναφοράς είναι στο σημείο αυτό το συμπέρασμα μιας πρόσφατης μελέτης (Gloria Alarcon Garcia et al, 2018), η οποία διευρύνει την έννοια της εμπιστοσύνης από το εγχώριο επίπεδο, στο πλαίσιο των γειτονικών κρατών. Πιο συγκεκριμένα, οι μελετητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει αλληλεπίδραση της επιλογής της φοροδιαφυγής μεταξύ πολιτών γειτονικών χωρών, έτσι ώστε υψηλά ή χαμηλά επίπεδα απόρριψης της φοροδιαφυγής στην οικεία χώρα σχετίζονται με υψηλά ή χαμηλά επίπεδα απόρριψης στη γειτονική χώρα.

Τέλος, πέρα από την επιλογή του ατόμου να φοροδιαφύγει όταν διαπιστώνει ότι και οι συμπολίτες του πράττουν ανάλογα, υπάρχει και η περίπτωση κατά την οποία ο ένας ουσιαστικά εξαναγκάζεται σε φοροδιαφυγή, όταν φοροδιαφεύγουν οι υπόλοιποι. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο εργαζόμενος που απασχολείται σε έναν εργοδότη, ο οποίος φοροδιαφεύγει. Ο εργοδότης είτε δεν δίνει στον εργαζόμενο καμία βεβαίωση αποδοχών είτε του δίνει βεβαίωση με μικρότερες αποδοχές από αυτές που πραγματικά παίρνει. Στην περίπτωση αυτή διαπράττει φοροδιαφυγή και ο ίδιος ο εργαζόμενος καθώς αποκρύπτεται είτε ολικώς είτε μερικώς το εισόδημά του από τη συγκεκριμένη εργασία.

Συμπερασματικά, και συνδέοντας την ανάλυση του παρόντος υποκεφαλαίου με αυτή του προηγούμενου, μπορεί να διαπιστωθεί ότι η προθυμία του πολίτη για πληρωμή των φόρων που του αναλογούν είναι, μεταξύ άλλων, και θέμα εμπιστοσύνης, τόσο προς την κυβέρνηση όσο και προς τους συμπολίτες του. Όσο η εμπιστοσύνη αυτή μειώνεται, τόσο μειώνεται και η προθυμία του ατόμου να ανταποκριθεί στις φορολογικές του υποχρεώσεις και συνεπώς τόσο αυξάνεται το ποσοστό φοροδιαφυγής στην κοινωνία.

2.6 Μορφωτικό επίπεδο της κοινωνίας

Άλλος ένας προσωπικός παράγοντας ο οποίος επηρεάζει μεταξύ άλλων, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, και τη φορολογική ηθική των ατόμων είναι το μορφωτικό τους επίπεδο. Είναι φυσικό το επίπεδο μόρφωσης και παιδείας που έχουν κατακτήσει οι πολίτες μιας χώρας, τόσο οι φορολογούμενοι όσο και όσοι απαρτίζουν τις φορολογικές αρχές, να επηρεάζει τις αντιλήψεις, τις αποφάσεις και τις ικανότητές τους και πιο συγκεκριμένα την απόφαση για φοροδιαφυγή, την προσπάθεια για απόκρυψη των εισοδημάτων τους και την «επιτυχία» των αντίστοιχων ενεργειών.

Στην περίπτωση των φορολογούμενων, το μορφωτικό τους επίπεδο επηρεάζει ως ένα βαθμό το επίπεδο της φορολογικής ηθικής τους και μέσω αυτής την τάση τους για φορολογική συμμόρφωση ή φοροδιαφυγή. Εάν το επίπεδο είναι χαμηλό, τότε τα άτομα στερούνται φορολογικής κουλτούρας και αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν ότι τα έσοδα τα οποία συλλέγονται από την πληρωμή φόρων ουσιαστικά χρηματοδοτούν την παραγωγή των δημοσίων αγαθών, τα οποία ικανοποιούν συλλογικές ανάγκες. Η αντίληψη αυτή ακολούθως μειώνει το επίπεδο φορολογικής ηθικής, με αποτέλεσμα οι φορολογούμενοι να τείνουν περισσότερο και χωρίς ιδιαίτερους ενδοιασμούς προς τη φοροδιαφυγή. Αντίθετα, όσο πιο υψηλό το επίπεδο μόρφωσης, τόσο πιο εμφανής είναι για τα άτομα η σύνδεση ανάμεσα στους φόρους που πληρώνουν και στα δημόσια αγαθά που απολαμβάνουν και συνεπώς είναι σε θέση να συνειδητοποιήσουν ότι σε περίπτωση που μειωθούν οι πρώτοι αναπόφευκτα θα μειωθούν και τα δεύτερα. Η γνώση αυτή είναι που μειώνει το κίνητρο τους για φοροδιαφυγή και για τον λόγο αυτό τα επίπεδα του φαινομένου είναι χαμηλότερα σε χώρες με ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού τους ικανοποιητικά μορφωμένο.

Πέρα, ωστόσο, από το επίπεδο μόρφωσης των φορολογούμενων, εξίσου σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των επιπέδων φοροδιαφυγής σε μια χώρα διαδραματίζει και το

επίπεδο μόρφωσης των φορολογικών αρχών. Εάν τα άτομα που τις απαρτίζουν είναι σε ικανοποιητικό βαθμό μορφωμένα και ικανά, αυτό σημαίνει ότι τα κρατικά όργανα αποτελούνται από καταρτισμένο και ειδικευμένο προσωπικό, το οποίο είναι σε θέση να οργανώσει με ορθολογικότερο τρόπο τις υπηρεσίες ελέγχου και είσπραξης φόρων και να κάνει χρήση καταλληλότερου μηχανολογικού εξοπλισμού. Επιπλέον, όσο υψηλότερο επίπεδο παιδείας χαρακτηρίζει τους κρατικούς υπαλλήλους, τόσο υψηλότερο είναι και το επίπεδο φορολογικής ηθικής τους, με συνέπεια να ερμηνεύουν και να εκτελούν ορθότερα τους φορολογικούς νόμους και να αποφεύγουν παράνομες δόσοληψίες με τους φορολογούμενους, μειώνοντας έτσι ακόμη περισσότερο τα επίπεδα του φαινομένου της φοροδιαφυγής.

2.7 Πιθανότητα εντοπισμού και επιβολή ποινής

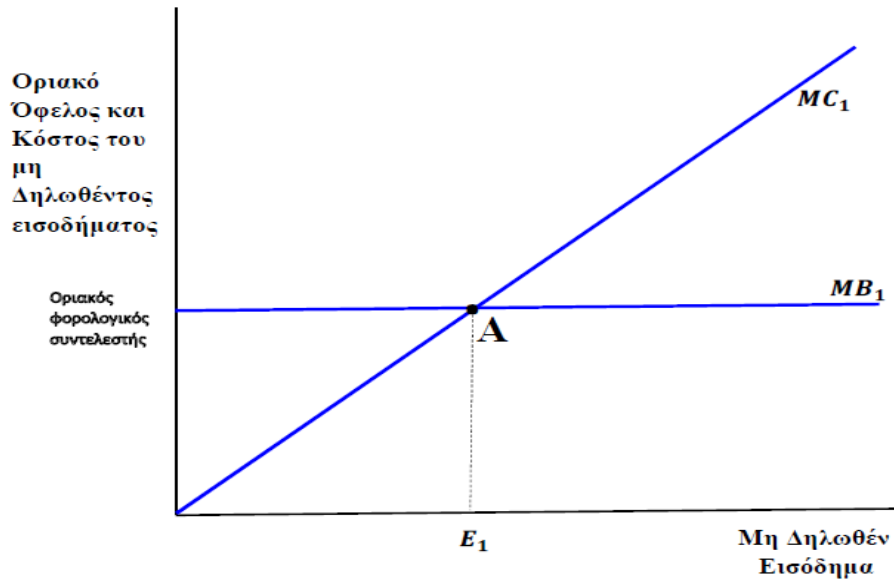
Έχει διατυπωθεί σε προηγούμενο σημείο της παρούσας εργασίας η υπόθεση ότι οι φορολογούμενοι δρουν ως ορθολογικά άτομα, τα οποία σκοπό έχουν την μεγιστοποίηση της χρησιμότητας τους. Στην ανάλυση που ακολουθεί υποτίθεται επίσης ότι τα άτομα στην προσπάθειά τους αυτή για απόλαυση όσο το δυνατόν μεγαλύτερης χρησιμότητας, κάνουν μια cost-benefit analysis, σταθμίζουν δηλαδή τα κέρδη και τις ζημιές που θα προκύψουν σε περίπτωση διάπραξης φοροδιαφυγής. Το κέρδος, όπως έχει προαναφερθεί, εξαρτάται από το ποσό του φόρου που εξοικονομεί ο φορολογούμενος, από το πόσο αυξάνεται δηλαδή το διαθέσιμο εισόδημά του. Τα κόστη, από την άλλη, εξαρτώνται από την πιθανότητα σύλληψης του φοροδιαφεύγοντα και την ποινή που πρόκειται να του επιβληθεί εφόσον συλληφθεί. Η βέλτιστη φοροδιαφυγή λοιπόν εξαρτάται από την πιθανότητα σύλληψης και τιμωρίας, το μέγεθος της ποινής και τη στάση του κάθε ατόμου απέναντι στον κίνδυνο. Με δεδομένο ότι το άτομο κρατά ουδέτερη στάση ως προς τον κίνδυνο (risk neutral), θα αποφασίσει να φοροδιαφύγει μόνο εάν το αναμενόμενο κέρδος του είναι μεγαλύτερο από το αναμενόμενο κόστος. Συνεπώς, μια αύξηση είτε της ποινής είτε της πιθανότητας σύλληψης μπορούν να οδηγήσουν σε μείωση της φοροδιαφυγής.

Οι ποινές για τα αδικήματα της φοροδιαφυγής είναι συγκεκριμένες, θεσπίζονται από τον νόμο και περιλαμβάνονται στον Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας¹⁴. Η πιθανότητα

¹⁴ Τα άρθρα του Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας που αφορούν πράξεις φοροδιαφυγής θα αναλυθούν σε τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

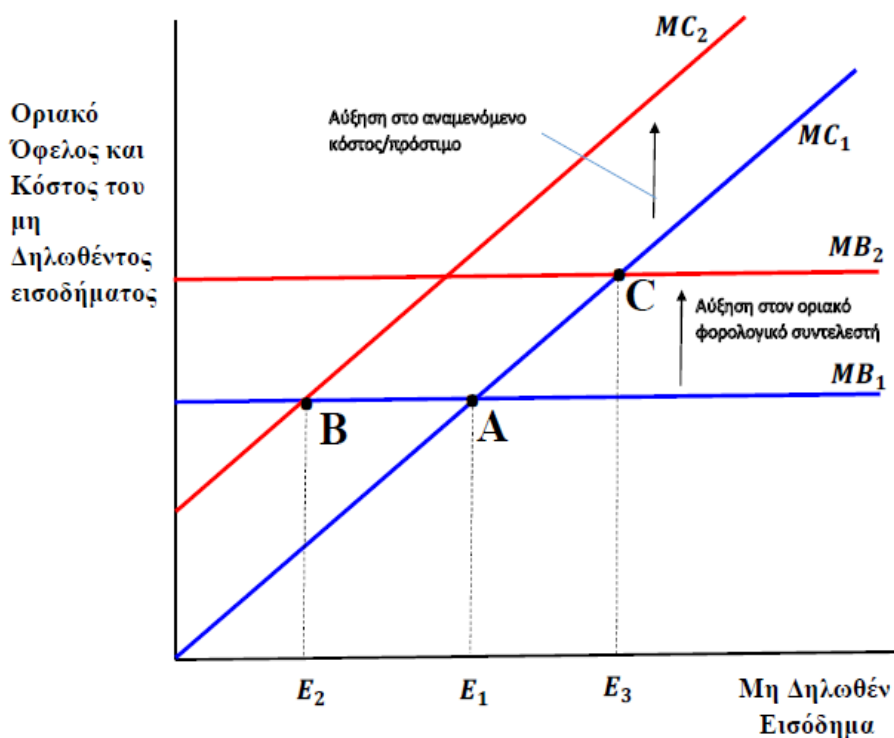
σύλληψης από την άλλη μπορεί να επηρεάζεται από ορισμένους παράγοντες. Πολλές φορές, επηρεάζεται από το επίπεδο εισοδήματος του φορολογούμενου και το επάγγελμά του. Συγκεκριμένα, θεωρώντας ότι οι φορολογικές αρχές δρουν επίσης με ορθολογικό τρόπο, είναι αρκετά πιθανό να επιλέγουν να ελέγχουν άτομα με μεγαλύτερο επίπεδο εισοδήματος, ώστε να τους επιβάλλεται αναλογικά μεγαλύτερη ποινή, και άτομα που ασκούν επαγγέλματα, ο έλεγχος των οποίων απαιτεί σχετικά μικρό κόστος για τις κρατικές αρχές. Φυσικά, η πιθανότητα σύλληψης εξαρτάται και από την ικανότητα των φορολογικών υπηρεσιών, η οποία με τη σειρά της εξαρτάται από το βαθμό και τον τρόπο οργάνωσής τους, από την ύπαρξη ή μη του κατάλληλου ελεγκτικού εξοπλισμού, από τη συχνότητα και την ποιότητα των ελέγχων και τέλος από τη γενικότερη διάρθρωση του φορολογικού συστήματος. Ο τελευταίος αυτός παράγοντας σχετίζεται με τη θέσπιση φόρων, η εξακρίβωση και ο έλεγχος των οποίων είναι αντικειμενικά δυσχερές. Για παράδειγμα, ο περιορισμός της φοροδιαφυγής φαίνεται να είναι αποτελεσματικότερος στους έμμεσους φόρους, καθώς ο αριθμός των επιχειρήσεων είναι φυσικά μικρότερος από τον αριθμό των φυσικών προσώπων σε μια χώρα και ο έλεγχός τους είναι λιγότερο χρονοβόρος και δύσκολος λόγω της υποχρεωτικής τήρησης λογιστικών βιβλίων. Αντίθετα, η φοροδιαφυγή περιορίζεται πολύ δυσκολότερα εάν κυριαρχούν οι άμεσοι φόροι σε ένα φορολογικό σύστημα, καθώς η απόκρυψη εισοδήματος είναι ο συνηθέστερος και ευκολότερος τρόπος εκδήλωσης του φαινομένου.

Αναλύοντας την απόφαση του φορολογούμενου σχετικά με το αν και ποιο ποσοστό του εισοδήματός του θα δηλώσει στις αρχές, είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί ένα διάγραμμα στο οποίο να παρουσιάζονται τα κόστη και τα οφέλη που συνυπολογίζει κατά τη λήψη της απόφασής του. Εφόσον το κέρδος του είναι ουσιαστικά ο φόρος που εξοικονομεί, μπορεί να θεωρηθεί ότι το οριακό του όφελος είναι μια αύξουσα συνάρτηση του οριακού φορολογικού συντελεστή, καθώς όσο υψηλότερος είναι αυτός τόσο μεγαλύτερο ποσό φόρου αναλογεί στον φορολογούμενο. Το προσδοκώμενο οριακό του κόστος είναι το οριακό πρόστιμο, δηλαδή το ποσό κατά το οποίο το πρόστιμο που θα του επιβληθεί αυξάνεται για κάθε μη δηλωθέν ευρώ, επί την πιθανότητα εντοπισμού του.

Πηγή: Θεόδωρος Παλυβός, Πανεπιστημιακές σημειώσεις για το μάθημα «Ποινική καταστολή του οικονομικού εγκλήματος και καταπολέμηση της διαφθοράς» του ΔΠΜΣ «Δίκαιο και Οικονομικά», Μάιος 2017

Όπως φαίνεται από το διάγραμμα το άριστο ποσό εισοδήματος που δεν θα δηλώσει ο φορολογούμενος, βρίσκεται στο σημείο όπου το προσδοκώμενο οριακό του κόστος από την φοροδιαφυγή ισούται με το οριακό του όφελος (σημείο Α). Σύμφωνα με αυτή τη διαπίστωση, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η φοροδιαφυγή μειώνεται (σημείο Β) με την αύξηση της πιθανότητας εντοπισμού και το ύψος της ποινής που επιβάλλεται, ενώ αντίθετα αυξάνεται (σημείο C), όπως έχει αναλυθεί και σε άλλο υποκεφάλαιο της εργασίας, με την αύξηση του φορολογικού συντελεστή, σενάρια που παρουσιάζονται και στο ακόλουθο διάγραμμα.

Πηγή: Θεόδωρος Παλυβός, Πανεπιστημιακές σημειώσεις για το μάθημα «Ποινική καταστολή του οικονομικού εγκλήματος και καταπολέμηση της διαφθοράς» του ΔΠΜΣ «Δίκαιο και Οικονομικά», Μάιος 2017

Συνοψίζοντας, η παραπάνω ανάλυση επιβεβαιώνει τις υποθέσεις που ήδη από το 1972 είχαν διατυπώσει οι Allingham and Sandmo, ότι δηλαδή αφενός οι φορολογούμενοι θα φοροδιαφύγουν εάν πιστεύουν ότι μπορούν να ξεφύγουν και αφετέρου θα βελτιώσουν οικειοθελώς τη συμμόρφωσή τους όταν αυξάνονται οι ποινές ή η πιθανότητα σύλληψης. Ωστόσο, καλό θα ήταν να σημειωθεί ότι στην πραγματικότητα πρέπει να συνυπάρχουν εξαιρετικά μεγάλη προσδοκώμενη ποινή και εξίσου μεγάλη πιθανότητα εντοπισμού ώστε να αποτελέσουν αποτρεπτικό παράγοντα για τη φοροδιαφυγή.

2.8 Διάρθρωση της οικονομίας και του φορολογικού συστήματός της

Ένας τελευταίος, αλλά εξίσου σημαντικός, παράγοντας, ο οποίος επηρεάζει την έκταση που λαμβάνει το φαινόμενο της φοροδιαφυγής σε μια οικονομία, είναι ο τρόπος με τον οποίο είναι οργανωμένη τόσο η ίδια, όσο και το φορολογικό της σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, το μέγεθος της φοροδιαφυγής μπορεί να ποικίλει ανάλογα με το ποιο

ποσοστό της οικονομίας μιας χώρας καταλαμβάνεται από μεγάλες και πολύ μεγάλες, μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις και αυτοαπασχολούμενους. Χρησιμοποιώντας και πάλι ως σημείο αναφοράς την Ελλάδα, μπορεί να παρατηρηθεί ότι διαχρονικά η χώρα έδινε κίνητρα για τη δημιουργία μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat (αφορούν το έτος 2016), η Ελλάδα έχει το μεγαλύτερο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με ποσοστό σχεδόν διπλάσιο του ευρωπαϊκού μέσου όρου¹⁵.

Η διάρθρωση αυτή της ελληνικής οικονομίας, η οποία αποτελείται κατά ένα μεγάλο μέρος από αυτοαπασχολούμενους και πολύ μικρές επιχειρήσεις, ευνοεί την εξέλιξη της φοροδιαφυγής. Αυτό συμβαίνει για δυο κυρίως λόγους: από την πλευρά των φορολογούμενων, η απόκρυψη μέρους του εισοδήματός τους γίνεται ευκολότερη όταν οι ίδιοι είναι οι εργοδότες του εαυτού τους ενώ παράλληλα ο έλεγχος τέτοιου είδους εισοδημάτων από την πλευρά των φορολογικών αρχών είναι εξαιρετικά δύσκολος και περίπλοκος, δυσχεραίνοντας έτσι τον εντοπισμό και συνεπώς τον περιορισμό της φοροδιαφυγής.

Αντίστοιχο ρόλο στη διαμόρφωση των επιπέδων φοροδιαφυγής σε μια οικονομία διαδραματίζει και η αναλογία των άμεσων και έμμεσων φόρων που επιβάλλονται στους φορολογούμενους. Στην περίπτωση που κυριαρχούν οι άμεσοι φόροι, οι ευκαιρίες για απόκρυψη εισοδήματος από τους ιδιωτικούς φορείς είναι περισσότερες. Οι μεν ελεύθεροι επαγγελματίες και τα νοικοκυριά δηλώνουν μικρότερο μέγεθος εισοδήματος από το πραγματικό, οι δε επιχειρήσεις εμφανίζουν μικρότερα κέρδη από τα πραγματικά, διαβιβάζοντας ένα μέρος τους σε λογαριασμούς αποσβέσεων ή εξόδων. Σε αντίθετη περίπτωση, εάν δηλαδή κυριαρχούν οι έμμεσοι φόροι σε μια οικονομία, παρατηρείται ότι τα επίπεδα φοροδιαφυγής είναι χαμηλότερα. Αυτό συμβαίνει διότι οι φορολογούμενες μονάδες είναι τώρα οι επιχειρήσεις οι οποίες είναι ασφαλώς λιγότερες σε αριθμό από τους ιδιώτες και το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την υποχρέωσή τους να τηρούν λογιστικά βιβλία, καθιστά τον φορολογικό τους έλεγχο ευκολότερο και αποτελεσματικότερο.

Τέλος, το μέγεθος της φοροδιαφυγής φαίνεται να ποικίλει ανάλογα με την ειδικότερη μορφή κάτω από την οποία επιβάλλονται οι άμεσοι ή οι έμμεσοι φόροι. Σε ότι αφορά τον φόρο εισοδήματος, η φοροδιαφυγή είναι μικρότερη στην περίπτωση που οι

¹⁵ Τα σχετικά στοιχεία παρουσιάζονται στο διάγραμμα 2.1

φορολογούμενοι είναι κατά κύριο λόγο μισθωτοί γιατί ο φόρος παρακρατείται στην πηγή, ενώ το αντίθετο συμβαίνει στην περίπτωση που η πλειοψηφία των φορολογούμενων είναι ελεύθεροι επαγγελματίες. Ακολουθώντας αντίστοιχη λογική αναφορικά με τον φόρο κατανάλωσης, η φοροδιαφυγή φαίνεται να είναι λιγότερο εφικτή εάν ο φόρος εισπράττεται στο στάδιο της βιομηχανοποίησης και περισσότερο εφικτή εάν επιβάλλεται στο στάδιο του λιανικού εμπορίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΜΕΘΟΔΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΚΑΙ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ

3.1 Τρόποι μέτρησης της φοροδιαφυγής

Κατά τη διάρκεια της βιβλιογραφικής έρευνας γίνεται εμφανέστατη η συμφωνία όλων των επιστημόνων, των ερευνητών και των συγγραφέων ότι η μέτρηση της φοροδιαφυγής είναι μια εξαιρετικά δύσκολη διαδικασία. Αυτό συμβαίνει λόγω της έλλειψης αξιόπιστων πληροφοριών, γεγονός στο οποίο οδηγεί η ίδια η φύση του φαινομένου. Η φοροδιαφυγή αποτελεί μια πράξη καθόλα παράνομη και όπως είναι φυσικό η απόκρυψη εισοδημάτων από τις αρχές δημιουργεί κίνητρα στους φοροδιαφεύγοντες για περαιτέρω απόκρυψη των πράξεων τους. Τα κίνητρα αυτά εντείνονται ακόμη περισσότερο λόγω της επιβολής ποινών από την πλευρά της πολιτείας σε όσους εντοπίζονται να διαπράττουν ή να έχουν διαπράξει φοροδιαφυγή.

Μια ενδιαφέρουσα ανάλυση των μεθόδων που έχουν αναπτυχθεί στην προσπάθεια μέτρησης της φοροδιαφυγής παρουσιάζει ο James Alm, στο άρθρο του με τίτλο «Measuring, explaining and controlling tax evasion: lessons from theory, experiments and field studies». Στο άρθρο παρουσιάζονται ποικίλες μέθοδοι που έχουν εφαρμοστεί από διάφορους ερευνητές, οι οποίες ευρέως κατηγοριοποιούνται σε «παραδοσιακές» (traditional) και «μοντέρνες» (modern).

Ξεκινώντας την ανάλυση από τις παραδοσιακές, αυτές διακρίνονται περαιτέρω σε άμεσες, έμμεσες και «model» προσεγγίσεις. Η πρώτη και ακριβέστερη άμεση μέθοδος μέτρησης της φοροδιαφυγής είναι αυτή που διεξάγεται μέσω των πραγματικών ελέγχων των φορολογικών δηλώσεων από τους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Μέσω αυτών εκτιμάται το πραγματικό εισόδημα των φορολογούμενων και στη συνέχεια αυτό συγκρίνεται με το δηλωθέν εισόδημά τους, δημιουργώντας έτσι ένα μέτρο εκτίμησης του μεγέθους της φοροδιαφυγής. Μια άλλη μέθοδος άμεσης μέτρησης της φοροδιαφυγής βασίζεται στα αποτελέσματα ερευνών, κατά τις οποίες τα άτομα ρωτώνται ευθέως σχετικά με το ένα διαπράττουν ή έχουν διαπράξει φοροδιαφυγή. Τέλος, υπάρχει και η μέθοδος της φορολογικής αμνηστίας, όπου ακριβές μέτρο φοροδιαφυγής θεωρείται η διαφορά ανάμεσα στο εισόδημα που δηλώνεται πριν την παροχή φορολογικής αμνηστίας και σε αυτό που δηλώνεται μετά.

Η εκτίμηση της φοροδιαφυγής με έμμεσες μεθόδους ουσιαστικά γίνεται μέσω της αναζήτησης για ίχνη φοροδιαφυγής, τα οποία εντοπίζονται και μπορούν να αναγνωριστούν σε διάφορους οικονομικούς δείκτες. Ένα παράδειγμα αποτελεί η μέθοδος εθνικών λογαριασμών, μέσω της οποίας υπολογίζεται το «κενό», δηλαδή η διαφορά ανάμεσα στο δηλωθέν εισόδημα στις φορολογικές αρχές και στο εισόδημα που καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς. Αντίστοιχη μέθοδος είναι αυτή της απόκλισης μεταξύ των πραγματικών φορολογικών εσόδων που εισπράχθηκαν και των δυνητικών φορολογικών εσόδων, αυτών δηλαδή που θα έπρεπε να εισπραχθούν. Άλλος ένας έμμεσος τρόπος εκτίμησης της φοροδιαφυγής προκύπτει στο πλαίσιο των συναλλαγών που πραγματοποιούνται με χρήμα, κάνοντας την υπόθεση ότι το πραγματικό επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας μπορεί να εκτιμηθεί μέσω μιας εξίσωσης τύπου Fischer της σχέσης ανάμεσα στο χρήμα και την ρευστότητά του. Το κενό που διαπιστώνεται ανάμεσα στο πραγματικό αυτό επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας και στο επίπεδο των επίσημων εθνικών λογαριασμών δίνει ένα μέτρο της λεγόμενης παραοικονομίας, η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μεταβλητή για το μέγεθος της φοροδιαφυγής. Μια επίσης συχνά χρησιμοποιούμενη μέθοδος είναι η προσέγγιση της ζήτησης για ρευστό χρήμα, η οποία υπολογίζει τη ζήτηση χρήματος αφενός ως μια συνάρτηση από τυπικούς παράγοντες, όπως τα επιτόκια και το εισόδημα, και αφετέρου ως μια συνάρτηση παραγόντων που υποτίθεται ότι παρέχουν κίνητρο στα άτομα να εμπλακούν σε δραστηριότητες φοροδιαφυγής (για παράδειγμα άμεση και έμμεση φορολογική επιβάρυνση, κρατική νομοθεσία, πολυπλοκότητα φορολογικού συστήματος). Οποιαδήποτε υπερβολή παρατηρηθεί στη ζήτηση χρήματος, ή οποιαδήποτε ποσότητα δεν μπορεί να εξηγηθεί από τις προαναφερόμενες μεταβλητές, αποδίδεται στην παραοικονομία και κατά τη συνέπεια στο μέγεθος της φοροδιαφυγής. Ο τελευταίος έμμεσος τρόπος στηρίζεται στην υπόθεση ότι υπάρχει μια σταθερή σχέση ανάμεσα σε ορισμένες υλικές εισροές, όπως ο ηλεκτρισμός, και στην πραγματική οικονομική δραστηριότητα. Το μέγεθος της φοροδιαφυγής μπορεί αυτή τη φορά να υπολογιστεί μέσω της εκτίμησης του κενού που προκύπτει ανάμεσα στην επίσημη εκροή και στην προβλεπόμενη πραγματική οικονομική δραστηριότητα.

Γεγονός είναι ότι οι προαναφερθείσες έμμεσες μέθοδοι εκτίμησης της φοροδιαφυγής λαμβάνουν υπόψη μόνο έναν δείκτη, ο οποίος υποτίθεται ότι αποτυπώνει όλα τα φαινόμενα που οδηγούν την παραοικονομία και/ή την φοροδιαφυγή. Ωστόσο, τα αποτελέσματα αυτών μπορεί να εμφανίζονται ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια αγορές (για παράδειγμα αγορά συντελεστών παραγωγής, αγορά εργασίας και αγορά

χρήματος). Με αφορμή την παραδοχή αυτή έχει δημιουργηθεί η πρότυπη (model) προσέγγιση, η οποία ρητά συμπεριλαμβάνει όχι μόνο τις πολλαπλές αιτίες που οδηγούν στην παραοικονομία, αλλά και τις πολλαπλές επιδράσεις της παραοικονομίας στο πέρασμα του χρόνου. Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται στη στατιστική θεωρία των μη παρατηρήσιμων μεταβλητών, η οποία λαμβάνει υπόψη ποικίλες αιτίες και ποικίλους δείκτες της μέτρησης του φαινομένου. Το λεγόμενο “DYMIMIC” (Dynamic Multiple Indicator-Multiple Causes) μοντέλο αξιοποιεί την παραπάνω θεωρία και αποτελείται βασικά από δυο μέρη: ένα μοντέλο μέτρησης που συνδέει τις μη παρατηρήσιμες μεταβλητές με τους παρατηρήσιμους δείκτες και ένα μοντέλο διαθρωτικής εξίσωσης το οποίο διευκρινίζει τις αιτιώδεις σχέσεις ανάμεσα στις μη παρατηρήσιμες μεταβλητές.

Οι πιο πρόσφατες προσπάθειες μέτρησης της φοροδιαφυγής στηρίζονται σε μια ποικιλία καινοτόμων μεθόδων, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως «μοντέρνες» και είναι κατά κύριο λόγο έμμεσες μέθοδοι εκτίμησης της φοροδιαφυγής. Μερικά παραδείγματα τέτοιων μεθόδων είναι τα ακόλουθα:

- Κάποιοι ερευνητές έχουν χρησιμοποιήσει μετρήσεις του δηλωθέντος εισοδήματος από τις ατομικές δηλώσεις φόρου ως μεταβλητή για τη φοροδιαφυγή, υπό την υπόθεση ότι το συνολικό εισόδημα χωρίζεται ανάμεσα στο δηλωθέν και το αποκρυβέν.
- Κάποιοι άλλοι ερευνητές χρησιμοποίησαν μετρήσεις με βάση την καταναλωτική δαπάνη ή τις εκπτώσεις φόρου ως δείκτες φοροδιαφυγής..
- Στο πλαίσιο των ακόμη πιο καινοτόμων προσεγγίσεων αναφέρεται η έρευνα που έχουν πραγματοποιήσει ορισμένοι μελετητές, κατά την οποία χρησιμοποίησαν τη φωτοβολία όπως αυτή μετράται από το διάστημα για να υπολογίσουν την πραγματική οικονομική δραστηριότητα και έπειτα να τη συγκρίνουν με εισόδημα που καταγράφεται στους επίσημους λογαριασμούς, δημιουργώντας έτσι ένα μέτρο για τη φοροδιαφυγή.
- Τέλος, υπήρξαν και ορισμένοι ερευνητές οι οποίοι συνέλεξαν μόνοι τους στοιχεία από πρωτογενείς πηγές, όπως για παράδειγμα τα πεταμένα πακέτα τσιγάρων για να υπολογίσουν το βαθμό κατά των οποίου οι κάτοικοι μιας συγκεκριμένης περιοχής διαφεύγουν τους φόρους που επιβάλλονται στα τσιγάρα.

3.2 Μελέτες εκτίμησης του μεγέθους της φοροδιαφυγής

3.2.1 Η φοροδιαφυγή σε παγκόσμια κλίμακα

Όπως έχει ήδη γίνει πολύ κατανοητό η μέτρηση του επιπέδου της φοροδιαφυγής δεν αποτελεί ούτε απλή υπόθεση ούτε εύκολη διαδικασία, καθώς ουσιαστικά πρόκειται για τη μέτρηση ενός φαινομένου το οποίο από τη φύση του προσπαθεί να περάσει απαρατήρητο! Οι ερευνητές επιλέγουν κάθε φορά διαφορετικό τρόπο και μεθοδολογία και συνεπώς καταλήγουν σε διαφορετικές εκτιμήσεις του επιπέδου φοροδιαφυγής. Ωστόσο, κοινή συνισταμένη όλων των ερευνών είναι η σπουδαιότητα του ύψους της φοροδιαφυγής και η επικινδυνότητα της διόγκωσης του φαινομένου.

Μολονότι είναι βέβαιο ότι το πρόβλημα στη χώρα μας λαμβάνει εξαιρετικά μεγάλες διαστάσεις, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί αποκλειστικά ελληνικό «προνόμιο». Την αντίληψη αυτή επιβεβαιώνει μελέτη των Schneider και Buehn¹⁶ που δημοσιεύτηκε το 2016 και περιλαμβάνει εκτιμήσεις του μεγέθους της φοροδιαφυγής για 38 χώρες του ΟΟΣΑ για το διάστημα 1999 έως 2010. Οι μελετητές χρησιμοποίησαν εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας με βάση το MIMIC μοντέλο ως δείκτη για να λάβουν συμπεράσματα για το μέγεθος της φοροδιαφυγής. Εστίασαν μάλιστα στο ποσοστό αυτοαπασχόλησης και στο ρόλο του ως μια από τις βασικές κινητήριες δυνάμεις της παραοικονομίας, και ακολούθως της φοροδιαφυγής.

Στον πίνακα 3.1 του παραρτήματος της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις του μεγέθους της φοροδιαφυγής λόγω αυτοαπασχόλησης για 38 χώρες του ΟΟΣΑ, σύμφωνα με τη μελέτη των Schneider και Buehn. Το μέσο ποσοστό φοροδιαφυγής την περίοδο 1999 έως 2010 ανέρχεται σε 3,2% του ΑΕΠ. Οι χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά είναι το Μεξικό (6,8% του ΑΕΠ) και η Τουρκία (6,7% του ΑΕΠ), ενώ τα χαμηλότερα ποσοστά φοροδιαφυγής συναντώνται στις ΗΠΑ (0,5% του ΑΕΠ) και το Λουξεμβούργο (1,3% του ΑΕΠ). Η Ελλάδα, ως μια χώρα με πολύ υψηλό ποσοστό αυτοαπασχολούμενων, εμφανίζει ποσοστό φοροδιαφυγής πάνω από το μέσο όρο των υπολοίπων, χωρίς όμως να καταλαμβάνει κάποια από τις πρώτες θέσεις (4,8% του ΑΕΠ).

¹⁶ Friedrich Schneider and Andreas Buehn, «Size and development of tax evasion in 38 OECD countries: What do we (not) know? », Journal of economics and political economy, March 2016

Στο διάγραμμα 3.3 του παραρτήματος παρουσιάζεται το μέγεθος και η εξέλιξη του ποσοστού φοροδιαφυγής (ως ποσοστό του επίσημου ΑΕΠ) στη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ελλάδα, την Ισπανία, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, σύμφωνα και πάλι με στοιχεία από την έρευνα των Schneider και Buehn. Είναι ξεκάθαρο ότι η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό (2% του ΑΕΠ) το έτος 2001, το οποίο όμως μειώνεται σε 1,5% του ΑΕΠ το έτος 2010. Η ίδια πτωτική τάση διαπιστώνεται και για τις υπόλοιπες χώρες, με εξαίρεση τα δυο τελευταία χρόνια οπότε και παρατηρείται μια μικρή αύξηση.

Τα τρία βασικά συμπεράσματα λοιπόν στα οποία κατέληξαν οι Schneider και Buehn είναι πρώτον ότι υπήρξε μια τάση μείωσης του μεγέθους και της εξέλιξης της φοροδιαφυγής την περίοδο 1999 έως 2010, δεύτερον ότι ο μέσος όρος κυμαίνεται ανάμεσα σε 6,8% του ΑΕΠ (Μεξικό) και 0,5% του ΑΕΠ (ΗΠΑ), και τρίτον ότι στην πλειονότητα των χωρών παρατηρείται μια μικρή αύξηση από το έτος 2009 στο 2010.

3.2.2 Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα

Εστιάζοντας στην ελληνική πραγματικότητα, δυστυχώς δεν υπάρχουν πρόσφατες μελέτες που να εκτιμούν συνολικά την έκταση της φοροδιαφυγής στη χώρα. Είναι διαθέσιμες ωστόσο μελέτες, οι οποίες με βάση διαφορετικές μεθοδολογίες, παρέχουν αξιόπιστες εκτιμήσεις για τις επιμέρους συνιστώσες της φοροδιαφυγής. Παρακάτω παρουσιάζονται οι τέσσερις πιο πρόσφατες μελέτες με σημείο αναφοράς την Ελλάδα, στις οποίες επιχειρείται η εκτίμηση της έκτασης της φοροδιαφυγής στο φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων.

Μια από τις πιο πρόσφατες μελέτες, δημοσιευμένη το 2010, ανήκει στους Μάνο Ματσαγάνη και Μαρία Φλεβοτόμου και έχει τίτλο «*Distributional implications of tax evasion in Greece*». Η συγκεκριμένη έρευνα ξεχωρίζει από τις προηγούμενες προσπάθειες εκτίμησης της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα διότι στηρίζεται σε μικροοικονομικά δεδομένα. Πιο συγκεκριμένα, οι μελετητές χρησιμοποίησαν ένα μεγάλο τυχαίο (ανώνυμο) δείγμα από μη ελεγμένες φορολογικές δηλώσεις εισοδήματος, στο οποίο απέκτησαν άμεση πρόσβαση από το Υπουργείο Οικονομικών. Το δείγμα αυτό περιλαμβάνει πληροφορίες για δημογραφικά και άλλα χαρακτηριστικά των φορολογικών μονάδων και για εισοδήματα που αποκτήθηκαν το 2004. Η δεύτερη ομάδα δεδομένων την οποία χρησιμοποίησαν περιλαμβάνει στοιχεία από τη Household Budget Survey 2004/2005, μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία κατά τη διάρκεια του έτους 2004 και περιλαμβάνει λεπτομερείς

πληροφορίες για τα προσωπικά εισοδήματα, τις δαπάνες και λοιπά δημογραφικά χαρακτηριστικά 6.555 νοικοκυριών. Οι Ματσαγάνης και Φλεβοτόμου υπέθεσαν ότι οι φορολογούμενοι που αποκρύπτουν εισοδήματα είναι πρόθυμοι να αποκαλύψουν την αλήθεια ανώνυμα σε κάποιο τρίτο άτομο. Με βάση αυτό συνέκριναν τα δεδομένα από τις φορολογικές δηλώσεις με αυτά από την έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών και εισάγοντάς τα σε ένα μοντέλο φορολογικού οφέλους (tax benefit model), κατέληξαν στις πρώτες εκτιμήσεις του μεγέθους και της κατανομής φοροδιαφυγής στο εισόδημα στην Ελλάδα.

Το βασικό συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν ήταν ότι ο μέσος βαθμός υποδήλωσης εισοδημάτων ανήλθε σε 10%, γεγονός που οδηγεί σε πτώση των φορολογικών εσόδων, υποδεικνύοντας ποσοστό φοροδιαφυγής της τάξεως του 26%. Οι ερευνητές παρατήρησαν επίσης ότι η πιθανότητα απόκρυψης είναι μεγαλύτερη στην περίπτωση των εισοδημάτων από αυτοαπασχόληση ή από αγροτική δραστηριότητα, υπολογίζοντας τα ποσοστά απόκρυψης σε 53% και 24% αντίστοιχα. Μεταξύ άλλων, κατέληξαν στο συμπέρασμα πως το ποσοστό υποδήλωσης εισοδήματος αυξάνεται όσο αυξάνεται και το μέγεθος της οικογένειας κάποιου· οι άγαμοι αποκρύπτουν τα εισοδήματά τους κατά μικρότερο ποσοστό σε σχέση με όσους έχουν οικογένεια με παιδιά. Επιπλέον, από τους άγαμους το ποσοστό των αντρών που διαπράττει φοροδιαφυγή είναι πολύ μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό των γυναικών.

Το ίδιο έτος δημοσιεύτηκε η μελέτη των Παύλου Μυλωνά, Νικόλαου Μαγγίνα και Ευαγγελίας Πατέλη με τίτλο «*What are the margins for increasing PIT revenue in the Greek economy?*». Οι συγκεκριμένοι συγγραφείς ασχολήθηκαν επίσης με τη φοροδιαφυγή στο φόρο εισοδήματος, καθώς θεώρησαν ότι ο φόρος αυτός αποτελεί το πιο αδύναμο σημείο της σύνθεσης των φορολογικών εσόδων. Χρησιμοποίησαν στοιχεία από τους Εθνικούς Λογαριασμούς και στοιχεία από τις φορολογικές δηλώσεις των φυσικών προσώπων και τα συνέκριναν μεταξύ τους χρησιμοποιώντας τρεις συμπληρωματικές μεθόδους. Πρώτον, συνέκριναν τους πραγματικούς φορολογικούς συντελεστές της Ελλάδας με αυτούς της Ευρωζώνης και χρησιμοποίησαν δεδομένα από τους Εθνικούς Λογαριασμούς για να εκτιμήσουν τη φορολογική βάση. Δεύτερον, συνέκριναν τα οικογενειακά εισοδήματα όπως αυτά προέκυψαν από τους Εθνικούς Λογαριασμούς με τα δηλωθέντα στις φορολογικές αρχές εισοδήματα, για να εκτιμήσουν το ύψος των αδήλωτων εισοδημάτων. Τρίτον, συνέκριναν τα στοιχεία για εισοδήματα από μισθωτές και μη μισθωτές υπηρεσίες, όπως αυτά προκύπτουν από τους Εθνικούς Λογαριασμούς και τις φορολογικές αρχές. Στο σημείο αυτό καλό είναι να

σημειωθεί ότι οι μελετητές δεν έλαβαν υπόψη κατά τις εκτιμήσεις τους το ποσοστό παραοικονομίας και ότι θεώρησαν τη φοροδιαφυγή και τη φοροαποφυγή ως μια δραστηριότητα, και συγκεκριμένα τη δραστηριότητα της μη δήλωσης εισοδημάτων τα οποία θα έπρεπε να φορολογηθούν.

Το βασικό συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η έρευνα των Μυλωνά, Μαγγίνα και Πατέλη είναι η ανάδειξη της ύπαρξης μεγάλου αριθμού αυτοαπασχολούμενων και μικρών επιχειρήσεων ως τη κυριότερη αιτία της φοροδιαφυγής. Το ύψος των αδήλων ή μη φορολογούμενων εισοδημάτων υπολογίστηκε σε 20% του ΑΕΠ, προερχόμενο κυρίως από μη μισθωτή εργασία. Τέλος, υπολογίστηκε ότι τα φορολογικά έσοδα της χώρας είναι εφικτό να αυξηθούν κατά 3,8%-4% του ΑΕΠ, με τα 2/3 της αύξησης αυτής να προέρχονται από μείωση της φοροδιαφυγής (και μόλις το 1/3 να προκύπτει από νομοθετικές παρεμβάσεις κατά τον προσδιορισμό του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων).

Άλλη μια σχετικά πρόσφατη μελέτη στην οποία γίνεται προσπάθεια για εκτίμηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής ανήκει στους Λεβέντη Χρύσα, Ματσαγγάνη Μάνο και Φλεβοτόμου Μαρία. Η μελέτη που δημοσιεύτηκε το 2013 με τίτλο «*Distributional implications of tax evasion and the crisis in Greece*» έχει ως πρωταρχικό σκοπό την εκτίμηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής και την κατανομή του φαινομένου στην Ελλάδα με βάση στοιχεία που αφορούν το 2009. Η μεθοδολογία της στηρίζεται σε προϋπάρχουσες έρευνες, ωστόσο οι συγγραφείς αυτή τη φορά χρησιμοποιούν μια πιο εκλεπτυσμένη μεθοδολογική προσέγγιση, συνδυάζοντας μια εκτίμηση των μοντέλων της μη φορολογικής συμμόρφωσης με μια εκτίμηση της κατανομής των οφελών από τη φοροδιαφυγή στο γενικό πληθυσμό. Για να επιτευχθεί ο σκοπός της εκτίμησης του μεγέθους της φοροδιαφυγής, απαιτήθηκε μεγάλος όγκος εμπειρικής δουλειάς και έρευνας. Οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν τέσσερις διαφορετικούς τύπους δεδομένων, πάνω στα οποία στηρίχτηκαν και εναλλακτικές μέθοδοι υπολογισμού της φοροδιαφυγής. Οι κατηγορίες είναι οι ακόλουθες τέσσερις:

- i. Δεδομένα φορολογικού ελέγχου
- ii. Έρευνες εισοδήματος
- iii. Αποκλίσεις στα οικονομικά στατιστικά στοιχεία
- iv. Δεδομένα σχετικά με την καταναλωτική δαπάνη

Οι μέθοδοι που βασίζονται στις τρεις πρώτες κατηγορίες δεδομένων απαιτούν πρόσβαση σε ατομικά ή συλλογικά δεδομένα σχετικά με φορολογικές δηλώσεις και

έχουν ως σκοπό να υπολογίσουν την έκταση της φοροδιαφυγής συγκρίνοντας δυο εναλλακτικές και ανεξάρτητες μετρήσεις της ίδιας μεταβλητής. Αντίθετα, στις μεθόδους που στηρίζονται στα δεδομένα κατανάλωσης, η μέτρηση της μη φορολογικής συμμόρφωσης προέρχεται από τη σχέση ανάμεσα στο δηλωθέν εισόδημα και στις δαπάνες για την κάλυψη της ανάγκης του φαγητού.

Ένας επιπλέον δείκτης ο οποίος χρησιμοποιήθηκε για τη μέτρηση της φοροδιαφυγής είναι η εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας. Τα δυο φαινόμενα, όπως έχει αναλυθεί και σε προγενέστερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, αν και δεν ταυτίζονται, συνδέονται μεταξύ τους εφόσον δεν πληρώνονται φόροι για τις δραστηριότητες της παραοικονομίας.

Οι μελετητές λοιπόν είχαν άμεση πρόσβαση σε δυο είδη δεδομένων : το πρώτο είναι ένα μεγάλο δείγμα από panel data¹⁷ που αφορούν μη ελεγμένες φορολογικές δηλώσεις εισοδήματος που υποβλήθηκαν κατά τα έτη 2006 έως 2010, το οποίο παρασχέθηκε σε ανώνυμη μορφή από το Υπουργείο Οικονομικών και το δεύτερο είναι οι έρευνες εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Union Surveys of Income and Living Conditions, EU-SILC) οι οποίες αφορούν και πάλι τα έτη 2006 έως 2010. Οι συγκεκριμένες περιλαμβάνουν αναλυτικές πληροφορίες για τα ατομικά εισοδήματα και τα δημογραφικά στοιχεία ενός ποσοστού της τάξεως του 0,16% του πληθυσμού της Ελλάδας, ενώ οι φορολογικές δηλώσεις καλύπτουν αντίστοιχο ποσοστό ύψους 3,6% του πληθυσμού. Οι συγγραφείς συνέκριναν τα δεδομένα από την έρευνα εισοδήματος με το δείγμα φορολογικών δηλώσεων , υπό την υπόθεση ότι οι φορολογούμενοι που αποκρύπτουν κάποιο μέρος του εισοδήματός τους από τις φορολογικές αρχές μπορεί να τολμήσουν να αποκαλύψουν ένα υψηλότερο ποσό από το δηλωθέν σε κάποιον ανώνυμο δημοσιογράφο.

Το σημαντικότερο αποτέλεσμα της έρευνας των Λεβέντη, Ματσαγγάνη και Φλεβοτόμου είναι η τελική εκτίμηση του επιπέδου της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα. Με βάση τα δεδομένα και τους υπολογισμούς τους, το μέσο ποσοστό απόκρυψης εισοδημάτων για το 2009 ανέρχεται σε 12,2% , το οποίο οδηγεί σε απώλειες των εσόδων από το φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων κατά 29,7%. Συνεπώς, η

¹⁷ Ο όρος panel data έχει επικρατήσει και χρησιμοποιείται για να εκφράσει πολυδιάστατα δεδομένα, τα οποία περιλαμβάνουν μετρήσεις κατά τη διάρκεια του χρόνου. Περιλαμβάνουν παρατηρήσεις πολλαπλών φαινομένων κατά το πέρασμα πολλών περιόδων στο χρόνο με σημείο αναφοράς τα ίδια άτομα ή/και τις ίδιες επιχειρήσεις.

φοροδιαφυγή υπολογίζεται ότι σε όρους του έτους 2009 ανέρχεται σε ποσοστό 1,9% του ΑΕΠ.

Το δεύτερο συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν οι μελετητές είναι ότι η φοροδιαφυγή είναι αισθητά υψηλότερη όταν πρόκειται για εισοδήματα αυτοαπασχολούμενων σε σχέση με τα εισοδήματα από μισθούς και συντάξεις. Απέδειξαν επιπλέον ότι η φοροδιαφυγή αυξάνει την ανισότητα εισοδήματος στην Ελλάδα και μειώνει την προοδευτικότητα του φορολογικού συστήματος.

Τέλος, οι συγγραφείς επιδιώκοντας να μειώσουν το περιθώριο κριτικής των αποτελεσμάτων της έρευνάς τους, ενισχύουν την αξιοπιστία αυτών αναφέροντας πως το φορολογητέο εισόδημα και τα φορολογικά έσοδα που έχουν υπολογίσει συμφωνούν με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία του EU-SILC και με δεδομένα τα παραπάνω ποσοστά τονίζουν την ανάγκη για άμεση λήψη μέτρων για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής.

Η τελευταία και πιο πρόσφατη μελέτη για το επίπεδο φοροδιαφυγής φυσικών προσώπων στην Ελλάδα ανήκει στον Νικόλαο Αρταβάνη, τον Adair Morse και την Μαργαρίτα Τσουτσούρα, με τίτλο «*Measuring Income Tax Evasion using Bank Credit: Evidence from Greece*», η οποία δημοσιεύτηκε τον Σεπτέμβριο του 2015. Στην έρευνα τους ανέπτυξαν μια διαφορετική μέθοδο από τις προϋπάρχουσες για τη μέτρηση της φοροδιαφυγής και τη συχνότητα εμφάνισής της στους διάφορους τομείς της οικονομίας. Η όλη ιδέα της μεθοδολογίας που ανέπτυξαν στηρίζεται στη διαπίστωση ότι ο επίσημος οικονομικός τομέας προσαρμόζεται πλέον σε εισόδημα που είναι ημιεπίσημο, μέσω της απόφασης που λαμβάνουν οι τράπεζες να παρέχουν πιστώσεις σε ιδιώτες με βάση όχι το πραγματικό εισόδημά τους, αλλά την εκτίμηση που έχουν οι ίδιες για αυτό. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται, καθώς σύμφωνα με στοιχεία της έρευνας παραδόξως οι αυτοαπασχολούμενοι Έλληνες ξοδεύουν το 78% του μηνιαίου δηλωθέντος εισοδήματός τους για την αποπληρωμή των χρεών τους. Το ποσοστό αυτό είναι όντως παράδοξο, με δεδομένο ότι σύμφωνα με στοιχεία του World Bank 2005 International Comparison Program (ICP) το ποσοστό του εισοδήματος που απαιτείται μόνο για την κάλυψη των αναγκών στέγασης και διατροφής κυμαίνεται από 39% έως 62%. Τα επαγγέλματα μάλιστα τα οποία εμφανίζουν υψηλά επίπεδα φοροδιαφυγής, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, φαίνεται να δαπανούν σχεδόν το 100% του δηλωθέντος εισοδήματός τους για την αποπληρωμή των χρεών τους, νούμερο το οποίο ασφαλώς είναι απίστευτο!

Οι μελετητές χρησιμοποίησαν στην έρευνα τους λεπτομερή δεδομένα από μια μεγάλη ελληνική τράπεζα σχετικά με αιτήσεις αλλά και αποδόσεις των πιστώσεων που λαμβάνουν τα νοικοκυριά με τη μορφή μακροπρόθεσμων δανείων, υποθηκών και overdraft facilities (υπεραναλήψεων) κατά τη διάρκεια της περιόδου 2003-2009. Πιο συγκεκριμένα, τα δεδομένα περιλαμβάνουν πληροφορίες που έχουν καταγραφεί από την τράπεζα κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αίτησης και αφορούν τα χαρακτηριστικά του δανείου, τα δημογραφικά στοιχεία του αιτούντος και δεδομένα σχετικά με την πιστοληπτική του αξιοπιστία. Η βασική εξαρτημένη μεταβλητή της έρευνας είναι η πιστωτική ικανότητα (credit capacity) η οποία ορίζεται στο κείμενο ως το εγκεκριμένο σύνολο της παρούσας αίτησης και όλο το προηγούμενο χρέος σε εκκρεμότητα από άλλες πηγές. Οι τράπεζες συλλέγουν τα παραπάνω δεδομένα σχετικά με τα χαρακτηριστικά του δανείου, τα χαρακτηριστικά του αιτούντος και τις μεταβλητές της πιστοληπτικής αξιοπιστίας κατά τη διαδικασία της αίτησης ενός δανείου με σκοπό να δημιουργήσουν ένα credit grade για κάθε αίτηση, στην ουσία δηλαδή με σκοπό να βαθμολογήσουν την αίτηση. Με βάση αυτή την αξιολόγηση κρίνεται η αποδοχή ή η απόρριψη της. Οι συγγραφείς θεωρούν κατά την ανάλυση τους το credit grade ως τη βασική μεταβλητή κινδύνου.

Επιπλέον, το τμήμα εσόδων των φορολογικών αρχών της χώρας παρείχε στους μελετητές πληροφορίες σχετικά με το ετήσιο συνολικό δηλωθέν εισόδημα, τον συνολικό αριθμό νοικοκυριών ανά ταχυδρομικό κώδικα στη χώρα και τις τεκμαρτές αξίες ακινήτων ανά οικοδομικό τετράγωνο. Αυτές χρησιμοποιήθηκαν ως μεταβλητή για τον πλούτο των ατόμων ανά ταχυδρομικό κώδικα.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των μελετητών, κατά τη διάρκεια των ετών 2006 έως 2009, το συνολικό πραγματικό εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων ήταν από 1,75 φορές έως 1,84 φορές το δηλωθέν εισόδημά τους, γεγονός που υποδεικνύει ένα βαθμό φοροδιαφυγής της τάξεως του 43% έως 45% ή σε απόλυτα ποσά της τάξεως των 22,8 έως 28,2 δισεκατομμυρίων ευρώ. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Οικονομικών, το έτος 2009 το δηλωθέν εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων ανήλθε σε 35,7 δισεκατομμύρια ευρώ, γεγονός που σύμφωνα με τον συντελεστή φοροδιαφυγής που έχουν υπολογίσει οι μελετητές υποδεικνύει αποκρυβέν από τις φορολογικές αρχές εισόδημα το οποίο κυμαίνεται από 26,8 έως 29,9 δισεκατομμύρια ευρώ¹⁸.

¹⁸ Χρησιμοποιώντας το μεσαίο συντελεστή φοροδιαφυγής που έχει υπολογιστεί στην έρευνα, ο οποίος ανέρχεται σε 1,79, το αποκρυβέν εισόδημα για το 2009 υπολογίζεται στα 28,2 δισεκατομμύρια ευρώ.

Εφαρμόζοντας συντελεστή φόρου 40% στο αποκρυβέν εισόδημα, τα μη εισπραχθέντα έσοδα από το φόρο εισοδήματος κυμαίνονται από 10,7 έως 12 δισεκατομμύρια ευρώ¹⁹, ποσό που σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat για το έλλειμμα της Ελλάδας, αντιστοιχεί σε ποσοστό 30-34% του ελλείμματος του 2009 (ποσοστό 44-49% του πρωτογενούς ελλείμματος του ίδιου έτους).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν σχετικά με την κατανομή της φοροδιαφυγής ανάμεσα στις διάφορες περιοχές της χώρας, καθώς όπως αποδείχθηκε η φοροδιαφυγή είναι διάχυτη σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας, ανεξάρτητα από το εάν αυτές θεωρούνται αγροτικές ή αστικές.

Τέλος, η έρευνα παρέχει στοιχεία σχετικά με την ένταση και την έκταση της φοροδιαφυγής ανά επαγγελματικό κλάδο²⁰. Όπως αποδεικνύεται, τα επαγγέλματα στα οποία σημειώνονται τα μεγαλύτερα επίπεδα φοροδιαφυγής είναι οι δικηγόροι, οι ιατροί, οι εκπαιδευτικοί και οι μηχανικοί, ενώ αξιοσημείωτη έκταση λαμβάνει η φοροδιαφυγή και στους κλάδους της δημοσιογραφίας, της διαμονής και της εστίασης και της παροχής υπηρεσιών σε επιχειρήσεις, με ποσοστό φοροδιαφυγής να κυμαίνεται από 41,80% έως 48,71% συνολικά. Παρατηρείται ότι οι μεγαλύτεροι φοροφυγάδες είναι επαγγελματίες υψηλής εκπαίδευσης και ισχυρής επαγγελματικής θέσης στην Ελλάδα. Ένας πιθανός λόγος για την ύπαρξη αυτού του γεγονότος αποδίδεται, σύμφωνα με όσα αποδεικνύονται στην έρευνα, στο ότι τα επαγγέλματα αυτά αποτελούν την πλειοψηφία του ελληνικού κοινοβουλίου και κυβερνώνται από ισχυρά επαγγελματικά σωματεία.

¹⁹ Χρησιμοποιώντας και πάλι το μεσαίο συντελεστή φοροδιαφυγής 1,79 το ακριβές ποσό των μη εισπραχθέντων εσόδων από το φόρο εισοδήματος των αυτοαπασχολούμενων το 2009 ανέρχεται σε 11,2 δισεκατομμύρια ευρώ ή σε ποσοστό 30% του ελλείμματος και συνεπώς σε ποσοστό 4,7% του ΑΕΠ του 2009.

²⁰ Στους επαγγελματικούς κλάδους οι μελετητές συμπεριέλαβαν και τον αγροτικό, τα δεδομένα ωστόσο που τον αφορούν δεν είναι αντιπροσωπευτικά, καθώς οι περισσότεροι αγρότες στην Ελλάδα απευθύνονται σε μια συγκεκριμένη αγροτική τράπεζα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Η ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΩΣ ΠΟΙΝΙΚΟ ΑΔΙΚΗΜΑ

4.1 Η ανάγκη για ποινική αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής

Η ανειλικρινής και ασυνεπής συμπεριφορά των φορολογούμενων απέναντι στο ελληνικό κράτος, η οποία ορίζεται και ως φορολογική παραβατικότητα, αποτελεί διαχρονικά μια από τις πιο διαδεδομένες μορφές προσβολής της περιουσίας του. Η προσβολή αυτή συνίσταται στη ματαίωση ή καθυστέρηση αύξησης της κρατικής περιουσίας, λόγω απώλειας ή καθυστερημένης είσπραξης των κατά νόμο προβλεπόμενων εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού. Η παραπάνω παραδοχή μπορεί να θεωρηθεί ως η βασικότερη συνέπεια της φοροδιαφυγής, εφόσον το άμεσα συναρτώμενο αγαθό με κάθε τέτοια παράνομη πράξη είναι η κρατική περιουσία. Τη σπουδαιότητα τόσο της ίδιας, όσο και της προστασίας αυτής, φαίνεται πως ανέκαθεν αναγνώριζε η ελληνική ποινική νομοθεσία, καθώς ο νομοθέτης, ανεξάρτητα από τις κάθε φορά ισχύουσες διατάξεις, αναδεικνύει σταθερά ως προστατευόμενο αγαθό την περιουσία του ελληνικού δημοσίου.

Ωστόσο, η ανάγκη ποινικής καταστολής της φοροδιαφυγής καταδεικνύεται εξίσου εάν λάβει κανείς υπόψη και τις υπόλοιπες επιζήμιες συνέπειες του φαινομένου. Καταρχάς, η αποφυγή ή καθυστέρηση πληρωμής των φόρων έχει αρνητικό αντίκτυπο στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της δημοσιονομικής πολιτικής του κράτους. Εφόσον το σύγχρονο κοινωνικό κράτος δικαίου είναι φορολογικό, δηλαδή η κύρια πηγή εσόδων του είναι οι φόροι, η μείωση της εισπραξιμότητάς τους οδηγεί σε αδυναμία χρηματοδότησης των προγραμματισμένων δαπανών του κράτους και συνεπώς σε αδυναμία παροχής στους πολίτες των δημοσίων αγαθών που αυτοί αναμένουν. Επιπλέον, η φοροδιαφυγή λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας για τον ανταγωνισμό και την υγιή ανάπτυξη της οικονομίας, καθώς τελικά μόνο οι συνεπείς φορολογούμενοι πολίτες επιβαρύνονται με το δημόσιο βάρος της πληρωμής φόρων στο κράτος και έρχονται αντιμέτωποι με ένα καθεστώς άνισου ανταγωνισμού των φοροφυγάδων. Έτσι, καταλύεται η φορολογική ισότητα και πλήττονται οι προσπάθειες αλληλεγγύης και συνοχής της κοινωνίας.

Όσο βαθύτερα αναζητά κανείς τόσο περισσότερες πτυχές της κοινωνίας και της οικονομίας μπορεί να εντοπίσει οι οποίες ζημιώνονται από τις εκδηλώσεις του

φαινομένου της φοροδιαφυγής. Ο Άρειος Πάγος μάλιστα κάνει αρκετές φορές αναφορές και σε δημόσια αγαθά ή διατρέχουσες το Σύνταγμα κανονιστικές αξίες ευρύτερης εμβέλειας, όπως η «εθνική οικονομία», η «αξιονομία της εισοδηματικής πολιτικής και της άμεσης συμμετοχής των πολιτών στις κοινές δαπάνες», η «συνέχιση της συστηματικής και συνεχούς κοινωνικής πολιτικής» ή ακόμη γενικότερα η «εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος» (Παπακυριάκου 2005 σελ. 190). Αν και, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο νομοθέτης φαίνεται να ξεχωρίζει την προσβολή της κρατικής περιουσίας ως το προστατευόμενο έννομο αγαθό²¹, εξίσου επιζήμιες είναι και οι υπόλοιπες επιπτώσεις οι οποίες ως σύνολο αποτελούν τους δικαιοπολιτικούς εκείνους λόγους που δικαιολογούν την ποινικοποίηση της φοροδιαφυγής. Συνεπώς είναι το ίδιο το φαινόμενο που τελικά παρέχει μια εύγλωττη εξήγηση για το γεγονός ότι τα φορολογικά εγκλήματα συγκαταλέγονται σταθερά και ομόφωνα από την ποινική θεωρία στον «σκληρό πυρήνα» των οικονομικών εγκλημάτων, με τις ποινές που επιβάλλονται για αυτά να λειτουργούν όχι μόνο κατασταλτικά αλλά και προληπτικά. Εξάλλου, ο σκοπός ύπαρξης του ποινικού δικαίου συνίσταται στην προστασία της κοινωνίας ώστε να είναι δυνατή η κοινωνική, ηθική και οικονομική ανάπτυξη των μελών της (Συκιώτη, σελ. 31).

4.2 Η εξέλιξη του νομοθετικού πλαισίου για πράξεις φοροδιαφυγής

4.2.1 Ο νόμος 2523/1997

Ο πρώτος κώδικας φορολογικών κυρώσεων που τέθηκε σε ισχύ ήταν ο νόμος 2523/1997 με τίτλο «Διοικητικές και ποινικές κυρώσεις στη φορολογική νομοθεσία και άλλες διατάξεις», γνωστός και ως το «φορολογικό ποινολόγιο». Με τον νόμο αυτό συγκεντρώθηκαν και κωδικοποιήθηκαν οι ποινικές και διοικητικές κυρώσεις που προβλέπονταν για πράξεις φοροδιαφυγής σε σχέση με φόρους οι οποίοι υπάγονται στην αρμοδιότητα των ΔΟΥ. Στόχος του νομοθέτη ήταν πρωταρχικά να συγκεντρώσει τις διάσπαρτες διατάξεις που υπήρχαν στην ελληνική νομοθεσία σχετικά με φορολογικές

²¹ Ορθότερος ορισμός του έννομου αγαθού που προστατεύεται από τις φορολογικές ποινικές διατάξεις είναι οι διάφορες κατηγορίες φορολογικών αξιώσεων του ελληνικού Δημοσίου, ως αυτοτελή στοιχεία ενεργητικού, που προσδιορίζονται κατά περιεχόμενο κυριαρχικά από τα κρατικά όργανα (φορολογικός νομοθέτης, φορολογικές αρχές), συγκροτώντας έτσι ένα διακριτό τμήμα της περιουσίας του Δημοσίου. (Παπακυριάκου 2005 σελ. 197 και Δημήτριάδης σελ. 44)

παραβάσεις, οι οποίες πολλές φορές επικαλύπτονταν και επιβάλλονταν σωρευτικά, και δευτερευόντως να εκλογικεύσει το σύστημα των κυρώσεων.

Ο νόμος 2523/1997 τυποποιεί λοιπόν ως εγκλήματα, είτε σε βαθμό πλημμελήματος είτε σε βαθμό κακουργήματος²², τα παρακάτω (Παπακυριάκου 2005, σελ.151-152) :

α. την φοροδιαφυγή στο φόρο εισοδήματος²³, με παράλειψη υποβολής δήλωσης ή υποβολή ανακριβούς δήλωσης στη φορολογία εισοδήματος, εάν έτσι αποκρύπτονται καθαρά εισοδήματα στα οποία αναλογεί φόρος για κάθε διαχειριστική περίοδο που υπερβαίνει τα 15.000 ευρώ και ο δράστης ενεργεί ή παραλείπει με σκοπό την αποφυγή της πληρωμής του σχετικού φόρου. Η ποινή που προβλέπεται είναι φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους (βασική μορφή) ή κάθειρξη μέχρι 10 έτη, εάν ο φόρος υπερβαίνει τα 150.000 ευρώ.

β. την φοροδιαφυγή στο φόρο πλοίων²⁴, δηλαδή τη μη απόδοση φόρου πλοίων, με σκοπό αποφυγής της πληρωμής του, εάν ο φόρος που δεν αποδόθηκε υπερβαίνει για κάθε διαχειριστική περίοδο τα 15.000 ευρώ. Η προβλεπόμενη ποινή ανέρχεται σε φυλάκιση τουλάχιστον 1 έτους (βασική μορφή) ή κάθειρξη μέχρι 10 έτη, σε περίπτωση που ο φόρος υπερβαίνει τα 150.000 ευρώ.

γ. την φοροδιαφυγή στον ΦΠΑ²⁵, με μη απόδοση ή ανακριβή απόδοση ή ανακριβή συμψηφισμό ΦΠΑ με σκοπό αποφυγής πληρωμής του ή λήψη επιστροφής ΦΠΑ με εξαπάτηση της φορολογικής αρχής, εάν ο φόρος που δεν αποδόθηκε ή συμψηφίστηκε ή επιστράφηκε υπερβαίνει σε ετήσια βάση τα 3.000 ευρώ. Η προβλεπόμενη ποινή ανέρχεται σε φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους (βασική μορφή) ή κάθειρξη μέχρι 10 έτη, αν ο φόρος υπερβαίνει τα 75.000 ευρώ.

²² Ως πλημμέλημα χαρακτηρίζεται το έγκλημα εκείνο που τιμωρείται από το νόμο με φυλάκιση έως πέντε ετών. Αντίθετα, ως κακούργημα χαρακτηρίζεται το έγκλημα εκείνο που τιμωρείται από το νόμο με ποινή κάθειρξης τουλάχιστον πέντε ετών. Στα κακουργήματα η φυλάκιση ονομάζεται κάθειρξη.

²³ Άρθρο 17 παρ 1 έως 3 Ν.2523/1997

²⁴ Άρθρο 17 παρ 4 Ν.2523/1997

²⁵ Άρθρο 18 παρ 1 Ν.2523/1997

δ. την φοροδιαφυγή σε παρακρατούμενους ή επιρριπτόμενους φόρους ή σε ΦΚΕ²⁶, με μη απόδοση ή ανακριβή απόδοση οποιουδήποτε από τους προαναφερθέντες φόρους, με σκοπό την αποφυγή πληρωμής του, εάν ο φόρος που δεν αποδόθηκε υπερβαίνει σε ετήσια βάση τα 3.000 ευρώ. Η προβλεπόμενη ποινή ανέρχεται σε φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους (βασική μορφή) ή κάθειρξη μέχρι 10 έτη, αν ο φόρος υπερβαίνει τα 75.000 ευρώ.

ε. τα αδικήματα σε σχέση με πλαστά²⁷ και εικονικά²⁸ φορολογικά στοιχεία²⁹. Για την έκδοση πλαστών ή εικονικών, τη λήψη εικονικών ή τη νόθευση φορολογικών στοιχείων, η προβλεπόμενη ποινή είναι φυλάκιση τουλάχιστον 3 μηνών (βασική μορφή). Για την έκδοση ή αποδοχή εικονικών στοιχείων για συναλλαγή ολικά ή μερικά ανύπαρκτη, εάν αυτά έχουν συνολική αξία πάνω από 3.000 ευρώ η απειλούμενη ποινή είναι φυλάκιση τουλάχιστον 1 έτους, ενώ αν έχουν συνολική αξία πάνω από 150.000 ευρώ η απειλούμενη ποινή είναι κάθειρξη μέχρι 10 έτη.

²⁶ Άρθρο 18 Ν.2523/1997

²⁷ Ως πλαστό φορολογικό στοιχείο, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ 2 του Ν.2523/1997, που παραπέμπει στις παρ 3 και 4 του άρθρου 19 του ίδιου νόμου, ορίζεται α) το φορολογικό στοιχείο που έχει διατηρηθεί ή σφραγιστεί με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς να έχει καταχωρηθεί στα οικεία βιβλία της Φορολογικής Διοίκησης σχετική πράξη θεώρησής του και εφόσον η μη καταχώριση τελεί σε γνώση του υπόχρεου για τη θεώρηση του φορολογικού στοιχείου και β) το φορολογικό στοιχείο όταν το περιεχόμενο και τα λοιπά στοιχεία του πρωτοτύπου ή του αντιτύπου αυτού είναι διαφορετικά από αυτά που αναγράφονται στο στέλεχος του ίδιου στοιχείου.

²⁸ Ως εικονικό φορολογικό στοιχείο, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ 2 του Ν.2523/1997 που παραπέμπει στην παρ. 4 του άρθρου 19 του ίδιου νόμου, ορίζεται α) το στοιχείο που εκδίδεται για συναλλαγή ανύπαρκτη στο σύνολο της ή για μέρος αυτής ή για συναλλαγή που πραγματοποιήθηκε από πρόσωπα διαφορετικά από αυτά που αναγράφονται στο στοιχείο ή το ένα από αυτά είναι άγνωστο φορολογικός πρόσωπο, με την έννοια ότι δεν έχει δηλώσει την έναρξη του επιτηδεύματός του ούτε έχει θεωρήσει στοιχεία στην αρμόδια ΔΟΥ και β) το στοιχείο που φέρεται ότι εκδόθηκε ή έχει ληφθεί από εικονική εταιρία, κοινοπραξία, κοινωνία ή άλλη οποιασδήποτε μορφής επιχείρηση ή από φυσικό πρόσωπο για το οποίο αποδεικνύεται ότι είναι παντελώς αμέτοχο με τη συγκεκριμένη συναλλαγή. Στην τελευταία αυτή περίπτωση η σχετική διοικητική κύρωση επιβάλλεται, καθώς και η ποινική δίωξη ασκείται κατά του πραγματικού υπευθύνου που υποκρύπτεται. Τα φορολογικά στοιχεία στα οποία αναγράφεται αξία συναλλαγής κατώτερη της πραγματικής θεωρούνται πάντοτε για τους σκοπούς του παρόντος νόμου ως ανακριβή, ενώ τα φορολογικά στοιχεία στα οποία αναγράφεται αξία μεγαλύτερη της πραγματικής θεωρούνται ως εικονικά κατά το μέρος της μεγαλύτερης αυτής αξίας.

²⁹ Άρθρο 19 Ν.2523/1997. Οι δυο διακεκριμένες παραλλαγές προστέθηκαν στην παρ. 1 του άρθρου 19 Ν.2523/1997 με το άρθρο 40 παρ 1 Ν. 3220/2004

Με δεδομένη τη σημασία της επιβολής και της έγκαιρης είσπραξης των φόρων για την ομαλή λειτουργία ενός κοινωνικού κράτους δικαίου, η προσπάθεια του νομοθέτη να συγκεντρώσει και να κωδικοποιήσει τα αδικήματα της φοροδιαφυγής και να θεσπίσει και ποινικές κυρώσεις μέσω του νόμου 2523/1997 θεωρείται εξαιρετικά σημαντική. Ωστόσο, για να παραχθεί ένα δίκαιο και πρόσφορο αποτέλεσμα απαιτείται μεγάλη προσοχή τόσο ως προς τις θεσπιζόμενες προϋποθέσεις γέννησης της ποινικής ευθύνης όσο και προς τα απειλούμενα πλαίσια ποινής. Είναι πολύ σημαντικό το μέγεθος των φορολογικών ποινικών κυρώσεων που επιβάλλονται να είναι ανάλογο της απαξίας της εκάστοτε συμπεριφοράς φοροδιαφυγής αλλά και εναρμονισμένο με το αξιολογικό σύστημα που διατρέχει την ελληνική ποινική νομοθεσία και προσδιορίζει την έκταση και το βαθμό προστασίας των εννόμων αγαθών. Επίσης, κατά τον προσδιορισμό του ύψους των ποινικών κυρώσεων θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η ίδια η φύση των φορολογικών αξιώσεων. Ο φόρος αποτελεί χρηματική απαίτηση που προσδιορίζεται μονομερώς από το κράτος και επιβάλλεται κυριαρχικά στους πολίτες, με σημείο αναφοράς μάλιστα πλούτο που έχει παραχθεί με νόμιμη δραστηριότητα των ίδιων των πολιτών, τον οποίο και διεκδικεί το κράτος ως συνεισφορά στις κοινές ανάγκες. Για τους λόγους αυτούς, η προσφυγή στο ποινικό δίκαιο (ultima ratio) πρέπει να αντιμετωπίζεται με σύνεση και μεγάλη περίσκεψη, ενώ παράλληλα οι απαιτήσεις στις οποίες πρέπει να ανταποκρίνεται ένας ορθός ποινικός κώδικας είναι ιδιαίτερες. Τα άρθρα 17 επ. Ν. 2523/1997 είναι αμφίβολο εάν ανταποκρίνονται ικανοποιητικά στις απαιτήσεις αυτές και για τον λόγο αυτά τα επόμενα χρόνια καταργήθηκαν και αντικαταστάθηκαν από άλλα (άρθρα 66 επ. ΚΦΔ) τα οποία φαίνεται να κινούνται σε ορθότερη κατεύθυνση σε σχέση με τα προγενέστερά τους. (Παπακυριάκου 2017, σελ. 13-14).

4.2.2 Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ)

Με τον νόμο 4174/2013, συγκεντρώθηκαν σε έναν ενιαίο κώδικα, τον «Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας» (ΚΦΔ), διαδικαστικές ρυθμίσεις για τον προσδιορισμό και την είσπραξη των φόρων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του³⁰ και ρυθμίσεις για

³⁰ Άρθρο 2 ΚΦΔ «Πεδίο εφαρμογής: Οι διατάξεις του Κώδικα ισχύουν για τα εξής δημόσια έσοδα:

α. Φόρο Εισοδήματος.

β. Φόρο Προστιθέμενης Αξίας (Φ.Π.Α.).

γ. Ενιαίο Φόρο Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝ.Φ.Ι.Α.).

την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασης της φορολογικής νομοθεσίας. Αρχικά, λοιπόν, ο ΚΦΔ περιελάμβανε μόνο τις διοικητικές κυρώσεις για παραβάσεις της φορολογικής νομοθεσίας, αντικαθιστώντας μόνο ως προς τις εν λόγω κυρώσεις τον νόμο 2523/1997. Αντίθετα, για τις ποινικές κυρώσεις των φορολογικών παραβάσεων εξακολούθησε να ισχύει ο νόμος 2523/1997 (άρθρα 17-21 Ν.2523/1997).

Στις 17 Οκτωβρίου 2015 ψηφίστηκε στη Βουλή ο νόμος 4337/2015, ο οποίος περιελάμβανε ένα πλήθος αλλαγών, ειδικά αναφορικά με τον ΚΦΔ, με σκοπό να εφαρμοστούν τα προαπαιτούμενα μέτρα του τρίτου Μνημονίου. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος 4337/2015 κατήργησε τα άρθρα 17-21 Ν. 2523/1997, εισάγοντας στον ΚΦΔ και ποινικές διατάξεις για τα εγκλήματα φοροδιαφυγής. Με το άρθρο 8 Ν. 4337/2015³¹ προστέθηκαν στον ΚΦΔ τα άρθρα 66 έως 71, τα οποία συγκροτούν εκτότε το δωδέκατο κεφάλαιο του κώδικα με τίτλο: « Εγκλήματα φοροδιαφυγής-ποινικές κυρώσεις». Τα άρθρα αυτά αποτελούν την ιστορική και λειτουργική συνέχεια των άρθρων 17 έως 21 του νόμου 2523/1997, όπως προκύπτει από το άρθρο 71 ΚΦΔ³². Αποτελούν, με άλλα λόγια, διατάξεις που θέτουν στην ελληνική έννομη τάξη το ποινικό κυρωτικό πλαίσιο αναφοράς για πράξεις φοροδιαφυγής σε σχέση με φόρους που βεβαιώνονται και εισπράττονται από τις ΔΟΥ³³.

δ. Φόρο Κληρονομιών, Δωρεών, Γονικών Παροχών, Προικών και Κερδών από Τυχερά Παίγνια.

ε. Φόρους, τέλη, εισφορές ή χρηματικές κυρώσεις που αναφέρονται στο Παράρτημα του Κώδικα και κάθε άλλο φόρο, τέλος, εισφορά ή χρηματική κύρωση για τη βεβαίωση ή είσπραξη των οποίων, κατά την έναρξη ισχύος του Κώδικα, εφαρμόζονται ανάλογα οι αντίστοιχες διατάξεις των φορολογιών των περιπτώσεων α' και β' .

στ. Χρηματικές κυρώσεις και τόκους, οι οποίοι προβλέπονται από τον Κώδικα.»

³¹ Άρθρο 8 Ν.4337/2015: «Τα άρθρα 66 και 67 του Δωδέκατου Κεφαλαίου του Μέρους Α' του ν. 4174/2013 αναριθμούνται σε 72 και 73, το Κεφάλαιο Δωδέκατο αναριθμείται σε Κεφάλαιο Δέκατο Τρίτο, τα άρθρα 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75 και 76 αναριθμούνται σε 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81 και 82 και προστίθεται νέο Κεφάλαιο Δωδέκατο ως εξής: «ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ – ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΚΥΡΩΣΕΙΣ».

³² Άρθρο 71 παρ.1 εδ. β: «Όπου στην κείμενη νομοθεσία γίνεται παραπομπή στις ρυθμίσεις του ν. 2523/1997 (άρθρα 17 έως 21), εννοούνται στο εξής οι αντίστοιχες ρυθμίσεις των διατάξεων του παρόντος Κεφαλαίου (άρθρα 66-70).»

³³ Παραδοσιακά οι φόροι διακρίνονται σε αυτούς που βεβαιώνονται και εισπράττονται από τις ΔΟΥ και σε αυτούς που βεβαιώνονται και εισπράττονται από τα Τελωνεία. Η δεύτερη αυτή κατηγορία φόρων δεν υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων 66 έως 71 ΚΦΔ, αλλά το ποινικό κυρωτικό τους πλαίσιο απαντάται στα άρθρα 119^Α, 137 και 155 επ. του νόμου 2960/2001, που αποτελεί τον Εθνικό Τελωνειακό Κώδικα.

4.3 Άρθρο 66 ΚΦΔ «Εγκλήματα Φοροδιαφυγής»

4.3.1 Ουσιαστικά αδικήματα φοροδιαφυγής (Άρθρο 66 παρ.1-4)

Το περιεχόμενο του άρθρου 66 ΚΦΔ με τίτλο «Εγκλήματα Φοροδιαφυγής» είναι αυτό που απασχολεί βασικά την ανάλυση της παρούσας εργασίας, καθώς όπως γίνεται φανερό και από τον τίτλο του είναι αυτό που αφορά κατ' εξοχήν τα εγκλήματα της φοροδιαφυγής. Συγκεκριμένα, στις παραγράφους του ορίζεται η έννοια της φοροδιαφυγής, οι τρόποι τέλεσης του εγκλήματος, τα όρια του αξιοποιήσιμου και οι προβλεπόμενες ποινές για κάθε παράβαση. Στο παρόν κεφάλαιο λοιπόν θα ακολουθήσει παρουσίαση και ανάλυση των θεμάτων που καλύπτει το συγκεκριμένο άρθρο.

Α) Ορισμός αξιόποινης φοροδιαφυγής και προστατευόμενοι φόροι

Καταρχάς, για να γίνει κατανοητή η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής υπό το πρίσμα του νόμου, απαραίτητος είναι ο ορισμός του φαινομένου, όπως το αντιλαμβάνεται και το χρησιμοποιεί η νομική επιστήμη. Πιο συγκεκριμένα, ο ορισμός του φαινομένου της φοροδιαφυγής παρατίθεται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 66 ως εξής:

«Εγκλημα φοροδιαφυγής διαπράττει όποιος με πρόθεση :

α) προκειμένου να αποφύγει την πληρωμή φόρου εισοδήματος, ενιαίου φόρου ιδιοκτησίας ακινήτων (ΕΝΦΙΑ) ή ειδικού φόρου ακινήτων (ΕΦΑ), αποκρύπτει από τα όργανα της Φορολογικής Διοίκησης φορολογητέα εισοδήματα από οποιαδήποτε πηγή ή περιουσιακά στοιχεία, ιδίως παραλείποντας να υποβάλλει δήλωση ή υποβάλλοντας ανακριβή δήλωση ή καταχωρίζοντας στα λογιστικά αρχεία εικονικές (ολικά ή μερικά) δαπάνες ή επικαλούμενος στη Φορολογική Διοίκηση τέτοιες δαπάνες, ώστε να μην εμφανίζεται φορολογητέα ύλη ή να εμφανίζεται αυτή μειωμένη,

β) προκειμένου να αποφύγει τη πληρωμή του φόρου προστιθέμενης αξίας, του φόρου κύκλου εργασιών, του φόρου ασφαλιστρών και των παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων, τελών ή εισφορών, δεν αποδίδει ή αποδίδει ανακριβώς ή συμψηφίζει ή εκπίπτει ανακριβώς αυτούς, καθώς και όποιος παραπλανά τη Φορολογική Διοίκηση με την παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή με την αθέμιτη παρασιώπηση ή απόκρυψη αληθινών γεγονότων και δεν αποδίδει ή αποδίδει ανακριβώς ή συμψηφίζει ή εκπίπτει ανακριβώς αυτούς ή λαμβάνει επιστροφή, καθώς και όποιος διακρατεί τέτοιους φόρους, τέλη ή εισφορές,

γ) προκειμένου να αποφύγει την πληρωμή φόρου πλοίων δεν αποδίδει ή αποδίδει ανακριβώς στο Δημόσιο τον φόρο αυτόν.»

Μια πρώτη παρατήρηση σχετικά με την ορισμό της αξιόποινης φοροδιαφυγής που δίνεται στο άρθρο 66 ΚΦΔ είναι ότι ποινικά προστατευόμενοι φόροι δεν είναι όλοι οι φόροι αρμοδιότητας των ΔΟΥ. Για παράδειγμα, αξιώσεις του Δημοσίου σε σχέση με φόρους που εισπράττονται και βεβαιώνονται από τις ΔΟΥ, όπως ο φόρος μεταβίβασης ακινήτων και πλοίων, ο φόρος κληρονομιών, δωρεών και γονικών παροχών και ο φόρος μεγάλης ακίνητης περιουσίας δεν εμπίπτουν στην εμβέλεια του άρθρου 66 ΚΦΔ.

Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου αναφέρονται ρητά οι φόροι, την διαφυγή από τους οποίους επιθυμεί να διώξει ποινικά ο νομοθέτης. Αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

- i. Ο φόρος εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων. Από 1 Ιανουαρίου του 2014 προσδιορίζεται με βάση τον νόμο 4172/2013, (Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος (ΚΦΕ) 2013), για εισοδήματα που αποκτώνται από αυτό το χρονικό σημείο και έπειτα, ο οποίος πρόσφατα υπέστη ορισμένες τροποποιήσεις με βάση το νόμο 4549/2018.
- ii. Ο ενιαίος φόρος ιδιοκτησίας ακινήτων (ΕΝΦΙΑ), ο οποίος είναι φόρος περιουσίας. Θεσπίστηκε με τον νόμο 4223/2013 με σκοπό να επιβάλλεται από το 2014 και για κάθε επόμενο έτος στην αξία των δικαιωμάτων σε ακίνητα που βρίσκονται στην Ελλάδα και ανήκουν σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ή νομικές οντότητες. Αλλαγές επήλθαν και σε αυτό το νόμο με βάση τον Ν. 4549/2018.
- iii. Ο ενιαίος φόρος ακινήτων (ΕΦΑ). Επιβάλλεται σύμφωνα με το άρθρο 15 παρ.1 του νόμου 3091/2002 στα νομικά πρόσωπα και τις νομικές οντότητες που έχουν εμπράγματα δικαιώματα πλήρους ή ψιλής κυριότητας ή επικαρπίας σε ακίνητα, τα οποία βρίσκονται στην Ελλάδα.
- iv. Ο φόρος προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ). Συγκαταλέγεται στην κατηγορία των έμμεσων φόρων δαπάνης, και πιο συγκεκριμένα είναι γενικός φόρος κατανάλωσης. Η ονομασία του αλλά και το σύστημα επιβολής και είσπραξης του προέρχονται από την έκτη κοινοτική οδηγία ΦΠΑ, η οποία εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη με τον νόμο 1642/1986. Σήμερα ισχύει ο νόμος 2859/2000, ο οποίος έχει ενσωματώσει τις ρυθμίσεις του νόμου 1442/1986 αλλά και τις μετέπειτα μεταβολές του.
- v. Ο φόρος κύκλου εργασιών (ΦΚΕ). Εντάσσεται στην ευρύτερη κατηγορία των επιρριπτόμενων φόρων και η αναφορά σε αυτόν φαίνεται να είναι μάλλον

συμβολική, καθώς μετά την εισαγωγή του ΦΠΑ ο ΦΚΕ ουσιαστικά καταργήθηκε.

- vi. Ο φόρος ασφαλιστρών. Η αναφορά και σε αυτόν τον φόρο φαίνεται να είναι επίσης μάλλον συμβολική, καθώς εντάσσεται και αυτός στην κατηγορία των επιρριπτόμενων φόρων. Επιβάλλεται στα απαιτητά ασφάλιστρα και στα κάθε φύσης δικαιώματα που απορρέουν από τις ασφαλιστικές συμβάσεις.
- vii. Οι παρακρατούμενοι φόροι. Ο αυθεντικός νομοθετικός ορισμός για τους φόρους αυτούς δίνεται στο άρθρο 66 ΚΦΔ παρ. 2: «Παρακρατούμενοι φόροι, τέλη και εισφορές είναι εκείνοι που ρητά ορίζονται σε επιμέρους διατάξεις ότι παρακρατούνται και τελικά αποδίδονται στο Δημόσιο ή άλλο φορέα από πρόσωπο διάφορο του πραγματικού φορολογούμενου.». Με άλλα λόγια, ο βαρυνόμενος τον φόρο είναι διαφορετικό πρόσωπο από τον υπόχρεο να αποδώσει τον φόρο.
- viii. Οι επιρριπτόμενοι φόροι. Ο νόμος αναγνωρίζει ρητά τη δυνατότητα στους υπόχρεους προς καταβολή κάποιων φόρων να μετακυλύουν τη φορολογική επιβάρυνση προς άλλο πρόσωπο, εισπράττοντας από αυτό τον προς απόδοση φόρο. Υπάρχει δηλαδή και πάλι διάσταση ανάμεσα στο πρόσωπο το οποίο υποχρεούται να αποδώσει τον φόρο και σε αυτό που τελικά επιβαρύνεται με αυτόν.
- ix. Ο φόρος πλοίων. Αποτελεί ουσιαστικά υποκατηγορία των φόρων εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων. Ωστόσο, νομικά έχει αυτονομηθεί αφενός λόγω ορισμένων δομικών χαρακτηριστικών του, που διαφέρουν σημαντικά από άλλες φορολογίες αυτοτελώς φορολογητέων εισοδημάτων και αφετέρου γιατί με το άρθρο 107 παρ. 1 εδ. β του Συντάγματος³⁴ υπάγεται σε καθεστώς αυξημένης τυπικής ισχύος και δεν μπορεί να ανατραπεί με καμία κοινή νομοθετική ρύθμιση.

Ακόμη, ωστόσο, και η παραβατικότητα σε σχέση με τους φόρους αρμοδιότητας των ΔΟΥ που αναφέρονται στο άρθρο 66 ΚΦΔ, δεν θεωρείται πάντα αξιόποινη, αλλά μόνο

³⁴ Άρθρο 107 παρ 1 Συντάγματος: «1. Η πριν από την 21 Απριλίου 1967 νομοθεσία με αυξημένη τυπική ισχύ για την προστασία κεφαλαίων εξωτερικού διατηρεί την αυξημένη τυπική ισχύ που είχε και εφαρμόζεται και στα κεφάλαια που θα εισάγονται στο εξής. Την ίδια ισχύ έχουν και οι διατάξεις των Κεφαλαίων Α΄ έως και Δ΄ του τμήματος Α΄ του νόμου 27/75 «περί φορολογίας πλοίων, επιβολής εισφοράς προς ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας, εγκαταστάσεως αλλοδαπών ναυτιλιακών επιχειρήσεων και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων».

εάν το πόσο του διαφυγόντος φόρου υπερβαίνει κάποια ελάχιστα χρηματικά όρια³⁵. Σε αντίθετη περίπτωση, εφόσον ο νομοθέτης δεν θέλει να θεσπίσει ποινική ευθύνη, είναι δυνατή αποκλειστικά η επιβολή διοικητικών κυρώσεων.

B) Αντικειμενικά στοιχεία των ουσιαστικών αδικημάτων φοροδιαφυγής (αντικειμενική υπόσταση)³⁶

1. Φοροδιαφυγή στο φόρο εισοδήματος, τον ΕΝΦΙΑ και τον ΕΦΑ

Στο άρθρο 66 παρ. 1 στοιχ. α' και παρ. 3 στοιχ. α', παρουσιάζονται τα στοιχεία που στοιχειοθετούν τη βασική μορφή του εγκλήματος της φοροδιαφυγής, δηλαδή φοροδιαφυγή σε βαθμό πλημμελήματος. Πιο συγκεκριμένα το έγκλημα λαμβάνει χώρα όταν ο δράστης αποκρύπτει από τα όργανα της Φορολογικής Διοίκησης φορολογητέα εισοδήματα από οποιαδήποτε πηγή ή περιουσιακά στοιχεία παραλείποντας να υποβάλλει δήλωση ή υποβάλλοντας ανακριβή δήλωση ή καταχωρίζοντας στα λογιστικά αρχεία εικονικές, ολικά ή μερικά, δαπάνες ή επικαλούμενος στη φορολογική δήλωση εικονικές δαπάνες, με σκοπό να μην εμφανίζεται φορολογητέα ύλη ή να εμφανίζεται αυτή μειωμένη, εάν ο φόρος που αναλογεί στα φορολογητέα εισοδήματα ή στα περιουσιακά στοιχεία που έχουν αποκρυβεί υπερβαίνει ανά φορολογικό ή διαχειριστικό έτος τις 100.000 ευρώ ανά είδος φόρου.

Αναλύοντας τα στοιχεία που απαρτίζουν την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, το πρώτο που πρέπει να διευκρινιστεί είναι το υποκείμενο του αδικήματος της φοροδιαφυγής, δηλαδή ο δράστης. Ο νομοθέτης χαρακτηρίζει το έγκλημα της φοροδιαφυγής στο εισόδημα, τον ΕΝΦΙΑ και τον ΕΦΑ ως γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα³⁷.

³⁵ Τα όρια του αξιοποίνου αναφέρονται στην παράγραφο 3 επ. του άρθρου 66 ΚΦΔ και θα αναλυθούν στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου.

³⁶ Η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος ορίζεται ως η περιγραφή της πράξης κατά τα εξωτερικά-αντικειμενικά στοιχεία της, όπως αυτή εμφανίζεται και επιδρά στον εξωτερικό κόσμο. Απαραίτητα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης είναι το υποκείμενο της πράξης και η ενέργεια ή παράλειψη που συγκροτεί την πράξη. Ωστόσο σε ορισμένες περιγραφές εγκλημάτων μπορεί να αναφέρονται και το υλικό αντικείμενο της πράξης, δηλαδή το πρόσωπο ή πράγμα πάνω στο οποίο εκδηλώνεται το αποτέλεσμα, ο τόπος και ο χρόνος τέλεσης της πράξης καθώς και ο τρόπος με τον οποίο εκδηλώνεται η ενέργεια που τη συγκροτεί, και τέλος το αποτέλεσμα της πράξης. (Μανωλεδάκης 2005, σελ.65-66)

³⁷ Ιδιαίτερο ονομάζεται ένα έγκλημα όταν το υποκείμενό του δεν μπορεί να είναι οποιοσδήποτε αλλά είναι πρόσωπο το οποίο ανήκει σε ορισμένο κύκλο ατόμων με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα (ιδιότητα) που τους διαφοροποιεί από τα λοιπά άτομα. Την ιδιότητα αυτή πρέπει να έχει ο δράστης πριν από την τέλεση του εγκλήματος και να τελεί με αυτή το έγκλημα. Τα ιδιαίτερα εγκλήματα διακρίνονται

Αυτό σημαίνει ότι ως αυτουργοί του εγκλήματος μπορούν να θεωρηθούν μόνο όσοι έχουν μια συγκεκριμένη ιδιότητα, η οποία θεμελιώνει και το αξιόποινο της πράξης τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτουργοί μπορούν να θεωρηθούν μόνο εκείνα τα πρόσωπα τα οποία είναι αποδέκτες των επιταγών του ουσιαστικού φορολογικού δικαίου για υποβολή (ακριβούς) δήλωσης φορολογίας εισοδήματος, ΕΝΦΙΑ ή ΕΦΑ. (Παπακυριάκου 2017, σελ. 26) Για την περίπτωση κατά την οποία ο φορολογικά υπόχρεος δεν είναι φυσικό πρόσωπο, αλλά είναι είτε νομικό πρόσωπο είτε μια άλλη συλλογική οντότητα, ο νομοθέτης έχει οριοθετήσει στο άρθρο 67 ΚΦΔ τον κύκλο των φυσικών προσώπων τα οποία οφείλουν να επιμελούνται τις φορολογικές υποχρεώσεις των νομικών προσώπων και των λοιπών συλλογικών οντοτήτων και τα οποία από ποινική άποψη, μπορούν να ευθύνονται ως αυτουργοί όταν παραβιάζουν με ενέργειες ή παραλείψεις τους αυτές τις υποχρεώσεις. (Παπακυριάκου 2017, σελ. 26)

Η επόμενη αναγκαία διευκρίνιση αφορά τον όρο απόκρυψη. Με τον όρο απόκρυψη υποδηλώνεται κάθε ενέργεια (ενεργητική συμπεριφορά) ή παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας (αποθετική συμπεριφορά) εκ μέρους του υπόχρεου, η οποία έχει ως αποτέλεσμα να μην εμφανίζεται καθόλου ή να εμφανίζεται μειωμένη φορολογητέα ύλη στα όργανα της Φορολογικής Διοίκησης. (Παπακυριάκου 2017, σελ. 27). Στην παρ. 1 στοιχ. α΄ του άρθρου 66 ΚΦΔ, ο νομοθέτης απαριθμεί ενδεικτικά τέσσερις τρόπους απόκρυψης, οι οποίοι είναι η μη υποβολή δήλωσης, η υποβολή ανακριβούς δήλωσης, η καταχώριση στα λογιστικά αρχεία εικονικών δαπανών και η επίκληση εικονικών δαπανών στη φορολογική δήλωση. Πιο αναλυτικά, μη υποβολή δήλωσης υφίσταται όταν ο φορολογούμενος δεν υποβάλλει την αναγκαία δήλωση εντός των προθεσμιών που ορίζουν οι εκάστοτε διατάξεις. Για την τέλεση του εγκλήματος είναι αναγκαίο να παρέλθει και η τελευταία μέρα της εκάστοτε προθεσμίας. Υποβολή ανακριβούς δήλωσης συντρέχει όταν ο φορολογούμενος υποβάλλει δήλωση, έστω και εκπρόθεσμα, αλλά περιλαμβάνει σε αυτήν αναληθή ή ελλιπή στοιχεία, τα οποία συμβάλλουν στην απόκρυψη της φορολογητέας ύλης. Τέλος, αναφορικά με τους δυο τελευταίους τρόπους τέλεσης του εγκλήματος του άρθρου 66 ΚΦΔ, πρέπει να σημειωθεί ότι είναι νοητοί μόνο στην περίπτωση του φόρου εισοδήματος, και όχι στην περίπτωση των

σε γνήσια και μη γνήσια. Γνήσια είναι εκείνα στα οποία η ιδιαίτερη ιδιότητα θεμελιώνει το αξιόποινο, που δεν υπάρχει για την ίδια πράξη όταν τελείται από άτομα που δεν έχουν αυτή την ιδιότητα. Αντίθετα, μη γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα είναι εκείνο στο οποίο η ιδιαίτερη ιδιότητα δε θεμελιώνει για πρώτη φορά το αξιόποινο, αλλά είτε αυξάνει είτε μειώνει το αξιόποινο ενός κοινού εγκλήματος που υπάρχει. (Μανωλεδάκης 2005, σελ 321-322)

φόρων ακίνητης περιουσίας, όπως ο ΕΝΦΙΑ και ο ΕΦΑ. Στις περιπτώσεις αυτές ο φορολογούμενος επικαλείται δαπάνες, τις οποίες όμως δεν έχει πραγματοποιήσει είτε στο σύνολό τους είτε μερικώς, με σκοπό να εκπέσουν και να αφαιρεθούν από το ακαθάριστο εισόδημά του, ώστε η φορολογική του υποχρέωση να εμφανίζεται μειωμένη.

Ο όρος «φορολογητέο εισόδημα» κατά την έννοια του εξεταζόμενου άρθρου, ορίζεται από το άρθρο 7 παρ. 1 του ΚΦΕ 2013 ως εξής: «Φορολογητέο εισόδημα είναι το εισόδημα που απομένει μετά την αφαίρεση των δαπανών που εκπίπτουν, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κ.Φ.Ε. από το ακαθάριστο εισόδημα³⁸».

Ο όρος «περιουσιακά στοιχεία» υποδηλώνει τα αντικείμενα όλων των φόρων περιουσίας. Ο νομοθέτης, ωστόσο, εστιάζει μόνο στους φόρους κατοχής ακίνητης περιουσίας και μάλιστα αναφέρεται μόνο στα εμπράγματα και λοιπά δικαιώματα επί ακινήτων που δημιουργούν την υποχρέωση καταβολής ΕΝΦΙΑ και ΕΦΑ, τα οποία απαριθμούνται αντίστοιχα είτε στο άρθρο 1 του νόμου 4223/2013³⁹ είτε στο άρθρο 15 παρ. 1 του νόμου 3091/2002⁴⁰.

³⁸ Η έννοια του ακαθάριστου εισοδήματος διευκρινίζεται στο άρθρο 7 παρ. 2 του ΚΦΕ 2013 : « Ο Κ.Φ.Ε. διακρίνει τις ακόλουθες κατηγορίες ακαθάριστων εισοδημάτων: α) εισόδημα από μισθωτή εργασία και συντάξεις, β) εισόδημα από επιχειρηματική δραστηριότητα, γ) εισόδημα από κεφάλαιο και δ) εισόδημα από υπεραξία μεταβίβασης κεφαλαίου.»

³⁹ Άρθρο 1 παρ. 1 και 2 Ν.4223/2013: «1. Από το έτος 2014 και για κάθε επόμενο έτος επιβάλλεται Ενιαίος Φόρος Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝ.Φ.Ι.Α.) στα δικαιώματα της παραγράφου 2 του παρόντος, σε ακίνητα που βρίσκονται στην Ελλάδα και ανήκουν σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ή κάθε είδους νομικές οντότητες την 1η Ιανουαρίου κάθε έτους. 2. Ο ΕΝ.Φ.Ι.Α. επιβάλλεται στα εμπράγματα δικαιώματα της πλήρους κυριότητας, της ψιλής κυριότητας, της επικαρπίας, της οίκησης και της επιφάνειας επί του ακινήτου. Ο ΕΝ.Φ.Ι.Α. επιβάλλεται και στα εμπράγματα ή ενοχικά δικαιώματα της αποκλειστικής χρήσης θέσης στάθμευσης, βοηθητικού χώρου και κολυμβητικής δεξαμενής, που βρίσκονται σε κοινόκτητο τμήμα του ακινήτου και αποτελούν παρακολούθημα των παραπάνω εμπραγμάτων δικαιωμάτων. Εξαιρετικά, επιβάλλεται και στο δικαίωμα της νομής ή οιονεί νομής, της κατοχής, καθώς και στη δέσμευση δικαιωμάτων επί του ακινήτου από Ο.Τ.Α. σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παράγραφο 2 του άρθρου 2.

⁴⁰ Άρθρο 15 παρ. 1 Ν.3091/2002 : «Νομικά πρόσωπα και νομικές οντότητες της παρ. 3 του άρθρου 51Α του Κ.Φ.Ε., που έχουν εμπράγματα δικαιώματα πλήρους ή ψιλής κυριότητας ή επικαρπίας σε ακίνητα τα οποία βρίσκονται στην Ελλάδα, καταβάλλουν ειδικό ετήσιο φόρο δεκαπέντε τοις εκατό (15%) επί της αξίας αυτών, όπως προσδιορίζεται στο άρθρο 17 του νόμου αυτού.»

Με τον όρο «όργανα της Φορολογικής Διοίκησης» εννοούνται στα πλαίσια του ΚΦΔ⁴¹ αποκλειστικά τα όργανα της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ)⁴², η οποία από 1 Ιανουαρίου 2017 αντικατέστησε τη Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων.

Στην παράγραφο 3 του άρθρου 66 ΚΦΔ ο νομοθέτης θέτει ένα χρηματικό όριο, η υπέρβαση του οποίου χρήζει το αδίκημα της φοροδιαφυγής άξιο ποινικής αντιμετώπισης, καθώς από αυτό το σημείο κι έπειτα θεωρείται ότι η φοροδιαφυγή βλάπτει σημαντικά την περιουσία του Δημοσίου. Συγκεκριμένα για τον φόρο εισοδήματος, τον ΕΝΦΙΑ και τον ΕΦΑ, ο νομοθέτης ορίζει ότι ο διαπράττων φοροδιαφυγή θα τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 2 ετών (πλημμέλημα), εάν ο φόρος που αναλογεί στα αποκρυβέντα εισοδήματα ή περιουσιακά στοιχεία υπερβαίνει τις 100.000 ευρώ. Διευκρινίζει ωστόσο ότι το ποσό αυτό πρέπει να αντιστοιχεί σε ένα μόνο φορολογικό έτος και σε ένα μόνο είδος φόρου κάθε φορά. Δεν επιτρέπεται, συνεπώς, ούτε η άθροιση διαφυγόντων ποσών του ίδιου φόρου από διαφορετικά έτη, ούτε η άθροιση διαφυγόντων ποσών διαφορετικών φόρων του ίδιου έτους.

2. Φοροδιαφυγή στον ΦΠΑ, στον ΦΚΕ, στον φόρο ασφαλιστρων, στους παρακρατούμενους και επιρριπτόμενους φόρους

Στο άρθρο 66 παρ. 1 στ. β' ΚΦΔ, ο νομοθέτης παραθέτει τρεις τρόπους με τους οποίους πραγματώνεται το έγκλημα της φοροδιαφυγής στον ΦΠΑ, τον ΦΚΕ, τον φόρο ασφαλιστρων, τους παρακρατούμενους και τους επιρριπτόμενους φόρους.

Ο πρώτος τρόπος λαμβάνει χώρα όταν ο φορολογούμενος δεν αποδίδει ή αποδίδει ανακριβώς ή συμψηφίζει ή εκπίπτει ανακριβώς τους παραπάνω φόρους, με σκοπό την αποφυγή πληρωμής αυτών. Πιο αναλυτικά, μη απόδοση πραγματοποιείται όταν ο φορολογούμενος δεν αποδίδει εντός των νόμιμων προθεσμιών τον φόρο ή τους φόρους που υποχρεούται να αποδώσει. Ανακριβής απόδοση συντρέχει όταν ο φορολογούμενος

⁴¹ Άρθρο 3 στοιχ. στ' ΚΦΔ: «ως Φορολογική Διοίκηση νοείται: η Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων»

⁴² Η ΑΑΔΕ συστάθηκε με το Ν.4389/2016. Είναι διοικητική αρχή χωρίς νομική προσωπικότητα και έχει ως σκοπό τον προσδιορισμό, τη βεβαίωση και την είσπραξη των φορολογικών, τελωνειακών και λοιπών δημοσίων εσόδων, που άπτονται του πεδίου των αρμοδιοτήτων της. Απολαμβάνει λειτουργικής ανεξαρτησίας και διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας. Δεν υπόκειται σε έλεγχο ή εποπτεία από κυβερνητικά όργανα, κρατικούς φορείς ή άλλες διοικητικές αρχές, παρά μόνο σε κοινοβουλευτικό έλεγχο.

αποδίδει μεν στο Δημόσιο ποσό φόρου, κατώτερο δε από αυτό που ήταν υποχρεωμένος να αποδώσει. Τέλος, σε ανακριβή συμψηφισμό προβαίνει ο φορολογούμενος όταν εκμεταλλευόμενος το δικαίωμα που του παρέχει ο νόμος να συμψηφίζει το ΦΠΑ εισροών⁴³ του με το ΦΠΑ εκροών⁴⁴ του, εμφανίζει ψευδή στοιχεία, παρουσιάζοντας αυξημένο ποσό ΦΠΑ εισροών και συμψηφίζοντας στη συνέχεια αυτό το αναληθές ποσό με το ΦΠΑ εκροών της ίδιας περιόδου, αποδίδοντας έτσι διαφορετικό ποσό ΦΠΑ στο κράτος από αυτό που πραγματικά εισέπραξε. Μέσω της άσκησης, συνεπώς, του δικαιώματος έκπτωσης, ο φορολογούμενος λαμβάνει πίσω μεγαλύτερο ποσό ΦΠΑ από αυτό που έχει πραγματικά καταβάλλει, ζημιώνοντας ακολούθως την περιουσία του Δημοσίου.

Σχετικά με το υποκείμενο του εγκλήματος, ο πρώτος αυτός τρόπος φοροδιαφυγής στον ΦΠΑ, τον ΦΚΕ, τον φόρο ασφαλιστών, τους παρακρατούμενους και τους επιρριπτόμενους φόρους θεωρείται γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα, και συνεπώς αυτουργός του εγκλήματος μπορεί να θεωρηθεί μόνο ο αποδέκτης των οικείων επιταγών του ουσιαστικού φορολογικού δικαίου.

Στην παράγραφο 3 του άρθρου 66 ΚΦΔ ο νομοθέτης εισάγει χρηματικά όρια, η υπέρβαση των οποίων καθιστά τη φοροδιαφυγή στους φόρους που αναφέρονται στην παράγραφο 1 στοιχ. β', αξιόποινη σε βαθμό πλημμελήματος. Πιο συγκεκριμένα, για τον ΦΠΑ θέτει ξεχωριστό όριο, το οποίο ορίζεται στις 50.000 ευρώ ανά διαχειριστικό έτος, ενώ για τους υπόλοιπους φόρους το όριο τίθεται στις 100.000 ευρώ ανά διαχειριστικό έτος και ανά είδος φόρου.

Ο δεύτερος τρόπος διάπραξης του εγκλήματος της φοροδιαφυγής που παρουσιάζεται στο άρθρο 66 παρ.1 στοιχ. β' λαμβάνει χώρα όταν ο δράστης παραπλανά τη Φορολογική Διοίκηση με την παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή με την αθέμιτη παρασιώπηση ή απόκρυψη αληθινών γεγονότων, τα οποία είναι κρίσιμης σημασίας για τη γέννηση και το περιεχόμενο της φορολογικής υποχρέωσής του καθώς και για τις προϋποθέσεις επιστροφής των σχετικών φόρων, και δεν αποδίδει ή αποδίδει

⁴³ Ως ΦΠΑ εισροών θεωρείται ο φόρος με τον οποίο έχουν επιβαρυνθεί η παράδοση αγαθών και η παροχή υπηρεσιών που έγιναν στον υποκείμενο σε ΦΠΑ καθώς και η εισαγωγή αγαθών που πραγματοποιήθηκε από αυτόν (για παράδειγμα αγορές ή εισαγωγές πρώτων και βοηθητικών υλών, εμπορεύσιμων και παγίων αγαθών κ.λπ.) (Φινοκαλιώτης 2014, σελ. 560)

⁴⁴ Ως ΦΠΑ εκροών θεωρείται ο φόρος που αναλογεί στις πράξεις παράδοσης αγαθών και παροχής υπηρεσιών τις οποίες ενεργεί ο υποκείμενος στο ΦΠΑ. (Φινοκαλιώτης 2014, σελ. 559)

ανακριβώς ή συμψηφίζει ή εκπίπτει ανακριβώς ή λαμβάνει επιστροφή ΦΠΑ ή ΦΚΕ ή φόρου ασφαλίστων ή επιρριπτόμενου ή παρακρατούμενου φόρου. Παρατηρείται ότι και οι πέντε μορφές τέλεσης του εγκλήματος της φοροδιαφυγής μπορούν να έχουν ως αντικείμενο τέλεσης όλα τα αναφερόμενα στο άρθρο 66 παρ. 1 στοιχ. β΄ ΚΦΔ είδη φόρων, αν και στην πραγματικότητα οι περισσότερες περιπτώσεις αφορούν τον ΦΠΑ, λόγω του ειδικού μηχανισμού επιστροφής που προβλέπεται για αυτόν.

Το υποκείμενο που διαπράττει φοροδιαφυγή με την δεύτερη αυτή μορφή της εξαρτάται και πάλι από τον χαρακτηρισμό που έχει δοθεί στο έγκλημα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο νομοθέτης χαρακτηρίζει μόνο τη φοροδιαφυγή που τελείται με λήψη επιστροφής φόρου με παραπλάνηση της φορολογικής αρχής ως κοινό⁴⁵ έγκλημα και συνεπώς αυτουργός μπορεί να είναι οποιοδήποτε πρόσωπο το οποίο μέσω της παραπλάνησης επιτυγχάνει να αποσπάσει χρηματικά ποσά από το Δημόσιο. Οι υπόλοιποι τρόποι διάπραξης φοροδιαφυγής (μη απόδοση, ανακριβής απόδοση, συμψηφισμός και ανακριβής έκπτωση) χαρακτηρίζονται ως γνήσια ιδιαίτερα εγκλήματα και συνεπώς αυτουργός μπορεί να είναι μόνο ο αποδέκτης των οικείων επιταγών του ουσιαστικού φορολογικού δικαίου.

Όσον αφορά τα όρια του αξιοποίνου, αυτά δίνονται και πάλι από το άρθρο 66 παρ. 3 και καθορίζονται σε 50.000 ευρώ για τον ΦΠΑ και σε 100.000 για τα υπόλοιπα είδη φόρων, ανά διαχειριστικό έτος και ανά είδος φόρου.

Τέλος, ο τρίτος τρόπος τέλεσης του εγκλήματος της φοροδιαφυγής που παρουσιάζεται στο άρθρο 66 παρ. 1 στοιχ. β΄ λαμβάνει χώρα όταν ο δράστης διακρατεί ΦΠΑ ή ΦΚΕ ή φόρο ασφαλίστων ή κάποιον παρακρατούμενο ή επιρριπτόμενο φόρο. Αυτό σημαίνει ότι για να στοιχειοθετηθεί αυτός ο τρίτος τρόπος τέλεσης του εγκλήματος πρέπει να έχει προηγηθεί ένας εκ των δυο προαναφερθέντων τρόπων διάπραξης φοροδιαφυγής, δηλαδή είτε μη απόδοση, είτε ανακριβής απόδοση, είτε ανακριβής συμψηφισμός είτε έκπτωση είτε παράνομη λήψη επιστροφής φόρου. Ο χαρακτηρισμός του ως ιδιαίτερο ή κοινό έγκλημα προσδιορίζεται επίσης από τον αντίστοιχο χαρακτηρισμό του εγκλήματος που προηγείται. Παρατηρείται συνεπώς ότι ο νομοθέτης επιθυμεί να ποινικοποιήσει όχι μόνο τις ενέργειες που οδηγούν στην απόκτηση ενός παράνομου αποτελέσματος αλλά και την διατήρηση αυτού του αποτελέσματος, καταδεικνύοντας τη σημασία της διάρκειας του εγκλήματος.

⁴⁵ Κοινό έγκλημα θεωρείται αυτό το υποκείμενο του οποίου ως αυτουργός μπορεί να είναι οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο. (Μανωλεδάκης 2005, σελ. 321)

3. Φοροδιαφυγή στον φόρο πλοίων

Στο άρθρο 66 παρ. 1 στοιχ. γ' ο νομοθέτης παρουσιάζει την τελευταία κατηγορία φόρου, τη διαφυγή του οποίου επιθυμεί να διώξει ποινικά: τη φοροδιαφυγή στο φόρο πλοίων. Το έγκλημα αυτό λαμβάνει χώρα είτε με τη μη απόδοση είτε με την ανακριβή απόδοση στο Δημόσιο του συγκεκριμένου φόρου. Ο πρώτος τρόπος τέλεσής του, δηλαδή η μη απόδοση του φόρου πλοίων, πραγματοποιείται όταν ο υπόχρεος προς καταβολή δεν υποβάλλει δήλωση και συνεπώς δεν καταβάλει τον οφειλόμενο φόρο, έως και την τελευταία μέρα παρέλευσης της νόμιμης προθεσμίας. Ανακριβής απόδοση του φόρου συντρέχει όταν ο υπόχρεος προς καταβολή, υποβάλλει μεν δήλωση αλλά με αναληθή στοιχεία, καταβάλλοντας ως συνέπεια κατώτερο ποσό φόρου πλοίων από αυτό που πραγματικά του αναλογεί.

Η φοροδιαφυγή στο φόρο πλοίων που διαπράττεται με τους παραπάνω τρόπους χαρακτηρίζεται ως γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα με την έννοια ότι αυτουργός του εγκλήματος μπορεί να είναι μόνο αυτός που είναι υποχρεωμένος ρητά από το νόμο να καταβάλει εμπρόθεσμα και με ακρίβεια τον συγκεκριμένο φόρο.

Τέλος, για την θεμελίωση της φοροδιαφυγής στο φόρο πλοίων ως αξιόποινης σε βαθμό πλημμελήματος, ο νομοθέτης ορίζει και πάλι στην παράγραφο 3 του άρθρου 66 ΚΦΔ, ότι το ποσό φόρου που δεν αποδόθηκε ή αποδόθηκε ανακριβώς πρέπει να ξεπερνά της 100.000 ανά φορολογικό ή διαχειριστικό έτος.

Γ) Υποκειμενική σχέση του δράστη με την πράξη της φοροδιαφυγής (υποκειμενική υπόσταση)⁴⁶

1. Φοροδιαφυγή στο φόρο εισοδήματος, τον ΕΝΦΙΑ και τον ΕΦΑ

⁴⁶ Η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος ορίζεται ως η περιγραφή του εσωτερικού οντολογικού στοιχείου της αξιόποινης πράξης, δηλαδή η περιγραφή της υποκειμενικής σχέσης του δράστη με την πράξη του. Για αυτή χρησιμοποιούνται οι όροι «με δόλο», «από πρόθεση», «εν γνώσει», «με σκοπό», «προτιθέμενος», «από αμέλεια». Ωστόσο, εάν σε ορισμένα άρθρα του νόμου λείπει μια τέτοια ρητή διατύπωση, δεν σημαίνει ότι εκλείπει και η υποκειμενική υπόσταση. Συγκεκριμένα, στα κακουργήματα ή πλημμελήματα η σιωπή του νομοθέτη υπονοεί πάντα τη λέξη «δόλο» (ή «με πρόθεση» ή «προτιθέμενος»), καθώς αφενός δεν υπάρχει κακούργημα «από αμέλεια» και αφετέρου τα πλημμελήματα που τελούνται «από αμέλεια» ορίζονται ρητά στο νόμο. (Μανωλεδάκης 2005, σελ. 69-70)

Το έγκλημα της φοροδιαφυγής όπως παρουσιάζεται στο άρθρο 66 παρ. 1 στοιχ. α' ΚΦΔ είναι έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης, με την έννοια ότι η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος δεν καλύπτει απλώς, αλλά υπερκαλύπτει την αντικειμενική (Μανωλεδάκης 2005, σελ. 378). Η διατύπωση που χρησιμοποιεί ο νομοθέτης «με πρόθεση», δείχνει τον δόλο του δράστη, ο οποίος καλύπτει όλα τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης, τα οποία έχουν αναλυθεί προηγουμένως. Επιπλέον όμως η έκφραση «προκειμένου να αποφύγει την πληρωμή» δείχνει το σκοπό του δράστη, ο οποίος στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η οριστική αποφυγή πληρωμής του φόρου και συνεπώς η οριστική αποστέρηση του αντίστοιχου φορολογικού εσόδου από το Δημόσιο, και ο οποίος όπως είναι φανερό υπερκαλύπτει πλέον τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης. Εφόσον, λοιπόν, ο νομοθέτης έχει ορίσει το έγκλημα της φοροδιαφυγής στο εισόδημα, τον ΕΝΦΙΑ και τον ΕΦΑ ως έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης, πρέπει να σημειωθεί ότι εάν λείπει ο σκοπός του δράστη, ακόμα και αν υφίσταται ο δόλος, δεν πληρούται η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος και συνεπώς αυτό δεν στοιχειοθετείται.

2. Φοροδιαφυγή στον ΦΠΑ, στον ΦΚΕ, στον φόρο ασφαλιστρών, στους παρακρατούμενους και επιρριπτόμενους φόρους

Σύμφωνα με την ανάλυση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος της φοροδιαφυγής στον ΦΠΑ, τον ΦΚΕ, τον φόρο ασφαλιστρών, τους παρακρατούμενους και τους επιρριπτόμενους φόρους που προηγήθηκε, έχει σημειωθεί ότι αυτό πραγματώνεται με τρεις διαφορετικούς τρόπους.

Η φοροδιαφυγή που πραγματώνεται με τον πρώτο τρόπο, δηλαδή με την μη απόδοση ή την ανακριβή απόδοση ή τον συμψηφισμό ή την ανακριβή έκπτωση, αποτελεί σύμφωνα με το νομοθέτη έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης, καθώς αφενός υπάρχει δόλος του δράστη ο οποίος υποδηλώνεται με την έκφραση «με πρόθεση» και ο οποίος καλύπτει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, και αφετέρου υπάρχει και σκοπός του δράστη να αποφύγει οριστικά την πληρωμή του φόρου αποστερώντας το αντίστοιχο έσοδο από το Δημόσιο, ο οποίος πλέον υπερκαλύπτει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος. Με δεδομένο λοιπόν ότι ο νομοθέτης θεωρεί και αυτόν τον τύπο φοροδιαφυγής ως έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης, όπως και τη φοροδιαφυγή στο εισόδημα, τον ΕΝΦΙΑ και τον ΕΦΑ, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι εάν λείπει ο σκοπός του δράστη για αποφυγή της πληρωμής του

φόρου, δεν πληρούται η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος και συνεπώς αυτό δεν στοιχειοθετείται.

Το έγκλημα της φοροδιαφυγής που πραγματώνεται με τον δεύτερο τρόπο, δηλαδή με παραπλάνηση της Φορολογικής Διοίκησης με την παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή με την αθέμιτη παρασιώπηση ή απόκρυψη αληθινών γεγονότων ώστε να μην αποδοθεί ή να αποδοθεί ανακριβώς ή να συμψηφιστεί ή να εκπέσει ανακριβώς ή να ληφθεί επιστροφή του ΦΠΑ ή ΦΚΕ ή φόρου ασφαλιστρών ή επιρριπτόμενου ή παρακρατούμενου φόρου, καθώς και της φοροδιαφυγής που πραγματώνεται με τον τρίτο τρόπο, δηλαδή με την διακράτηση των προαναφερθέντων φόρων, θεωρούνται εγκλήματα κανονικής υποκειμενικής υπόστασης, με την έννοια ότι η υποκειμενική τους υπόσταση καλύπτει ακριβώς την αντικειμενική. Συνεπώς, για την στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της φοροδιαφυγής με τους δυο παραπάνω τρόπους αρκεί να συντρέχει μόνο ο δόλος του δράστη, ο οποίος στις συγκεκριμένες περιπτώσεις δηλώνεται στο άρθρο 66 παρ. 1 ΚΦΔ με την έκφραση «με πρόθεση».

3. Φοροδιαφυγή στον φόρο πλοίων

Η τελευταία αξιόποινη κατηγορία φοροδιαφυγής, αυτής στο φόρο των πλοίων, που παρατίθεται στο άρθρο 66 παρ 1 στοιχ. γ', είναι σύμφωνα με το νομοθέτη έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης. Για την στοιχειοθέτησή του απαιτείται δηλαδή αφενός δόλος του δράστη, ο οποίος, όπως προαναφέρθηκε, δηλώνεται στο άρθρο 66 παρ. 1 ΚΦΔ με την έκφραση «με πρόθεση» και ο οποίος καλύπτει όλα τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος, και αφετέρου απαιτείται και σκοπός του δράστη, ο οποίος δηλώνεται με την έκφραση «προκειμένου να αποφύγει την πληρωμή» και ο οποίος υπερκαλύπτει πλέον τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος. Στο σημείο αυτό απαραίτητο κρίνεται να σημειωθεί ότι καθώς η μη πληρωμή του φόρου αποτελεί ήδη στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος και συνεπώς καλύπτεται με δόλο, για να έχει νόημα ο σκοπός του δράστη πρέπει να εννοείται η οριστική αποφυγή πληρωμής του φόρου και κατ' επέκταση η οριστική αποστέρηση του αντίστοιχου φορολογικού εσόδου από το Δημόσιο, προς όφελος είτε της προσωπικής περιουσίας του δράστη είτε της περιουσίας της οντότητας που αυτός εκπροσωπεί. (Παπακυριάκου 2017, σελ. 62)

Δ) Προβλεπόμενες ποινές για τα εγκλήματα φοροδιαφυγής

Οι απειλούμενες ποινές για τα αδικήματα φοροδιαφυγής παρουσιάζονται στις παραγράφους 3 και 4 του άρθρου 66 ΚΦΔ. Συγκεκριμένα, το έγκλημα της φοροδιαφυγής στο φόρο εισοδήματος, τον ΕΝΦΙΑ και τον ΕΦΑ τιμωρείται στη βασική του μορφή, ως πλημμέλημα, με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον 2 ετών εφόσον το ποσό του φόρου που αναλογεί στην αποκρυβείσα φορολογητέα ύλη υπερβαίνει τις 100.000 ευρώ, χωρίς όμως να ξεπερνάει τις 150.000 ευρώ, ανά διαχειριστικό ή φορολογικό έτος και ανά είδος φόρου (άρθρο 66 παρ. 3 στοιχ. α' ΚΦΔ). Σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 66 ΚΦΔ, εάν το ποσό του φόρου ξεπερνάει τις 150.000 ευρώ ανά φορολογικό ή διαχειριστικό έτος τότε η φοροδιαφυγή τιμωρείται ως κακούργημα και επιβάλλεται κάθειρξη (φυλάκιση από 5 έως 20 έτη).

Επιπλέον, στο άρθρο 66 παρ. 6 εδ. α' ΚΦΔ αναφέρεται ότι «για την επιμέτρηση της ποινής λαμβάνεται ιδίως υπόψη το ποσό του φόρου που αποκρύφτηκε ή δεν αποδόθηκε και η διάρκεια της μη απόκρυψης ή μη απόδοσης ή της ανακριβούς απόδοσης ή διακράτησης». Ωστόσο, σύμφωνα με τον Παπακυριάκου, καθώς το έγκλημα που παρουσιάζεται στην παράγραφο 1 στοιχ. α' του άρθρου 66 ΚΦΔ δεν χαρακτηρίζεται σε γενικές γραμμές ως διαρκές έγκλημα, καθότι συνδέεται κυρίως με συγκεκριμένα χρονικά σημεία, όπως για παράδειγμα η προθεσμία υποβολής δήλωσης, κρίνεται ορθότερο η παραπάνω πρόβλεψη να μην εφαρμόζεται ως προς το σκέλος της διάρκειας. (Παπακυριάκου 2017, σελ. 34). Στο δεύτερο εδάφιο της παρ. 6 του άρθρου 66 ΚΦΔ, ορίζεται ότι επιβαρυντικά στην επιβολή ποινής λειτουργεί η μεταχείριση από τον δράστη ιδιαίτερων τεχνασμάτων, όπως για παράδειγμα η αποδοχή και διακίνηση εικονικών φορολογικών στοιχείων, τα οποία πρόκειται να αναλυθούν στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου.

Το έγκλημα της φοροδιαφυγής στον ΦΠΑ, τον ΦΚΕ, τον φόρο ασφαλιστρών, τους παρακρατούμενους και τους επιρριπτόμενους φόρους τιμωρείται σύμφωνα με το άρθρο 66 παρ. 3 στοιχ. β' ως πλημμέλημα με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον 2 ετών, εάν το ποσό του φόρου που δεν αποδόθηκε ή αποδόθηκε ανακριβώς ή επεστράφη ή συμψηφίστηκε ή εξέπεσε ή διακρατείται υπερβαίνει τις 50.000 ευρώ εάν πρόκειται για ΦΠΑ, χωρίς όμως να ξεπερνά τις 100.000 ευρώ, ή τις 100.000 ευρώ εάν πρόκειται για κάποια από τις υπόλοιπες κατηγορίες φόρων, χωρίς όμως να ξεπερνά τις 150.000 ευρώ, ανά φορολογικό ή διαχειριστικό έτος. Η παράγραφος 4 του εξεταζόμενου άρθρου ορίζει ότι η φοροδιαφυγή τιμωρείται ως κακούργημα, δηλαδή επιβάλλεται κάθειρξη, εάν το

ποσό του φόρου υπερβαίνει τις 100.000 ευρώ όταν πρόκειται για ΦΠΑ και αντίστοιχα τις 150.000 ευρώ όταν πρόκειται για κάποια άλλη κατηγορία φόρου.

Τέλος, το έγκλημα της φοροδιαφυγής στο φόρο πλοίων τιμωρείται και αυτό ως πλημμέλημα, με ποινή φυλάκισης από 2 έως 5 έτη, εάν το μη αποδιδόμενο ποσό του φόρου πλοίων ξεπερνάει τις 100.000 αλλά όχι τις 150.000 ευρώ ανά φορολογικό ή διαχειριστικό έτος, ενώ σύμφωνα με το άρθρο 66 παρ.4 ΚΦΔ εάν το ποσό είναι ανώτερο των 150.000 ευρώ, το έγκλημα τιμωρείται ως κακούργημα και η προβλεπόμενη ποινή είναι κάθειρξη.

4.3.2 Τυπικά/λογιστικά αδικήματα φοροδιαφυγής (Άρθρο 66 παρ.5)

Ο νομοθέτης στις παραγράφους 1 έως 4 του άρθρου 66 ΚΦΔ ασχολείται με τα ουσιαστικά αδικήματα φοροδιαφυγής, αυτά δηλαδή το αποτέλεσμα των οποίων μπορεί να ξεχωρίσει από την ενέργεια του δράστη. Αντίθετα, στην παράγραφο 5 του άρθρου 66 ΚΦΔ παρουσιάζει τα τυπικά αδικήματα φοροδιαφυγής, το αποτέλεσμα των οποίων είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την πράξη του δράστη. Συγκεκριμένα, τα εγκλήματα της παραγράφου 5 είναι η έκδοση πλαστών ή εικονικών φορολογικών στοιχείων, η αποδοχή εικονικών φορολογικών στοιχείων και η νόθευση τέτοιων στοιχείων. Η σημασία της ποινικοποίησης των παραπάνω αδικημάτων προκύπτει από το γεγονός ότι ο φορολογικός έλεγχος στηρίζεται σε πρώτη φάση τουλάχιστον στις πληροφορίες που συνάγονται από τα αρχεία και τα στοιχεία που υποχρεούται να τηρεί ο κάθε ελεγχόμενος. Τα πλαστά ή τα εικονικά φορολογικά στοιχεία λοιπόν μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα εξαιρετικά αποτελεσματικό «εργαλείο συγκάλυψης» της φοροδιαφυγής, ιδιαίτερα στον φόρο εισοδήματος και τον ΦΠΑ. Αυτό συμβαίνει γιατί η χρήση τέτοιων στοιχείων μπορεί να συνεισφέρει στην κατασκευή μιας λογικής συνοχής και τάξης στη λογιστική αποτύπωση των μεγεθών και των οικονομικών δραστηριοτήτων μιας επιχείρησης, μειώνοντας έτσι δραστικά τον κίνδυνο αποκάλυψης των πράξεων φοροδιαφυγής. (Καϊάφα 2014, σελ. 108-109 και Παπακυριάκου 2017, σελ. 64) Η κρισιμότητα αυτής της κατάστασης παρακίνησε το νομοθέτη ώστε να προβλέψει μέτρα ποινικής καταστολής του φαινομένου, τα οποία παρατίθενται στο άρθρο 66 παρ. 5 ΚΦΔ.

A) Ορισμός των εννοιών της πλαστότητας και της εικονικότητας

Μια απαραίτητη διευκρίνιση πριν από τον ορισμό των εννοιών των πλαστών και των εικονικών φορολογικών στοιχείων είναι ο ορισμός της έννοιας του ίδιου του φορολογικού στοιχείου, όπως αυτή χρησιμοποιείται στα πλαίσια του άρθρου 66 ΚΦΔ. Ως φορολογικό στοιχείο, λοιπόν, θεωρείται κάθε έγγραφο σε έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή, το οποίο οφείλουν να εκδίδουν, να ζητούν ή γενικά να χρησιμοποιούν οι φορολογούμενοι στις συναλλαγές τους ή σε άλλες φορολογικά ενδιαφέρουσες πράξεις τους, για φορολογικούς σκοπούς. Το περιεχόμενο που οφείλει να έχει κάθε νόμιμο φορολογικό στοιχείο ορίζεται ρητά στην εκάστοτε νομοθεσία. Σήμερα ισχύει ο νόμος 4308/2014 για συναλλαγές που λαμβάνουν χώρα από 1.1.2015 και έπειτα, ενώ για συναλλαγές παλαιότερων ετών ισχύει ο Κώδικας Βιβλίων και Στοιχείων (ΚΒΣ), για όσες πραγματοποιήθηκαν μέχρι 31.12.2012, και ο Κώδικας Φορολογικής Απεικόνισης Συναλλαγών (ΚΦΑΣ), για όσες διενεργήθηκαν από 1.1.2013 έως 31.12.2014.

- Πλαστό φορολογικό στοιχείο

Όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς το άρθρο 66 παρ. 5 ΚΦΔ δεν περιλαμβάνει ρητό ορισμό της έννοιας του πλαστού φορολογικού στοιχείου. Αντίθετα, αναφέρει μόνο δυο ειδικές περιπτώσεις, οι οποίες φαίνεται από την διατύπωση την οποία χρησιμοποιεί ο νομοθέτης («θεωρείται ως πλαστό και...») ότι προστίθενται στην έννοια του πλαστού φορολογικού στοιχείου που ο ίδιος χρησιμοποιεί ως βάση, χωρίς όμως να την αναφέρει ρητά πουθενά στο άρθρο. Η πρώτη περίπτωση αναφέρεται στο άρθρο 66 παρ. 5 εδ. 4 ΚΦΔ. Στο εδάφιο αυτό ο νομοθέτης δηλώνει ότι θεωρεί ως πλαστό φορολογικό στοιχείο και αυτό που έχει διατηρηθεί ή σφραγιστεί με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς να έχει καταχωρηθεί στα οικεία βιβλία της αρμόδιας φορολογικής αρχής σχετική πράξη θεώρησής του και εφόσον η μη καταχώρηση τελεί σε γνώση του υπόχρεου για τη θεώρηση του φορολογικού στοιχείου. Στο αμέσως επόμενο εδάφιο της παραγράφου 5 αναφέρεται και η δεύτερη περίπτωση κατά την οποία ορίζονται φορολογικά στοιχεία ως πλαστά. Αυτό συμβαίνει όταν το περιεχόμενο και τα λοιπά στοιχεία του πρωτοτύπου ή του αντιτύπου είναι διαφορετικά από αυτά που αναγράφονται στο στέλεχος του ίδιου στοιχείου. Ο νομοθέτης επιδιώκει να προστατεύσει στο εδάφιο 5 της παρ. 5 την ενότητα του περιεχομένου των φορολογικών στοιχείων και ιδίως την ενότητα του περιεχομένου μεταξύ στελέχους πρωτοτύπου και αντιτύπων του ίδιου στοιχείου, ώστε να μπορούν να επιτελούν αποτελεσματικά την αποδεικτική λειτουργία τους έναντι της Φορολογικής Διοίκησης.

Το γεγονός ότι ο νομοθέτης θεώρησε υποχρέωσή του να αναφέρει αναλυτικά τις δυο περιπτώσεις που διευρύνουν την έννοια της πλαστότητας την οποία ο ίδιος χρησιμοποιεί ως αφετηρία, μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο ορισμός της πλαστότητας τον οποίο έχει στο νου του αλλά δεν διατυπώνει ρητά στο άρθρο 66 ΚΦΔ είναι αυτός του άρθρου 216 ΠΚ. Παρατηρώντας εκτενέστερα τις διατάξεις, το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται από την ταύτιση των νομοτεχνικών όρων που χρησιμοποιούνται τόσο στο άρθρο 66 ΚΦΔ όσο και στο άρθρο 216 ΠΚ. Ο όρος πλαστό φορολογικό στοιχείο συνεπώς υποδηλώνει τη στενή έννοια του πλαστού εγγράφου, η οποία περιορίζεται στις περιπτώσεις της υλικής πλαστογραφίας, όπως αυτές παρουσιάζονται στο άρθρο 216 ΠΚ⁴⁷. (Καϊάφα 2014, σελ. 125-127 και Παπακυριάκου 2017, σελ. 71-73)

- Εικονικό φορολογικό στοιχείο

Σε αντίθεση με την έννοια της πλαστότητας, η οποία δεν ορίζεται ρητά στο άρθρο 66 ΚΦΔ, ο νομοθέτης δίνει έναν αυθεντικό ορισμό της έννοιας της εικονικότητας στο άρθρο 66 παρ. 5 εδ. 6 έως 10 ΚΦΔ. Ο ορισμός αυτός μάλιστα έχει χαρακτήρα αποκλειστικής οριοθέτησης των περιπτώσεων εικονικότητας με την έννοια ότι περιπτώσεις εικονικών στοιχείων μπορούν να θεωρηθούν μόνο όσες αναφέρονται στην παράγραφο 5 του άρθρου 66 ΚΦΔ και μόνο αυτές μπορούν να οδηγήσουν σε ποινική ευθύνη.

Συγκεκριμένα στην παράγραφο 5 του άρθρου 66 ΚΦΔ ο νομοθέτης ορίζει καταρχήν τρεις κατηγορίες εικονικότητας. Η πρώτη χαρακτηρίζεται ως «εικονικότητα ως προς τη συναλλαγή» και με βάση αυτή εικονικό είναι το φορολογικό στοιχείο που εκδίδεται για συναλλαγή ανύπαρκτη στο σύνολό της ή για μέρος αυτής. Πιο συγκεκριμένα, ολικά

⁴⁷Άρθρο 216 ΠΚ: « 1. Όποιος καταρτίζει πλαστό ή νοθεύει έγγραφο με σκοπό να παραπλανήσει με τη χρήση του άλλον σχετικά με γεγονός που μπορεί να έχει έννομες συνέπειες τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών. Η χρήση του εγγράφου από αυτόν θεωρείται επιβαρυντική περίπτωση.

2. Με την ίδια ποινή τιμωρείται όποιος για τον παραπάνω σκοπό εν γνώσει χρησιμοποιεί πλαστό ή νοθευμένο έγγραφο. 3. Αν ο υπαίτιος αυτών των πράξεων (παράγραφοι 1-2) σκόπευε να προσπορίσει στον εαυτό του ή σε άλλον περιουσιακό όφελος βλάπτοντας τρίτον ή σκόπευε να βλάψει άλλον τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών εάν το συνολικό όφελος ή η συνολική ζημία υπερβαίνουν το ποσό των εκατό είκοσι χιλιάδων (120.000) ευρώ. Με την ίδια ποινή τιμωρείται ο υπαίτιος που διαπράττει πλαστογραφίες κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια και το συνολικό όφελος ή η συνολική ζημία υπερβαίνουν το ποσό των τριάντα χιλιάδων (30.000) ευρώ.»

εικονική συναλλαγή λαμβάνει χώρα στην περίπτωση κατά την οποία η διάθεση του αγαθού και η καταβολή του τιμήματος συμφωνήθηκε εξαρχής να μην πραγματοποιηθούν καθόλου, ενώ μερικά εικονική συναλλαγή λαμβάνει χώρα όταν η διάθεση του αγαθού και η καταβολή του τιμήματος υλοποιούνται μόνο κατά ένα μέρος. Για την περίπτωση της εικονικότητας ως προς τη συναλλαγή ο νομοθέτης διευκρινίζει στο εδάφιο 8 της παραγράφου 5 ότι εάν στο φορολογικό στοιχείο αναγράφεται αξία μεγαλύτερη της πραγματικής (υπερτιμολόγηση), τότε αυτό θεωρείται εικονικό κατά το μέρος της μεγαλύτερης αυτής αξίας.

Η δεύτερη κατηγορία εικονικότητας χαρακτηρίζεται ως «εικονικότητα ως προς το πρόσωπο» και συντρέχει όταν τα πρόσωπα που πραγματοποιούν την συναλλαγή είναι διαφορετικά από αυτά που αναγράφονται στο φορολογικό στοιχείο. Ανάλογα με την περίπτωση, μπορεί να διαφέρουν είτε τα πρόσωπα και των δυο αναγραφόμενων συναλλασσομένων, είτε μόνο του εκδότη, είτε μόνο του λήπτη. Αναλύοντας την παράγραφο 5 του άρθρου 66 ΚΦΔ παρατηρείται ότι η κατηγορία αυτή δεν αναφέρεται ρητά ως διακριτή από το νομοθέτη (όπως συνέβαινε στον προγενέστερο νόμο 2523/1997). Ωστόσο, στο ένατο εδάφιο της παραγράφου εισάγεται ρητά μια εξαίρεση σύμφωνα με την οποία δεν είναι εικονικό ως προς το λήπτη το φορολογικό στοιχείο το οποίο αφορά πραγματική συναλλαγή, αν το πρόσωπο του εκδότη είναι διαφορετικό από αυτό που αναγράφεται στο στοιχείο. Η εξαίρεση αυτή υποδεικνύει συνεπώς ότι η εικονικότητα ως προς το πρόσωπο εξακολουθεί να θεωρείται διακριτή κατηγορία, ακόμη και αν δεν αναφέρεται ρητά στον ΚΦΔ.

Η τρίτη κατηγορία εικονικότητας χαρακτηρίζεται ως «εικονικότητα λόγω έκδοσης ή αποδοχής από φορολογικά άγνωστο πρόσωπο». Άγνωστο φορολογικά πρόσωπο θεωρείται σύμφωνα με το άρθρο 66 παρ.5 εδ. 6 ΚΦΔ αυτό που δεν έχει δηλώσει την έναρξη του επιτηδεύματός του ούτε έχει θεωρήσει στοιχεία στη Φορολογική Διοίκηση.

Τέλος, ο νομοθέτης εισάγει στο άρθρο 66 παρ. 5 εδ. 7 ΚΦΔ και μια επιπλέον κατηγορία εικονικότητας, σύμφωνα με την οποία «εικονικά θεωρούνται και τα στοιχεία που φαίνεται ότι εκδόθηκαν ή έχουν ληφθεί από εικονική εταιρία, κοινοπραξία, κοινωνία ή άλλη οποιασδήποτε μορφής επιχείρηση ή νομική οντότητα ή από φυσικό πρόσωπο για το οποίο αποδεικνύεται ότι είναι παντελώς αμέτοχο στη συγκεκριμένη συναλλαγή». Στην περίπτωση αυτή η ποινική δίωξη ασκείται κατά του πραγματικού υπεύθυνου που υποκρύπτεται.

Πέρα από τους ρητούς ορισμούς που δίνει ο νομοθέτης αναφορικά με το ποια στοιχεία θεωρούνται εικονικά, στο άρθρο 66 παρ. 5 εδ. 8 και 10 ΚΦΔ αναφέρει και δυο εξαιρέσεις, δυο περιπτώσεις δηλαδή κατά τις οποίες δεν συντρέχει εικονικότητα κατά την έννοια του οικείου άρθρου. Η πρώτη παρατίθεται στο όγδοο εδάφιο και αναφέρεται στα υποτιμολογημένα φορολογικά στοιχεία, αυτά δηλαδή στα οποία αναγράφεται αξία συναλλαγής κατώτερη της πραγματικής. Αυτά, για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου δεν χαρακτηρίζονται εικονικά, αλλά ανακριβή, και ως εκ τούτου μπορούν να επισύρουν μόνο διοικητικές κυρώσεις⁴⁸. Η δεύτερη περίπτωση κατά την οποία τα στοιχεία δεν χαρακτηρίζονται από το νομοθέτη ως εικονικά αναφέρεται στο δέκατο εδάφιο της οικείας παραγράφου και περιλαμβάνει φορολογικά στοιχεία που εξέδωσε ή έλαβε η κοινωνία κληρονόμων ή ο κληρονόμος ή σύζυγος ή τέκνο αποβιώσαντος ή συνταξιοδοτηθέντος συζύγου ή γονέα, τα οποία φέρεται ότι εκδόθηκαν από τον αποβιώσαντα ή συνταξιοδοτηθέντα επιτηδευματία⁴⁹, υπό τις προϋποθέσεις ότι αφορούν πραγματική συναλλαγή, ότι πριν από κάθε είδους φορολογικό έλεγχο έχουν καταχωρηθεί στα βιβλία τόσο του λήπτη όσο και του εκδότη, ότι η αξία τους έχει συμπεριληφθεί στις οικείες δηλώσεις ΦΠΑ και φορολογίας εισοδήματος και ότι έχει γίνει κανονικά η απόδοση των φόρων που προκύπτουν από αυτά.

B) Αντικειμενικά στοιχεία του αδικήματος (αντικειμενική υπόσταση)

Το έγκλημα του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ στοιχειοθετείται στη βασική του μορφή όταν ο δράστης εκδίδει πλαστά ή εικονικά φορολογικά στοιχεία ή αποδέχεται εικονικά φορολογικά στοιχεία ή νοθεύει φορολογικά στοιχεία.

Βασικές έννοιες της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος είναι η έκδοση, η αποδοχή και η νόθευση φορολογικών στοιχείων. Ο όρος έκδοση πλαστών ή εικονικών στοιχείων συνίσταται στη χειρόγραφη ή ηλεκτρονική συμπλήρωση των δεδομένων του

⁴⁸ Οι διοικητικές κυρώσεις για την έκδοση ή αποδοχή ανακριβών φορολογικών στοιχείων αναφέρονται στο άρθρο 58Α παρ. 1 ΚΦΔ: «Σε περίπτωση μη έκδοσης φορολογικού στοιχείου ή έκδοσης ή λήψης ανακριβούς στοιχείου για πράξη που επιβαρύνεται με ΦΠΑ, επιβάλλεται πρόστιμο πενήντα τοις εκατό (50%) επί του φόρου που θα προέκυπτε από το μη εκδοθέν στοιχείο, ή επί της διαφοράς, αντίστοιχα.»

⁴⁹ Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου εδαφίου προϋποτίθεται ότι ο αποβιώσας ή συνταξιοδοτηθείς είχε ατομική επιχείρηση και ότι στη θέση του υπεισήλθε φυσικό πρόσωπο της κοινωνίας των κληρονόμων του ή ο μεμονωμένος κληρονόμος του ή σύζυγος ή τέκνο του. (Παπακυριάκου 2017, σελ. 79-80)

φορολογικού στοιχείου, στην υπογραφή αυτού, όπου είναι αναγκαίο⁵⁰ ανάλογα με τον τρόπο έκδοσης που επιλέγει ο εκδότης, και στη θέση του στοιχείου σε κυκλοφορία στις συναλλαγές με οποιονδήποτε τρόπο. Τέτοιοι τρόποι μπορούν να θεωρηθούν η ηλεκτρονική αποστολή του φορολογικού στοιχείου, η εγχείριση του προς το λήπτη ή άλλο πρόσωπο, η καταχώρισή⁵¹ του στα λογιστικά αρχεία του εκδότη ή η χρήση κατά άλλον τρόπο από τον ίδιο τον εκδότη. Εάν πρόκειται για έκδοση πλαστού φορολογικού στοιχείου, κατά τον νόμο εκδότης θεωρείται το πρόσωπο που προβαίνει στην πράξη της έκδοσης, και όχι αυτό που αναγράφεται ψευδώς στο στοιχείο ως εκδότης. (Καϊάφα 2014, σελ. 120 και Παπακυριάκου 2017, σελ. 69)

Η αποδοχή εικονικών φορολογικών στοιχείων συνιστά τον δεύτερο τρόπο τέλεσης του εγκλήματος που περιγράφεται στο άρθρο 66 παρ. 5 ΚΦΔ. Η αποδοχή ως πράξη συνίσταται στη λήψη του εκδοθέντος φορολογικού στοιχείου με πραγματική βούληση χρήσης αυτού στις συναλλαγές. Η ολοκλήρωση της πράξης αυτής μπορεί να προκύπτει, μεταξύ άλλων, από την ύπαρξη υπογραφής στο στοιχείο εκ μέρους του λήπτη, από την επιβεβαιωτική δήλωση αποδοχής που εκδόθηκε και απεστάλη ηλεκτρονικά, από την καταχώριση του στοιχείου στα λογιστικά αρχεία του λήπτη, και από την υποβολή του στοιχείου από τον λήπτη σε κάποιον δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα ως έγγραφο τεκμηρίωσης για κάποια συναλλαγή. Αξιοσημείωτο είναι εδώ ότι πολλές φορές τόσο η πράξη έκδοσης όσο και η πράξη αποδοχής του ίδιου (πλαστού ή εικονικού) φορολογικού στοιχείου πραγματοποιούνται από το ίδιο πρόσωπο. (Καϊάφα 2014, σελ. 121 και Παπακυριάκου 2017, σελ. 70)

Ο τελευταίος τρόπος τέλεσης του εγκλήματος που ποινικοποιείται στο άρθρο 66 παρ. 5 ΚΦΔ είναι η νόθευση φορολογικών στοιχείων. Η νόθευση ως πράξη συνίσταται στην αλλοίωση του περιεχομένου γνήσιου φορολογικού στοιχείου που έχει ήδη εκδοθεί, η οποία μπορεί να γίνει, μεταξύ άλλων, με προσθήκες, αφαιρέσεις και αντικαταστάσεις λέξεων και αριθμών. Νόθευση συντρέχει, λοιπόν, όταν αφενός αλλοιώνονται ουσιωδώς τα στοιχεία της συναλλαγής, όπως για παράδειγμα τα πρόσωπα, η ποσότητα των διακινηθέντων εμπορευμάτων ή η αξία της συναλλαγής, και αφετέρου παρέχεται η εντύπωση ότι το φορολογικό στοιχείο είχε εξαρχής εκδοθεί με αυτό το περιεχόμενο.

⁵⁰ Ο νόμος ορίζει τις περιπτώσεις κατά τις οποίες είναι απαραίτητη ή όχι η υπογραφή του φορολογικού στοιχείου. Ένα παράδειγμα αποτελεί το άρθρο 9 παρ. 3 Ν.4308/2014 σύμφωνα με το οποίο : «Το τιμολόγιο δεν απαιτείται να φέρει υπογραφή για τους σκοπούς αυτού του νόμου.»

⁵¹ Η καταχώριση του φορολογικού στοιχείου στα λογιστικά αρχεία του εκδότη δεν είναι απαραίτητη εάν το στοιχείο έχει τεθεί ήδη σε κυκλοφορία.

Ιδιαίτερης προσοχής χρήζει η περίπτωση κατά την οποία η αλλοίωση του φορολογικού στοιχείου γίνεται με συμφωνία του εκδότη και του λήπτη, πριν αυτό τεθεί σε κυκλοφορία έναντι τρίτων. Το έγκλημα που στοιχειοθετείται με αυτά τα δεδομένα δεν είναι η νόθευση, αλλά ενδέχεται να είναι η έκδοση πλαστού φορολογικού στοιχείου ή η έκδοση ή αποδοχή εικονικού φορολογικού στοιχείου. (Καϊάφα 2014, σελ. 122 και Παπακυριάκου 2017, σελ. 70)

Ως υποκείμενο των παραπάνω πράξεων μπορεί να είναι σύμφωνα με το άρθρο 66 ΚΦΔ κάθε άτομο το οποίο προβαίνει σε μια από τις παραπάνω ενέργειες, χωρίς να απαιτείται αυτό να έχει κάποια συγκεκριμένη ιδιότητα. Το έγκλημα συνεπώς που παρατίθεται στο άρθρο 66 παρ. 5 ΚΦΔ χαρακτηρίζεται ως κοινό έγκλημα, με την έννοια ότι αυτουργός του μπορεί να είναι οποιοδήποτε πρόσωπο.

Γ) Υποκειμενική σχέση του δράστη με τα αδικήματα του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ (υποκειμενική υπόσταση)

Τα εγκλήματα της έκδοσης πλαστών ή εικονικών, της αποδοχής εικονικών και της νόθευσης φορολογικών στοιχείων, όπως αναλύονται στην παράγραφο 5 του άρθρου 66 ΚΦΔ είναι εγκλήματα κανονικής υποκειμενικής υπόστασης, με την έννοια ότι απαιτείται δόλος του δράστη, ο οποίος καλύπτει όλα τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασής τους. Ο δόλος, στην προκειμένη περίπτωση περιλαμβάνει τη γνώση, έστω και με αμφιβολία, της πλαστότητας ή της εικονικότητας των φορολογικών στοιχείων ή της νόθευσης της γνησιότητάς τους, και επιπλέον τη θέληση του δράστη να προβεί στην έκδοση πλαστών ή εικονικών στοιχείων, στην αποδοχή εικονικών στοιχείων ή στη νόθευση γνήσιων στοιχείων. (Παπακυριάκου 2017, σελ. 80) Για τη στοιχειοθέτηση των συγκεκριμένων αδικημάτων δεν απαιτείται σκοπός του δράστη να αποφύγει με την πράξη του την πληρωμή οποιουδήποτε φόρου, γεγονός το οποίο ρητά διευκρινίζει ο νομοθέτης στην παράγραφο 5 με τη φράση «ανεξάρτητα από το αν διαφεύγει ή μη την πληρωμή φόρου». Η φράση αυτή ωστόσο, καθότι εμπεριέχεται στο άρθρο του ΚΦΔ με τίτλο «Εγκλήματα φοροδιαφυγής», στην ουσία δεν θα πρέπει να διαχωρίζει απόλυτα τα εγκλήματα του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ από την απώλεια ή τον κίνδυνο απώλειας των φορολογικών εσόδων. Ο δράστης ,δηλαδή, των φερόμενων εγκλημάτων θα πρέπει να γνωρίζει και να αποδέχεται ότι η πράξη του είναι πρόσφορη για την επίτευξη φοροδιαφυγής και ενέχει μια δυναμική διακινδύνευσης των φορολογικών αξιώσεων του Δημοσίου. (Καϊάφα 2014, σελ. 150)

Δ) Προβλεπόμενες ποινές για τα αδικήματα του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ

Το άρθρο 66 παρ. 5 ΚΦΔ προβλέπει τρεις διαφορετικές διαβαθμίσεις ποινών για τα αδικήματα που περιγράφει, ανάλογα με το κάθε φορά μέγεθος της εγκληματικής συμπεριφοράς. Η πρώτη περίπτωση παρατίθεται στο άρθρο 66 παρ. 5 εδ. 1 ΚΦΔ και αποτελεί την βασική πλημμεληματική μορφή του αδικήματος, για την οποία προβλέπεται φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών (και μέγιστο πέντε ετών). Η ποινή αυτή προβλέπεται για όλες τις περιπτώσεις πλαστότητας, για όλες τις περιπτώσεις εικονικότητας ως προς το πρόσωπο⁵² και για τις περιπτώσεις εικονικότητας ως προς τη συναλλαγή, όταν η αξία της ολικά ή μερικά ανύπαρκτης συναλλαγής δεν ξεπερνά το ποσό των 75.000 ευρώ. Εάν η αξία η οποία αντιστοιχεί στην ολικώς ή μερικώς ανύπαρκτη συναλλαγή ξεπερνάει το ποσό των 75.000 ευρώ αλλά όχι αυτό των 200.000 ευρώ, τότε συντρέχει η διακεκριμένη⁵³ πλημμεληματική παραλλαγή του εγκλήματος, η οποία αναφέρεται στο άρθρο 66 παρ. 5 εδ. 2 στοιχ. α' ΚΦΔ και προβλέπει ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους (και μέγιστο πέντε έτη). Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 66 παρ. 5 εδ. 2 στοιχ. β' ΚΦΔ εάν η αξία που αντιστοιχεί στην ολικά ή μερικά ανύπαρκτη συναλλαγή ξεπερνάει τις 200.000 ευρώ τότε στοιχειοθετείται η κακουργηματική παραλλαγή του εγκλήματος και η απειλούμενη ποινή είναι κάθειρξη από πέντε έως δέκα έτη. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι ο νομοθέτης επιφυλάσσει τη βαρύτερη ποινική μεταχείριση στην περίπτωση της έκδοσης ή αποδοχής εικονικού στοιχείου ως προς τη συναλλαγή, καθώς μόνο αν συντρέχει αυτή μπορούν να θεμελιωθούν οι διακεκριμένες παραλλαγές του εγκλήματος.

Ένα επιπλέον ζήτημα που ανακύπτει σχετικά με όσα προβλέπονται στο άρθρο 66 παρ. 5 ΚΦΔ για τις επιβαλλόμενες ποινές είναι αυτό της άθροισης της αξίας⁵⁴ των εικονικών ή πλαστών στοιχείων από διαφορετικές χρήσεις. Ο νομοθέτης δεν αναφέρει ρητά στο άρθρο 66 παρ. 5 ΚΦΔ περιορισμούς αντίστοιχους με αυτούς που επιβάλλει στο άρθρο

⁵² Από τις περιπτώσεις εικονικότητας ως προς το πρόσωπο, μη αξιόποινη θεωρείται η αποδοχή στοιχείων από τον λήπτη, όταν το πρόσωπο του εκδότη είναι εικονικό. Στην περίπτωση αυτή ο εκδότης τιμωρείται, ενώ ο λήπτης μένει ατιμώρητος.

⁵³ Διακεκριμένα είναι τα εγκλήματα που αποτελούν, από άποψη ποινικής κύρωσης, παραλλαγή στο αυστηρότερο κάποιου βασικού εγκλήματος. Έχουν την ίδια ακριβώς νομοτυπική μορφή συμπεριφοράς με το βασικό έγκλημα (αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση), αλλά η εγκληματική συμπεριφορά που περιγράφεται είναι μεγαλύτερης απαξίας, σε σχέση με το βασικό έγκλημα, και για τον λόγο αυτό επισύρει μεγαλύτερη ποινή. (Μανωλεδάκης 2005, σελ. 385)

⁵⁴ Με τον όρο αξία εννοείται στα πλαίσια της παρούσας ανάλυσης μόνο η καθαρή αξία της συναλλαγής και όχι ο ΦΠΑ ή άλλοι φόροι, τέλη ή εισφορές που αναφέρονται στο φορολογικό στοιχείο.

66 παρ. 3 και 4 ΚΦΔ αναφορικά με τα αδικήματα της πρώτης παραγράφου του οικείου άρθρου, όπου τα χρηματικά όρια του αξιόποινου συνδέονται άρρηκτα με τα διαχειριστικά ή φορολογικά έτη. Ενόψει της απουσίας αντίστοιχης πρόβλεψης στην παράγραφο 5, πιθανόν λόγω και της καταρχήν απουσίας εξάρτησης του αξιόποινου των τυπικών από τα ουσιαστικά αδικήματα των παραγράφων 1 έως 4, και λαμβάνοντας υπόψη την πιθανότητα κάποιος να προβαίνει την ίδια χρονική στιγμή σε έκδοση περισσότερων πλαστών και εικονικών στοιχείων, αναγράφοντας σε αυτά ως χρόνο έκδοσης διαφορετικές χρήσεις, ο Παπακυριάκου καταλήγει εύλογα στο συμπέρασμα ότι είναι επιτρεπτή η συνάθροιση εικονικών στοιχείων για τους σκοπούς του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ ακόμα και αν αυτά αφορούν διαφορετικές χρήσεις.

Τελευταία επισήμανση που πρέπει να γίνει σχετικά με το πλαίσιο ποινών που προβλέπεται για τα αδικήματα του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ είναι η εισαγωγή από τον νομοθέτη, στο πρώτο εδάφιο της παραγράφου, της ρήτρας απόλυτης ειδικής επικουρικότητας η οποία διατυπώνεται ως εξής: « εκτός και αν τα φορολογικά στοιχεία χρησιμοποιήθηκαν για τη διάπραξη ή την υποστήριξη κάποιας από τις πράξεις των παραγράφων 1 έως 4, οπότε ο δράστης τιμωρείται μόνο για την τελευταία ως αυτουργός ή συμμετέτοχος». Η εισαγωγή της συγκεκριμένης ρήτρας έγινε με σκοπό να αναδειχθεί καλύτερα ο συμπληρωματικός χαρακτήρας που έχουν τα τυπικά αδικήματα φοροδιαφυγής του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ, έναντι των ουσιαστικών αδικημάτων φοροδιαφυγής των παραγράφων 1 έως 4 του οικείου άρθρου. Ο χαρακτηρισμός της ως «απόλυτης» εκφράζει την επικράτηση της ποινής που προβλέπεται για τα ουσιαστικά αδικήματα της φοροδιαφυγής, ανεξάρτητα από το εάν αυτή είναι αυστηρότερη ή όχι. Ο χαρακτηρισμός της ως «ειδικής» εκφράζει την υποχώρηση των αδικημάτων του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ μόνο έναντι των αδικημάτων που περιγράφονται στο άρθρο 66 παρ. 1-4 ΚΦΔ. Εάν δηλαδή τα πλαστά ή εικονικά φορολογικά στοιχεία της παραγράφου 5 χρησιμοποιούνται για τη διάπραξη κάποιου άλλου εγκλήματος πέραν της φοροδιαφυγής όπως αυτή παρουσιάζεται στις παραγράφους 1 έως 4, όπως για παράδειγμα η απάτη, τότε η ρήτρα δεν ισχύει και ο δράστης τιμωρείται μόνο για το έγκλημα του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ. Ωστόσο, η ρήτρα απόλυτης ειδικής επικουρικότητας δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να ενεργοποιείται ακόμη και όταν τα εικονικά φορολογικά στοιχεία έχουν χρησιμοποιηθεί ως προπαρασκευαστικό ή υποστηρικτικό εργαλείο φοροδιαφυγής, αν η οικεία ουσιαστική παράβαση φοροδιαφυγής στο εισόδημα, στον ΦΠΑ ή σε άλλον φόρο δεν υπερβαίνει τα χρηματικά όρια θεμελίωσης του αξιόποινου που τίθενται στο άρθρο 66 παρ. 3 ΚΦΔ, ή αν η φοροδιαφυγή συντελείται σε φόρο που δεν προστατεύεται

ποινικά από το άρθρο 66 παρ.1 ΚΦΔ. Το αδίκημα του άρθρου 66 παρ. 5 ΚΦΔ παραμένει έτσι ως αυτοτελές έγκλημα ποινικής ευθύνης, ακόμη και για περιπτώσεις φοροδιαφυγής , οι οποίες ενόψει της αύξησης των χρηματικών ορίων θεμελίωσης έχουν αποποινικοποιηθεί. (Παπακυριάκου 2017,σελ. 86)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενο μελέτης το φαινόμενο της φοροδιαφυγής. Κατά κοινή ομολογία, η φοροδιαφυγή στη χώρα μας έχει αρχίσει πλέον να εξελίσσεται σε κοινωνική μάστιγα. Οι επιπτώσεις πέρα από το οικονομικό εξαπλώνονται και σε κοινωνικό και ηθικό επίπεδο. Ως εκ τούτου η καταστολή του φαινομένου μοιάζει τη δεδομένη στιγμή να αποτελεί πιο επιτακτική ανάγκη από ποτέ. Ωστόσο, για την αποτελεσματική αντιμετώπισή του πρέπει αρχικά να εντοπισθεί η βαθιά ρίζα του, οι αιτίες δηλαδή που προκαλούν την εκδήλωσή του. Στο κομμάτι αυτό συμβάλλει η ανάλυση της παρούσας εργασίας, καθώς στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι παράγοντες που οδηγούν τους φορολογούμενους σε μη φορολογική συμμόρφωση.

Έχει διαπιστωθεί πως η αντιμετώπιση του φαινομένου της φοροδιαφυγής και των επιβλαβών επιπτώσεων που προκαλεί σε όλο το εύρος της κοινωνίας, απαιτεί καταρχήν συλλογική και συνεκτική προσπάθεια. Η προσπάθεια αυτή πρέπει να ξεκινήσει ακόμη από τον σχεδιασμό της φορολογικής νομοθεσίας, η οποία θα πρέπει να απλουστευθεί ώστε να γίνει ευκολότερα κατανοητή και εφαρμόσιμη από τους ενδιαφερόμενους. Η φορολογική διοίκηση θα πρέπει να παύσει να λειτουργεί ως μια «μηχανή παραγωγής» νόμων και ερμηνευτικών εγκυκλίων, καθώς με τον τρόπο αυτό δημιουργεί μόνο ασάφειες και δυσχέρειες στην εφαρμογή των νόμων ενώ παράλληλα εντείνει το λαβύρινθο της γραφειοκρατίας και της πολυπλοκότητας του φορολογικού συστήματος. Επιπλέον, βελτιώσεις απαιτούνται και στο μηχανισμό ελέγχου των φορολογικά υπόχρεων και στο φοροεισπρακτικό μηχανισμό, ώστε να λειτουργούν με πιο αξιόπιστο και αποδοτικό τρόπο.

Αδιαμφισβήτητα, καίρια σημασία για την καταπολέμηση του φαινομένου της φοροδιαφυγής κατέχει το σύστημα επιβολής ποινικών κυρώσεων στους φορολογικούς παραβάτες, το οποίο αναλύθηκε στο τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Όπως έχει ήδη ειπωθεί, τα τελευταία χρόνια ο νομοθέτης πραγματοποίησε σημαντικές αλλαγές στο σύστημα ποινικής καταστολής των φορολογικών αδικημάτων, εισάγοντας στον Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας τα άρθρα 66 έως 71 με ειδικές προβλέψεις για τα εγκλήματα της φοροδιαφυγής. Η χρήση της ποινικής νομοθεσίας θεωρείται για τα συγκεκριμένα αδικήματα εξαιρετικά σημαντική και απαραίτητη, διότι πέρα από την προστασία των φορολογικών εσόδων και αξιώσεων του κράτους παρέχεται και διασφάλιση της ίσης εφαρμογής του φορολογικού δικαίου. Οι ποινικές κυρώσεις

εξάλλου επιβάλλονται αφενός εξαιτίας της παράβασης της φορολογικής νομοθεσίας και αφετέρου εξαιτίας της αδικίας που προκαλείται εις βάρος των συνεπών φορολογούμενων. Στο σημείο αυτό πρέπει ωστόσο να τονιστεί ο κίνδυνος που ελλοχεύει σε περίπτωση υπερβολικής χρήσης των ποινικών διατάξεων. Δεν είναι λίγες οι κυβερνήσεις που αποφασίζουν να καταφύγουν στην ποινική νομοθεσία, θεωρώντας τη χρήση της ως τον οικονομικότερο και ως εκ τούτου καλύτερο τρόπο διόρθωσης των δυσλειτουργιών του συστήματος. Η πεποίθηση αυτή όμως απέχει αρκετά από τα πραγματικά δεδομένα. Η επιβολή ποινικών νόμων δεν είναι ανεξάρτητη δαπανών, ιδίως εάν λάβει κανείς υπόψη τη διάρκεια απονομής δικαιοσύνης σε χώρες όπως η Ελλάδα, αλλά και τα έξοδα πιθανής φυλάκισης των παραβατών. Ο βασικότερος λόγος όμως για τον οποίο η ποινική καταστολή δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως πανάκια αλλά ως τελευταίο καταφύγιο, είναι η διατήρηση του κύρους της και του αποθαρρυντικού αποτελέσματός της.

Τέλος, και με βάση τη σύμφωνη γνώμη της γράφουσας, η αποτελεσματικότερη κίνηση που μπορεί να γίνει αναφορικά με την πάταξη της φοροδιαφυγής από τη γέννησή της είναι η αποκατάσταση των σχέσεων ανάμεσα στους πολίτες και το κράτος. Όπως έχει αποδειχθεί οι φορολογούμενοι φοροδιαφεύγουν όταν πιστεύουν ότι το δημόσιο χρήμα δεν κατανέμεται δίκαια και αποτελεσματικά από την κυβέρνηση στους πολίτες. Συνεπώς, η διαφάνεια είναι εξαιρετικής σημασίας για τους φορολογούμενους ώστε οι ίδιοι να πιστέψουν ότι η συνεισφορά τους στα δημόσια έσοδα είναι σημαντική και απαραίτητη. Ένα βήμα προς αυτή την κατεύθυνση θα ήταν η επιβολή ενός νομοθετικού πλαισίου, το οποίο να αναγκάζει τους κυβερνώντες να λογοδοτούν για τις αποφάσεις και τις πράξεις τους αναφορικά με τη διαχείριση του δημόσιου χρήματος. Η επαναδόμηση συνεπώς της εμπιστοσύνης ανάμεσα στην κυβέρνηση και τους πολίτες θα επηρεάσει εκτός των άλλων και τη φορολογική τους νοοτροπία και κουλτούρα, παρακινώντας τους να διαμορφώσουν πιο υγιή φορολογική συνείδηση και πιο ισχυρή φορολογική ηθική, αποτελώντας έτσι ίσως τη μόνη πραγματική λύση καταπολέμησης της φοροδιαφυγής. Ιδιαίτερα σε ότι αφορά την Ελλάδα, αποτελεί προσωπική πεποίθηση της γράφουσας το γεγονός ότι οι πολίτες θα είναι πρόθυμοι να δεχτούν υψηλά φορολογικά βάρη εάν εμπιστεύονται την κυβέρνηση της χώρας τους και εάν πιστεύουν ότι το ποσό αυτό που οι ίδιοι θυσιάζουν από το προσωπικό τους εισόδημα θα χρησιμοποιηθεί δίκαια προς όφελος των πολλών και όχι προς όφελος των λίγων και διεφθαρμένων πολιτικών.

Συμπερασματικά, τα σημεία που αναλύθηκαν παραπάνω είναι αυτά στα οποία θα πρέπει να εστιάσει το τρέχον πολιτικό σύστημα τις προσπάθειές του, ώστε να καταφέρει να συμβάλει πραγματικά στην καταστολή του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Η προσπάθεια φυσικά για να είναι επιτυχημένη θα πρέπει να είναι σοβαρή, συστηματική και συλλογική. Όσο κόπο και χρόνο κι αν απαιτεί αξίζει σίγουρα να γίνει, ιδιαίτερα εάν αναλογιστεί κανείς ότι η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για την αύξηση των φορολογικών εσόδων και τη μείωση της κοινωνικής αδικίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βαβούρας Σ. Ιωάννης, «Παραοικονομία», Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας, Ειδική Έκδοση 1, Εκδόσεις Κριτική 1990
2. Βαβούρας Σ. Ιωάννης και Μανωλάς Α. Γεώργιος, «Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο: προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004
3. Βαβούρας Σ. Ιωάννης και Μανωλάς Α. Γεώργιος, «Εισαγωγή στις μακροοικονομικές έννοιες», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006»
4. Βασαρδάνη Μελίνα, «Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα: Μια γενική επισκόπηση», Οικονομικό Δελτίο Τεύχος 35, Τράπεζα της Ελλάδος, 2015 σελ. 15
<https://www.bankofgreece.gr/bogekdoseis/oikodelt201106.pdf>
5. Βελέντζας Ευάγγελος, Διπλωματική Εργασία με θέμα «Φορολογία και Φοροδιαφυγή: Μια εμπειρική προσέγγιση», 2015
<https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/17274/3/VelentzasEuangelosMsc2015.pdf>
6. Γαλέας Σωτήριος, Διπλωματική Εργασία με θέμα «Φοροδιαφυγή από πολύ μικρές και μικρές ελληνικές επιχειρήσεις υπό το πρίσμα της οικονομικής ύφεσης και τρόποι αντιμετώπισής της. Στοιχεία από επιχειρήσεις του νομού Κιλκίς.», 2018
<https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/21766/3/GaleasSotiriosMsc2018.pdf>
7. Δημήτραινας Γεώργιος, «Εγκλήματα Φοροδιαφυγής: Ζητήματα φοροδιαφυγής στο εισόδημα, στον ΦΠΑ και στα φορολογικά στοιχεία», Νομική Βιβλιοθήκη 2011
8. Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, «Φορολογικό καθεστώς, παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα.», Εκδόσεις Παπαζήση 1993
9. Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, «Η φορολογία εισοδήματος στην Ελλάδα: Συγκριτική ανάλυση και προτάσεις αναμόρφωσης», Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης «ΔιαΝΕΟσις», 2017
http://iobe.gr/docs/research/RES_29042018_REP_GR.pdf

10. Καϊάφα-Γκμπαντί Μαρία, «Οικονομικό έγκλημα και διαφθορά στο δημόσιο τομέα, Τόμος 1: Αξιολόγηση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου», Εκδόσεις Σάκκουλας 2014
11. Κανελλόπουλος Ν. Κωνσταντίνος, «Φοροδιαφυγή στις ανώνυμες εταιρίες: Εκτιμήσεις από τις εισαχθείσες στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών», Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 2002
12. Κανελλόπουλος Κωνσταντίνος., Κουσουλάκος Ιωάννης. και Ράπανος Βασίλειος., «Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις», Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Εκθέσεις 15, 1995
13. Κοψαχείλη Άννα, Πτυχιακή Εργασία με θέμα: «Αιτίες φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής στην Ελλάδα», 2014
<http://digilib.teiimt.gr/jspui/bitstream/123456789/2383/1/022014094.pdf>
14. Μανωλεδάκης Ιωάννης, «Ποινικό Δίκαιο: Επιτομή γενικού μέρους», Εκδόσεις Σάκκουλα 2005
15. Μαργαρίτης Χ. Λάμπρος και Σατλάνης Ν. Χρήστος, «Ειδικοί ποινικοί νόμοι», Νομική Βιβλιοθήκη 2015
16. Μπουλταδάκη Άννα-Δανάη, Διπλωματική Εργασία με θέμα: «Η εξέλιξη του φορολογικού ποινολογίου με τους νόμους 4174/2013 και 4337/2015 και επίκαιρα ζητήματα συνταγματικότητας των φορολογικών κυρώσεων», 2017
<http://ikee.lib.auth.gr/record/296207/files/GRI-2018-21036.pdf>
17. Νικολάου Αγγελική, Πανεπιστημιακές σημειώσεις με θέμα «Φορολογία» για το μάθημα «Δίκαιο και Οικονομικά της Κυβερνητικής Πολιτικής», του ΔΠΜΣ «Δίκαιο και Οικονομικά», 2017
18. Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, «Έρευνα για τη φοροδιαφυγή: Μελέτη της συμπεριφοράς και των χαρακτηριστικών του φορολογούμενου», 2011
http://www.oetak.gr/downloads/forodiafigi_synopsi_2011.pdf
19. Παλυβός Θεόδωρος, Πανεπιστημιακές σημειώσεις με θέμα «Φοροδιαφυγή» για το μάθημα «Ποινική καταστολή του οικονομικού εγκλήματος και καταπολέμηση της διαφθοράς» του ΔΠΜΣ «Δίκαιο και Οικονομικά», 2017
20. Παπακυριάκου Θεόδωρος, «Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο», Εκδόσεις Σάκκουλα 2005
21. Παπακυριάκου Θεόδωρος, «Εγκλήματα Φοροδιαφυγής: Άρθρα 66 έως 71 ΚΦΔ», Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το μάθημα «Ποινική καταστολή του

- οικονομικού εγκλήματος και καταπολέμηση της διαφθοράς» του ΔΠΜΣ «Δίκαιο και Οικονομικά», 2017
22. Παυλόπουλος Γ. Παναγιώτης, «Η παραοικονομία στην Ελλάδα: Μια πρώτη ποσοτική οριοθέτηση», Ειδικές Μελέτες 17, Ινστιτούτο Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Αθήνα 1987
23. Παυλόπουλος Γ. Παναγιώτης, «Η παραοικονομία στην Ελλάδα: Επανεξέταση», Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ), Αθήνα 2002
24. Πηγαδάς Γεώργιος, Διπλωματική Εργασία με θέμα « Ο ρόλος και η σημασία του ελέγχου στην πρόληψη, καταστολή και αντιμετώπιση της φορολογικής απάτης.», 2016
<https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/19705/3/PigadasGeorgiosMsc2016.pdf>
25. Πιτσελά Γ. Αγγελική, «Η εγκληματολογική προσέγγιση του οικονομικού εγκλήματος», Εκδόσεις Σάκουλα , 2010
26. Προκοπίδης Π. Χριστόφορος, Διδακτορική Διατριβή με θέμα: «Αποτελεσματικότητα και φορολογικό δίκαιο στο πλαίσιο της περιορισμένης ορθολογικότητας των φορολογουμένων», 2008
<http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/19262#page/1/mode/2up>
27. Σαββαΐδου Αικατερίνη, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το μάθημα «Δίκαιο και Οικονομικά της Κυβερνητικής Πολιτικής», του ΔΠΜΣ «Δίκαιο και Οικονομικά», 2017
28. Σαμαρά Δήμητρα-Δανάη, Διπλωματική Εργασία με θέμα « Φορολογικό Σύστημα και Φοροδιαφυγή: Οι επιπτώσεις στην Ελληνική Οικονομία», 2016
<https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/19755/6/SamaraDimitraDanaiMsc2016.pdf>
29. Σιδηρόπουλος Γ. Μωυσής, «Μακροοικονομική ανάλυση», Εκδόσεις Ζυγός, 2011
30. Συκιώτη Κ. Αικατερίνη, «Τα φορολογικά εγκλήματα», Νομική Βιβλιοθήκη 2010
31. Σωτηρόπουλος Δημήτρης και Χριστόπουλος Λεωνίδας, «Πολυνομία, κακονομία και γραφειοκρατία στην Ελλάδα», Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης «ΔιαΝΕΟσις», 2017
https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2017/12/Polynomia_Main_UPD_41217.pdf
32. Τάτσος Νικόλαος, «Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001
33. Τράπεζα της Ελλάδος, «Νομισματική πολιτική: Ενδιάμεση έκθεση 2017», 2017
https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/Inter_NomPol2017.pdf

34. Υπουργείο Οικονομικών, «Εθνικό επιχειρησιακό πρόγραμμα καταπολέμησης της φοροδιαφυγής 2011-2013»
<https://www.tovima.gr/files/1/2011/sxediokataforodiatfyghs2.pdf>
35. Φινοκαλιώτης Δ. Κωνσταντίνος, «Ευρωπαϊκό Φορολογικό και Τελωνειακό Δίκαιο», Εκδόσεις Σάκκουλα 2015
36. Φινοκαλιώτης Δ. Κωνσταντίνος, «Φορολογικό Δίκαιο», Εκδόσεις Σάκκουλα 2014
37. Ernst and Young, «Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα: Αιτίες, έκταση και προτάσεις καταπολέμησής της», Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης «ΔιαΝΕΟσις», , 2016
https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2017/03/Tax_Evasion_diaNEOsis_Upd_17_03_2017.pdf
38. Gregory N. Mankiw and Mark P. Taylor, «Αρχές οικονομικής θεωρίας», Τόμος Β', Εκδόσεις Gutenberg, 2010

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Artavanis Nikolaos, Adair Morse and Tsoutsoura Margarita, «Measuring income tax evasion using bank credit: evidence from Greece», 2015
<http://faculty.haas.berkeley.edu/morse/research/papers/ArtavanisMorseTsoutsou raTaxEvasionGreece..pdf>
2. Christian Daude, OECD Development Centre, «Global Report on Tax Morale», 2012 <https://www.oecd.org/ctp/49836934.pdf>
3. Cummings Ronald, Martinez-Vazquez Jorge, McKee Michael, Torgler Benno, «Tax morale affects tax compliance: evidence from surveys and an artefactual field experiment», Journal of Economic Behavior and Organization, 2009
https://libres.uncg.edu/ir/asu/f/McKee_Mike_2009_Tax_Morale.pdf
4. Dannecker Gerhard, «Tax offenses in the European Union», Επιστημονικές σημειώσεις στα πλαίσια του Summer School με θέμα «Financial crime, corruption and money laundering: European and international perspectives», Θεσσαλονίκη 2017
5. Directorate General Taxation and Customs Union, “Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States: 2017 Final Report” 2017,

- https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/study_and_reports_on_the_vat_gap_2017.pdf
6. Drogalas George, Anagnostopoulou Evgenia, Pazarskis Michail, Petkopoulos Dimitrios, «Tax ethics and tax evasion: Evidence from Greece», Scientific Research Publishing, 2018
https://www.researchgate.net/publication/324502171_Tax_Ethics_and_Tax_Evasion_Evidence_from_Greece
 7. European Commission, “European Semester Thematic Factsheet : Taxation” 2016, <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-semester-thematic-factsheet-taxation-en.pdf>
 8. European Commission, “The concept of Tax Gaps: Report on VAT Gap estimations”2016,
https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/tgpg_report_en.pdf
 9. European Commission , “VAT Gap Report” 2017,
https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/vat_gap_factsheet_2017.pdf
 10. Eurostat, Statistics Explained, Tax Revenue Statistics 2017,
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tax_revenue_statistics
 11. Gabriel Leonardo and Jorge Martinez-Vazquez, «Politicians, bureaucrats, and tax morale: What shapes tax compliance attitudes?», International Studies Program Working Paper 16-08, 2016
<http://icepp.gsu.edu/files/2016/08/icepp1608.pdf>
 12. Garcia Alarcon Gloria, Jose Daniel Buendia Azorin, Maria del Mar Sanchez de la Vega, «Tax evasion in Europe: An analysis based on spatial dependence», Social Science Quarterly, Volume 99, No.1, 2018
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/ssqu.12382>
 13. International Monetary Fund, «Greece: Selected Issues», IMF Country Report No 17/41, 2017
<file:///C:/Users/user/Desktop/%CE%94%CE%B9%CF%80%CE%BB%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE/cr1741.pdf>
 14. Investopedia, https://www.investopedia.com/terms/f/free_rider_problem.asp

15. James Alm, «Measuring, explaining and controlling tax evasion: lesson from theory, experiments and field studies», 2011 <file:///C:/Users/user/Desktop/Alm-ITAX-Final.pdf>
16. Konrad Raczkowski, Journal of Economics and Management, “Measuring the tax gap in the European economy” 2015, <file:///C:/Users/user/Downloads/TaxgapintheEuropeaneconomy.pdf>
17. Leventi Chrysa, Matsaganis Manos and Flevotomou Maria, «Distributional implications of tax evasion and the crisis in Greece», EUROMOD Working Paper No. EM17/13, 2013 https://www.researchgate.net/publication/262639730_Distributional_Implications_of_Tax_Evasion_and_the_Crisis_in_Greece
18. Litina Anastasia and Theodore Palivos, «Corruption and income tax evasion: Reflections on Greek tragedy», Working Paper, Bank of Greece, 2015 <https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/Paper2015193.pdf>
19. Matsaganis Manos and Flevotomou Maria, «Distributional implications of tax evasion in Greece», GeeSe Paper No. 31, The Hellenic Observatory on Greece and Southeast Europe, 2010 http://eprints.lse.ac.uk/26074/1/GreeSE_No_31.pdf
20. Mylonas Paul, Magginas Nicholas and Pateli Evangelia, «What are the margins for increasing PIT revenue in the Greek economy?», National Bank of Greece, 2010 https://air.euro2day.gr/media/files/945568-Monthly_AprilMay_v8%CE%99%CE%99_ZQ3AL.pdf
21. OECD Data, <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm#indicator-chart>
22. OECD, Center for tax policy and administration, “Taxation of household savings-Greece” <http://www.oecd.org/tax/tax-policy/taxation-household-savings-greece.pdf>
23. OECD, Centre for tax policy and administration, ‘Revenue Statistics 2017-Greece’ 2017, <https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-greece.pdf>
24. OECD, “Revenue Statistics 1965-2016, Special Feature: Complementary Indicators of Tax Revenue” 2017, https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-1965-2016_9789264283183-en#page1
25. OECD Committee on Fiscal Affairs, Development Assistance Committee Task Force on Tax and Development, «What drives tax morale? », 2013 <http://www.oecd.org/ctp/tax-global/what-drives-tax-morale.pdf>

26. Schneider Friedrich, «Tax Evasion, Shadow Economy and Corruption in Greece and Other OECD Countries: Some Empirical Facts», 2015
<https://www.amcham.gr/wp-content/uploads/2015/taxspeeches/friedrich%20schneider.pdf>
27. Schneider Friedrich and Buehn Andreas, «Size and development of tax evasion in 38 OECD countries: What do we (not) know? », Journal of economics and political economy, 2016
<file:///C:/Users/user/Desktop/buehn%20schneider%202012.pdf>
28. Schneider Friedrich and Buehn Andreas, «Estimating the size of the shadow economy: Methods, problems and open questions», IZA 2016
<http://ftp.iza.org/dp9820.pdf>
29. Schneider Friedrich and Medina Leandro, «Shadow economies around the world: New results for 158 countries over 1991-2015», Revised version 2017
https://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1_wp6430.pdf
30. Slemrod Joel, «Cheating ourselves: the economics of tax evasion», Journal of Economic Perspectives, Volume 21, No. 1, 2007
[http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Slemrod_\(JEP07\).pdf](http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Slemrod_(JEP07).pdf)
31. Smith Philip, «Assessing the size of the underground economy: The statistics Canada perspective», Statistics Canada, 1994
32. Reimers Oliver, «Tax evasion and the shadow economy», 2014
https://www.cesifo-group.de/ifoHome/facts/DICE/Public-Sector/Public-Finance/Taxes/tax-evasion-and-the-shadow-economy/fileBinary/Tax-Evasion-and-the-Shadow-Economy_dicereport414-db4.pdf
33. Ronald G. Cummings, Jorge Martinez-Vazquez, Michael McKee, Benno Torgler, Journal of Economic Behavior and Organization, «Tax morale affects tax compliance: Evidence from surveys and an artefactual field experiment.», 2009
[http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Cummings_etal_\(JEBO_09\).pdf](http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Cummings_etal_(JEBO_09).pdf)
34. Wintrobe Ronald, «Tax Evasion and Trust», UWO Working Papers, University of West Ontario, 2001
<https://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1003&context=terf>
35. World Values Survey, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 2.1 Κλίμακες Φορολογίας Φυσικών Προσώπων

Έτος Χρήσης 2010		Έτος Χρήσης 2011		Έτος Χρήσης 2012		Έτος Χρήσης 2013	
Κλίμακια Εισοδήματος	Φορολογικός Συντελεστής %	Κλίμακια Εισοδήματος	Φορολογικός Συντελεστής %	Κλίμακια Εισοδήματος	Φορολογικός Συντελεστής %	Κλίμακια Εισοδήματος	Φορολογικός Συντελεστής %
12.000 €	0	5.000 €	0	5.000 €	0	25.000 €	22
4.000 €	18	7.000 €	10	7.000 €	10	17.000 €	32
6.000 €	24	4.000 €	18	4.000 €	18	Υπερβάλλον	42
4.000 €	26	10.000 €	25	10.000 €	25		
6.000 €	32	14.000 €	35	14.000 €	35		
8.000 €	36	20.000 €	38	20.000 €	38		
20.000 €	38	40.000 €	40	40.000 €	40		
40.000 €	40	Υπερβάλλον	45	Υπερβάλλον	45		
Υπερβάλλον	45						

Έτος Χρήσης 2014		Έτος Χρήσης 2015		Έτος Χρήσης 2016		Έτος Χρήσης 2017	
Κλίμακια Εισοδήματος	Φορολογικός Συντελεστής %	Κλίμακια Εισοδήματος	Φορολογικός Συντελεστής %	Κλίμακια Εισοδήματος	Φορολογικός Συντελεστής %	Κλίμακια Εισοδήματος	Φορολογικός Συντελεστής %
25.000 €	22	25.000 €	22	20.000 €	22	20.000 €	22
17.000 €	32	17.000 €	32	10.000 €	29	10.000 €	29
Υπερβάλλον	42	Υπερβάλλον	42	10.000	37	10.000	37
				Υπερβάλλον	45	Υπερβάλλον	45

Πηγή: taxheaven.gr

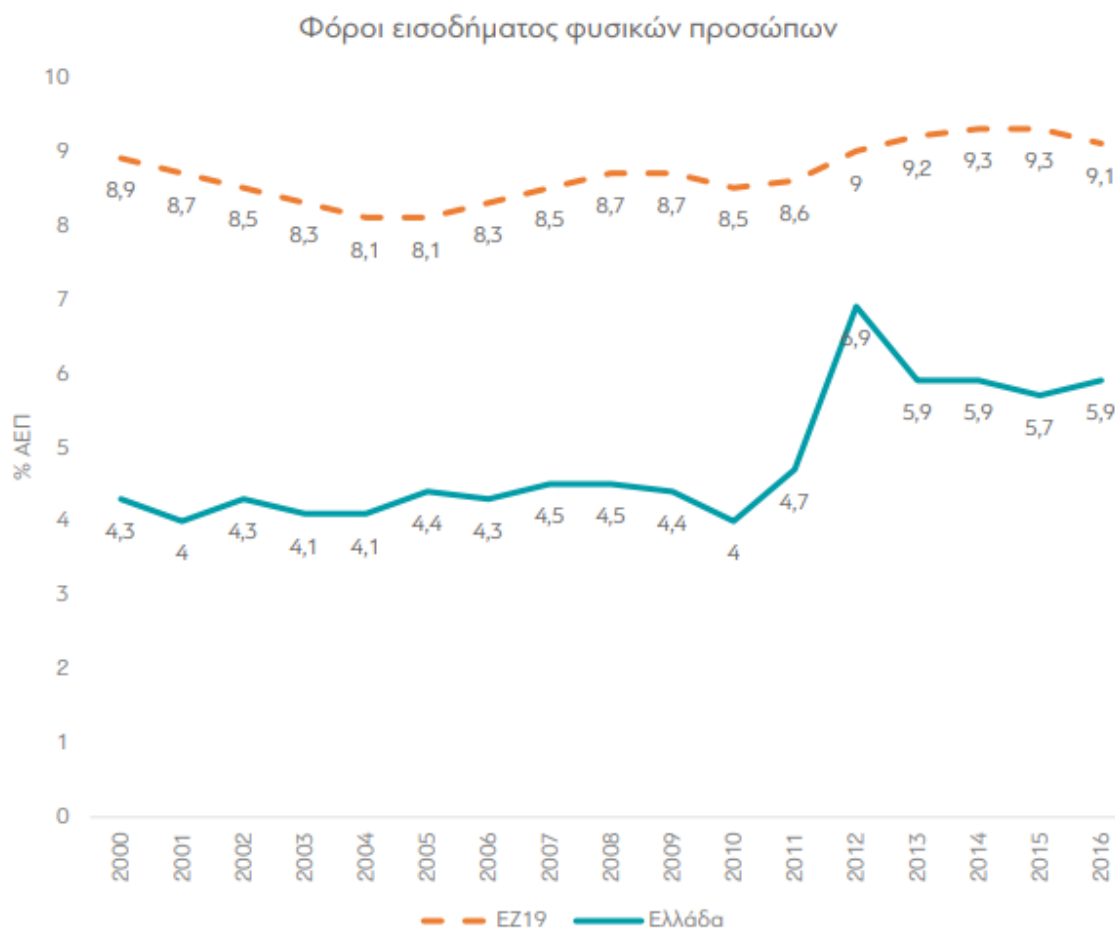
Πίνακας 3.1 Μέγεθος και εξέλιξη της φοροδιαφυγής ως ποσοστό του ΑΕΠ σε 38 χώρες του ΟΟΣΑ λόγω αυτοαπασχόλησης

Country	1999	2000	01	02	03	04	05	06	07	08	09	2010	Average
Australia	2.1	2.0	2.0	2.0	2.0	1.9	1.9	1.8	1.7	1.5	1.5	1.6	1.8
Austria	1.6	1.5	1.4	1.5	1.5	1.5	1.5	1.4	1.3	1.2	1.1	1.4	1.4
Belgium	2.8	2.6	2.6	2.6	2.7	2.6	2.6	2.4	2.2	2.0	1.9	2.1	2.4
Bulgaria	6.8	6.4	6.2	6.3	6.4	6.1	5.9	5.5	5.1	4.8	4.4	4.8	5.7
Canada	2.1	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	1.9	1.8	1.7	1.5	1.5	1.7	1.9
Chile	4.5	4.2	4.1	4.2	4.3	4.1	4.0	3.7	3.5	3.3	3.4	3.7	3.9
Cyprus	6.3	5.9	5.7	5.8	6.0	5.9	5.7	5.3	5.0	4.7	4.4	4.5	5.4
Czech Rep.	3.4	3.2	3.2	3.2	3.3	3.2	3.0	2.8	2.5	2.1	2.1	2.3	2.9
Denmark	2.6	2.4	2.4	2.5	2.5	2.4	2.4	2.2	2.0	1.7	1.7	1.9	2.2
Estonia	-	3.7	3.6	3.7	3.7	3.5	3.4	3.1	2.9	2.5	2.8	2.8	3.2
Finland	2.7	2.5	2.4	2.5	2.5	2.5	2.4	2.2	2.1	1.9	1.8	2.0	2.3
France	2.0	1.9	1.8	1.9	1.9	1.9	1.8	1.7	1.6	1.4	1.4	1.6	1.7
Germany	2.2	2.1	2.0	2.1	2.2	2.1	2.1	1.9	1.8	1.6	1.5	1.7	1.9
Greece	5.6	5.3	5.2	5.3	5.3	5.1	5.0	4.6	4.4	4.0	3.7	4.0	4.8
Hungary	4.5	4.2	4.1	4.1	4.2	4.1	4.0	3.7	3.6	3.2	3.0	3.3	3.8
Iceland	3.0	2.9	2.8	2.9	3.0	2.8	2.7	2.5	2.3	2.0	2.1	2.3	2.6
Ireland	3.1	2.9	2.8	2.9	3.0	2.9	2.8	2.6	2.6	2.4	2.5	2.6	2.8
Italy	4.6	4.2	4.1	4.2	4.4	4.3	4.2	4.0	3.8	3.4	3.3	3.6	4.0
Korea, Rep.	6.7	6.2	6.0	6.1	6.2	6.0	5.9	5.5	5.2	4.7	4.3	4.8	5.6
Latvia	3.7	3.5	3.4	3.4	3.4	3.3	3.2	2.9	2.7	2.7	2.3	2.7	3.1
Lithuania	4.1	3.9	3.8	3.8	3.8	3.6	3.5	3.2	3.1	3.1	2.7	3.2	3.5
Luxembourg	1.5	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.3	1.2	1.1	1.0	1.2	1.3
Malta	5.5	5.2	5.1	5.3	5.4	5.3	5.2	4.8	4.6	4.2	4.0	4.6	4.9
Mexico	7.7	7.1	7.1	7.3	7.5	7.2	7.1	6.5	6.1	5.8	5.6	6.2	6.8
Netherlands	2.3	2.1	2.1	2.2	2.3	2.2	2.2	2.0	1.9	1.7	1.7	1.9	2.0
New Zealand	2.1	1.9	1.9	1.9	1.9	1.8	1.8	1.7	1.6	1.5	1.4	1.6	1.8
Norway	2.8	2.7	2.6	2.7	2.7	2.6	2.6	2.4	2.3	2.0	2.0	2.2	2.5
Poland	4.9	4.6	4.6	4.7	4.8	4.6	4.5	4.2	3.8	3.4	3.2	3.5	4.2
Portugal	4.6	4.3	4.2	4.4	4.6	4.5	4.4	4.2	3.9	3.4	3.3	3.7	4.1
Romania	7.0	6.7	6.5	6.6	6.6	6.3	6.2	5.6	5.4	5.0	4.6	5.2	6.0
Slovak Rep.	2.8	2.7	2.6	2.7	2.7	2.6	2.5	2.3	2.1	1.9	1.8	1.9	2.4
Slovenia	5.0	4.7	4.6	4.7	4.8	4.6	4.5	4.1	4.0	3.5	3.2	3.6	4.3
Spain	3.2	3.0	2.9	3.0	3.0	3.0	2.9	2.8	2.6	2.5	2.5	2.7	2.8
Sweden	2.8	2.6	2.6	2.6	2.7	2.6	2.5	2.4	2.2	2.0	1.9	2.2	2.4
Switzerland	1.6	1.5	1.4	1.5	1.6	1.5	1.4	1.3	1.2	1.0	1.0	1.2	1.4
Turkey	7.8	7.3	7.4	7.5	7.5	7.1	6.8	6.3	5.7	5.3	5.3	5.7	6.7
UK	2.1	1.9	1.9	1.9	2.0	1.9	1.9	1.8	1.7	1.5	1.6	1.6	1.8
United States	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
Average	3.6	3.4	3.4	3.4	3.5	3.4	3.3	3.1	2.9	2.6	2.5	2.8	3.2

Source: Own calculations.

Πηγή: Friedrich Schneider and Andreas Buehn, «Size and development of tax evasion in 38 OECD countries: What do we (not) know? », Journal of economics and political economy, March 2016, σελ. 10

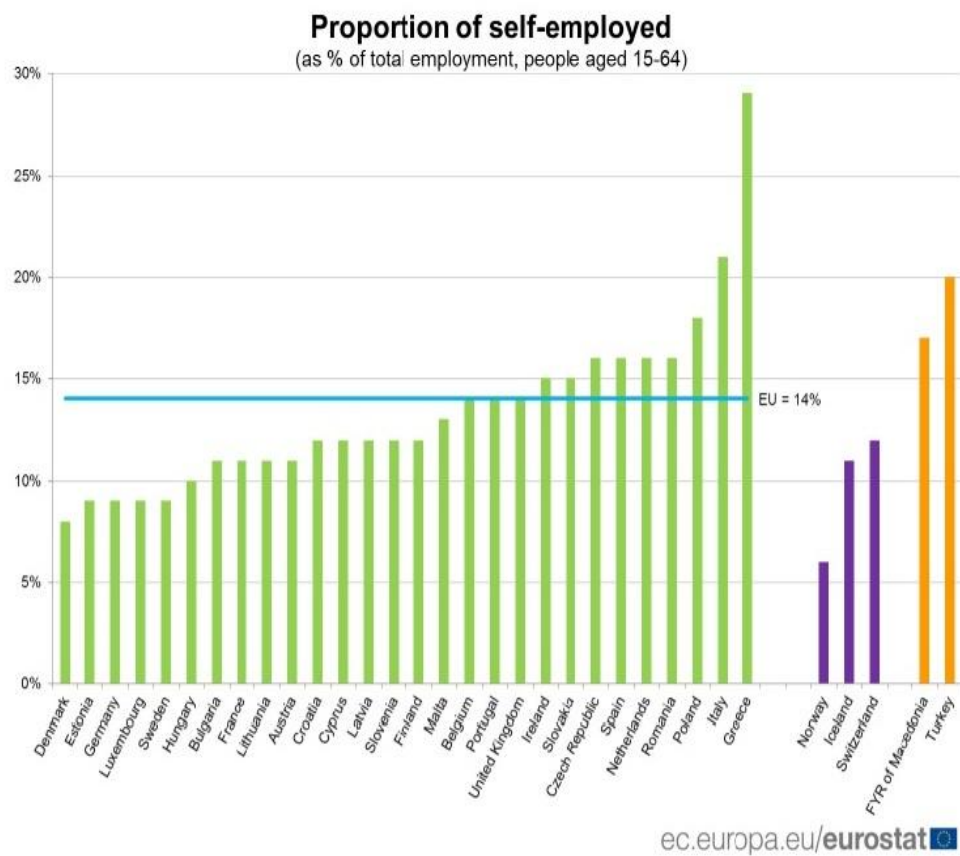
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Πηγή: Eurostat και Διανέοσις φορολογία εισοδήματος

Διάγραμμα 2.1 Έσοδα από φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων ως ποσοστό του ΑΕΠ

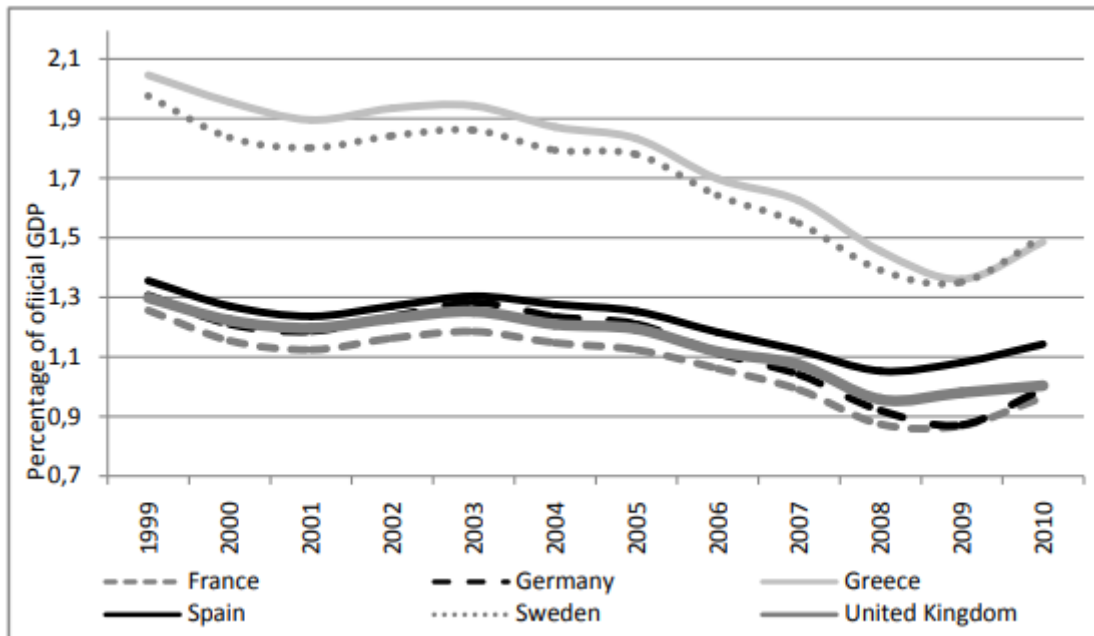
Παρουσιάζεται στο διάγραμμα η πτώση του ποσοστού των φορολογικών εσόδων από το εισόδημα φυσικών προσώπων ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 2012 στο 2013, όπως αναλύεται και στο κείμενο. Γίνεται εμφανής η διαφορά του ποσοστού των φορολογικών εσόδων της Ελλάδας σε σχέση με το μέσο όρο της Ευρωζώνης, η οποία μάλιστα μέχρι το έτος 2012 ήταν εξαιρετικά μεγάλη. Σχεδόν διπλάσιο ποσοστό η ευρωζώνη σε σχέση με την Ελλάδα.

Πηγή: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170906-1>

Διάγραμμα 2.2 Ποσοστό αυτοαπασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση το έτος 2016

Στο διάγραμμα γίνεται εμφανές ότι η Ελλάδα έχει το μεγαλύτερο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο αγγίζει σχεδόν το 30%, ποσοστό δηλαδή σχεδόν διπλάσιο του ευρωπαϊκού μέσου όρου.

Πηγή: Friedrich Schneider and Andreas Buehn, «Size and development of tax evasion in 38 OECD countries: What do we (not) know? », Journal of economics and political economy, March 2016, σελ. 9

Διάγραμμα 3.1 Μέγεθος και εξέλιξη της φοροδιαφυγής σε επιλεγμένες χώρες (1999-2010)

Η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό (2% του ΑΕΠ) το έτος 2001, το οποίο όμως μειώνεται σε 1,5% του ΑΕΠ το έτος 2010. Η ίδια πτωτική τάση διαπιστώνεται και για τις υπόλοιπες χώρες, με εξαίρεση τα δυο τελευταία χρόνια οπότε και παρατηρείται μια μικρή αύξηση.